

ԵՐԵՎԱՆԻ ԳԵՏԱԳԱՆԸ
ՆԱՄԱՆՈՐԱՆ

ՆԱԿՈՒՔ ԱՎՉՅԱՆ
ՎԱՐԴԱՆ ՈՍԿԱՆՅԱՆ

ԹԱՎԻՇԵՐԵՆԻ ԴԱՍԱԳԻՐԻ

İRƏVONİ DOVLƏTƏ UNİVERSİTET

HAKOB AVÇYAN
VARDAN VOSKANYAN

TOLIŞƏ ZIVONİ DƏRSƏ KİTOB

YEREVAN STATE UNIVERSITY

HAKOB AVCHYAN
VARDAN VOSKANYAN

MANUAL OF TALYSHI

İRƏVON
İDU NƏŞRİYOT
2022

YEREVAN
YSU PUBLISHING HOUSE
2022

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ՀԱԿՈՒԲ ԱՎՉՅԱՆ
ՎԱՐԴԱՆ ՈՍԿԱՆՅԱՆ

**ԹԱԼԻՇԵՐԵՆԻ
ԴԱՍԱԳԻՐՔ**

ԵՐԵՎԱՆ
ԵՊՀ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
2022

ՀՏԴ 811.223.1(075.8)

ԳՄԴ 81.521g73

Ա 798

Գրախոսներ՝ բանասիրական գիտությունների թեկնածու Լիլիթ Մովսիսյան, Յասեր Քարամզադե

Խմբագիր՝ բանասիրական գիտությունների թեկնածու Արտյոմ Տոնոյան

Հակոբ Ավյան, Վարդան Ոսկանյան

Ա 798 Թալիշերենի դասագիրք: Ավյան Հ., Ոսկանյան Վ.: -Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2022, 214 էջ:

Դասագիրքը նախատեսված է ԵՊՀ արևելագիտության ֆակուլտետի իրանագիտության ամբիոնում, ինչպես նաև ուսումնական այլ հաստատություններում և գիտական կենտրոններում թալիշերենի ուսումնասիրությամբ զբաղվող արևելագետների, իրանագետների, ադրբեջանագետների, լեզվաբանների և թալիշերենով ու իրանական լեզուներով հետաքրքրված մասնագետների լայն շրջանակների համար: Քսանյոթ դասից և թալիշերեն-հայերեն, հայերեն-թալիշերեն համառոտ բառարաններից բաղկացած դասագրքում համապարփակ ներկայացված են թալիշերենի ձևաբանությունն ու շարահյուսությունը, բառապաշարային հիմնական ֆոնդը, դարձվածաբանական միավորները և անհրաժեշտ ուսումնական այլ նյութեր:

ՀՏԴ 811.223.1(075.8)

ԳՄԴ 81.521g73

ISBN 978-5-8084-2568-2

© ԵՊՀ հրատ., 2022

© Ավյան Հ., Ոսկանյան Վ., 2022

ՆԱԽԱԲԱՆ

Թալիշերենը (tolışə zivon) իրանական լեզուների հյուսիսարևմտյան խմբին պատկանող հնդեվրոպական լեզու է և նորագարիական (հարավ-թաթական) բարբառների, գիլաներենի, մազանդարաներենի, զազայերենի և գուրանիի հետ մտնում է մերձկասպյան իրանական լեզուների ենթախմբի մեջ:

Այն ավանդաբար բաժանվում է երեք բարբառային խմբի՝ հյուսիսային, կենտրոնական և հարավային: Այստեղ բաժանման հիմքում ընկած են թալիշական տարբեր բարբառների և խոսվածքների աշխարհագրական տարածվածությունը, սակայն այսպիսի բաժանումը նաև արտահայտում է ինչպես այդ բարբառների միջև առկա տարածքային, այնպես էլ լեզվաբանական՝ հնչյունաբանական, ձևաբանական, շարահյուսական տարբերությունները:

Թալիշական տարբեր բարբառների ու խոսվածքների առկայության և դրանց միջև գոյություն ունեցող տարբերությունների մասին առաջին անգամ բարձրաձայնում է պրոֆեսոր Բորիս Միլլերը դեռևս 1925թ. իր զեկույցում, որտեղ նա մասնավորապես նշում է. «Ինձ տեղեկություններ հայտնողները մարդիկ էին, որոնք անձամբ էին իրենց գործերով հասել մինչև առափնյա Էնզելի, և դրա հետ մեկտեղ նրանք այնքան լավ էին տիրապետում թալիշերենին, որ անգամ կարողացել էին որսալ բարբառային տարբերությունները [...]: Նրանց խոսքերով՝ Քերզերիից հարավ՝ Ասալիմում և Թալիշդուլաբում, թալիշերենը զգալիորեն տարբերվում է այն թալիշերենից, որը գերիշխում է հյուսիսում՝ ներառյալ խորհրդային Թալիշում: Սակայն ամեն դեպքում Լենքորանի բարբառին ծանոթ մարդը կարող է թալիշերենով հանգիստ բացատրվել ամբողջ առափնյա շրջանում՝ մինչև Էնզելի» [Миллер 1925: 8]: Այսպիսով, Բ. Միլլերը, փաստորեն, դնում է թալիշերենի բարբառային բաժանման հիմքը՝ առանձնացնելով երկու բարբառախումբ՝ հյուսիսային և հարավային՝ հետագայում ևս անդրադառնալով դրանց միջև առկա որոշ բառապաշարային տարբերությունների [տե՛ս Миллер 1930: 53]: Թալիշերենի բարբառային նման բաժանումը ռուսալեզու գրականության մեջ մնում է տիրապետող ընդհուպ 1991թ., երբ Լիա Պիրեյկոն ևս, իր աշխատանքում հղում կատարելով

Բ. Միլլերին, խոսում է թալիշական երկու՝ հյուսիսային և հարավային բարբառախմբերի մասին [տե՛ս Пирейко 1991: 91]:

Ներկայումս ընդունված և առավել ստույգ հյուսիսային-կենտրոնական-հարավային բարբառային բաժանման հիմքը դնում է ֆրանսիացի արևելագետ Մարսել Բագենը 1980թ. լույս տեսած “Le Tâlech” արժեքավոր աշխատության մեջ. անդրադառնալով թալիշերենում հնչյունական, քերականական և բառապաշարային որոշ տարբերությունների՝ նա նշում է. «Բայց հյուսիսային ու հարավային ձևերի միջև սահմանագիծը չի անցնում նույն կերպ տարբեր դեպքերում. այսպիսով, առկա է լեզվի աստիճանական փոփոխություն՝ նոր հատկանիշների ի հայտ գալով՝ ծայրահարավային ձևից աստիճանական անցմամբ մինչև Խորհրդային տարածքի ծայրհյուսիսային ձև» [Bazin 1980: 70]: Այստեղ թեև հեղինակը բառացիորեն չի նշում կենտրոնական բարբառախմբի մասին, այնուամենայնիվ հստակորեն մատնանշում է հարավային և հյուսիսային բարբառախմբերի միջև առկա միջանկյալ բարբառների ու խոսվածքների առկայությունը: Իսկ արդեն 1996թ. իրանցի ականավոր լեզվաբան և գրականագետ Էհսան Յարշաթերը Ասալեմի թալիշական բարբառին նվիրված իր ծավալուն հոդվածում այն անվանում է «թալիշական բարբառների մեջ թե՛ աշխարհագրական, թե՛ լեզվաբանական տեսակետներից կենտրոնական դիրք գրավող» բարբառ [Yarshater 1996: 83]:

Բագենի ուսումնասիրությունից մեկ տարի անց՝ 1981թ., Դոնալդ Ստիլոն “Iranian Studies” հանդեսում հրապարակում է ուշագրավ ու կարևոր մի հոդված՝ նվիրված թաթական լեզվախմբին և դրա բարբառային բաժանմանը, որտեղ հեղինակը աշխարհագրական ու լեզվաբանական հատկանիշների հիման վրա «թաթական տիպի» լեզուները բաժանում է տասը խմբի՝ թալիշական բարբառները ընդգրկելով երկրորդ խմբի մեջ, ապա ավելի հստակեցնելով իր բաժանումը՝ առանձնացնում է չորս խումբ՝ հյուսիսային թաթական լեզուներ, կենտրոնական թաթական լեզուներ, հարավային թաթական լեզուներ և անցումային թաթական լեզուներ՝ հյուսիսային թալիշերենը դասելով վերոնշյալ լեզվախմբերից առաջին, իսկ կենտրոնական և հարավային թալիշական բարբառները՝ երկրորդ խմբի լեզուների շարքին [Stilo 1981: 139-141]:

Անդրադառնալով թալիշերենի բարբառներին՝ դրանք երեք խմբի (հյուսիսային, կենտրոնական և հարավային) են բաժանում նաև Գառնիկ

Ասատրյանը և Հաբիբ Բորջյանը՝ նշելով, որ հյուսիսային-հարավային բաժանումը պայմանավորված է զուտ վարչական բաժանմամբ և չի արտահայտում լեզվական իրողությունը, այնինչ այդ երկու խմբերի միջև առկա է կենտրոնական թալիշական բարբառների ու խոսվածքների մի ամբողջ շղթա [Asatrian, Borjjan 2005: 53]:

Հարկ է նշել, որ հյուսիսային թալիշերենը իր հերթին բաժանվում է մի քանի խմբի, որոնց միջև գոյություն ունեն չնչին տարբերություններ հնչյունաբանության, ձևաբանության և բառապաշարի ոլորտներում: Այսպես, Ադրբեջանական Հանրապետության տարածքում խոսվող թալիշերենը բաժանվում է 4 հիմնական խմբի՝ Լենքորանի, Լերիքի, Ասթարայի և Մասալիի [Пирейко 1976: 351; Пирейко 1991: 91]:

Թալիշների բնակության տարածքը՝ Թալիշ երկրամասը կամ Թալիշստանը, տեղակայված է Կասպից ծովից հարավ-արևմուտք և հարավ-արևելքից դեպի հյուսիս է ձգվում մոտ 150 կիլոմետր [Asatrian, Borjjan 2005: 43]: Թալիշների բնակության այս արեալը ի վերջո որոշակի պատմական զարգացումների արդյունքում բաժանվում է երկու պետությունների՝ Ադրբեջանական Հանրապետության և Իրանի Իսլամական Հանրապետության միջև, ինչի հետևանքով էլ թալիշ ժողովրդի երկու հատվածներ հայտնվում են սահմանի տարբեր կողմերում: Թալիշների թվաքանակի, հետևաբար նաև թալիշերենի տարածման վերաբերյալ ստույգ տվյալներ ստանալը բավական բարդ խնդիր է թե՛ Ադրբեջանական Հանրապետությունում, թե՛ Իրանի Իսլամական Հանրապետությունում ճշգրիտ մարդահամարների բացակայության պատճառով: Այսպես, ըստ 1891թ. Ռուսական կայսրությունում անցկացված մարդահամարի տվյալների, Բաքվի նահանգում, որը զբաղեցնում էր ժամանակակից Ադրբեջանական Հանրապետության արևելյան մասը, թալիշների թիվը կազմում էր 88 449 մարդ [Кавказский календарь 1893: V-228-229]: Բ. Միլլերը, 1925թ. սեպտեմբերին իր գեկույցում անդրադառնալով Ադրբեջանական ԽՍՀ-ում բնակվող թալիշներին, նշում է, որ նրանք բնակվում են հիմնականում Լենքորանի վարչաշրջանում, որտեղ հյուսիսում թյուրքական և թալիշական բնակավայրերի միջև սահմանը գլխավորապես անցնում է Վիլաժչայ (Վիլյաշչայ) գետով, իսկ թալիշների տարածվածության արևմտյան սահ-

մանը հիմնականում համընկնում է Թալիշական լեռնաշղթային [Миллер 1925: 3-4]: Ընդ որում՝ հեղինակը կասկածի տակ է դնում այդ տարիներին թալիշների թվաքանակի վերաբերյալ պաշտոնական տվյալները՝ 66 000 – 67 000, նշելով, որ, ըստ իր հավաքած նյութերի, թալիշների թիվը առնվազն 80 000 է [Миллер 1925: 4-5]: Ադրբեջանի տարածքում խորհրդային կարգերի հաստատումից հետո, 1926թ. մարդահամարից սկսած, թալիշների թիվը (77 039), ըստ այդ տվյալների, հետզհետե նվազում է՝ ընդհանրապես վերանալով 1979թ. մարդահամարում [Asatrian, Borjjan 2005: 45]: Թալիշների թվաքանակի վերաբերյալ տվյալների աղճատումը շարունակվում է նաև անկախ Ադրբեջանական Հանրապետությունում. ըստ 2009թ. մարդահամարի տվյալների թալիշները կազմում են Ադրբեջանական Հանրապետության բնակչության 1.26%-ը՝ 112 000 [Марджанян 2011: 31]: Այս թիվը, բնականաբար, խիստ նվազեցված է, ինչի մասին վկայում են նաև արևմտյան ուսումնասիրողների իրականացրած հետազոտությունները: Այսպես, ըստ 2005թ. գիտական հետազոտության՝ Ադրբեջանական Հանրապետությունում թալիշների բնակչության արեալը հյուսիսում սկսվում է Վիլյաշ գետից՝ ձգվելով դեպի իրանական սահմանը հարավում, իսկ արևելքում այդ սահմանն սկսվում է Կասպից ծովից՝ հասնելով մինչև իրանական սահման արևմուտքում: Այս տարածաշրջանում են գտնվում հինգ շրջաններ՝ Ասթարայի, Լենքորանի, Լերիքի, Մասալիի և Յարդլիմի, որտեղ կա մոտ 350 թալիշական բնակավայր [Clifton, Tiessen, Deckinga, Lucht 2005: 3]: Հետազոտության մեջ մանրամասն ներկայացվում են նաև տվյալներ այդ շրջանների և դրանցում թալիշախոս բնակչության թվի վերաբերյալ [տե՛ս Clifton... 2005: 10-13]: Այդ տվյալների անգամ ամենամոտավոր հաշվարկները ցույց են տալիս, որ այժմ Ադրբեջանական Հանրապետությունում գտնվող միայն թալիշաբնակ շրջանում՝ Թալիշստանում, այս ժողովրդի թվաքանակը նվազագույնը պետք է կազմի 400 000 և ավելի:

Իրանում թալիշները համախումբ բնակվում են հիմնականում երկու նահանգներում՝ Գիլանում (Ասթարա, Թալիշ, Ռեզվանշահր, Մասալ, Ֆուման շահրեսթաններում) և Արդաբիլում (հիմնականում Նամինում, ինչպես նաև Խալխալ և Բիլեսավար շահրեսթաններում):

Թալիշերենի ուսումնասիրությունը, սկսվելով 19-րդ դարի առաջին կեսերին, հատկապես լայն թափ է ստանում 20-րդ դարի կեսերից, երբ Խորհրդային Միությունում լույս են տեսնում այս լեզվին նվիրված մի շարք արժեքավոր հետազոտություններ:

1834թ. լույս է տեսնում ճանապարհորդ և գիտնական Էդուարդ Էյլավալդի “Reise auf Dem Caspischen Meere und in den Caucasus” աշխատությունը, որտեղ հեղինակը ներկայացնում է նաև թալիշերենի թվականները, ինչպես նաև 34 թալիշերեն բառ՝ պարսկերենի ու գիլաներենի համեմատությամբ [Eichwald 1834: 435-437]: Այնուամենայնիվ, թալիշերենի ուսումնասիրության սկիզբը պետք է կապել լեհ բանաստեղծ, սլավոնագետ և իրանագետ Ալեքսանդր Խոձկոյի անվան հետ, որը 1842թ. Լոնդոնում լույս է ընծայում իր “Specimens of the popular poetry of Persia” աշխատությունը, որտեղ հեղինակը նախ համառոտ անդրադառնում է թալիշների ծագմանը և կենսակերպին, ապա ներկայացնում է իր հավաքած թալիշական 15 երգ՝ տալով դրանց թարգմանությունները [Chodzko 1842: 506-510] և հանգամանորեն քննարկելով բառապաշարը [Chodzko 1842: 556-567]: Ա. Խոձկոն նաև անդրադառնում է թալիշերենի հնչյունական համակարգին՝ այն անվանելով «պարսկական լեզուների իտալերեն» [Chodzko 1842: 507] և նշելով, որ «բոլոր ձայնավորները պետք է արտասանել ինչպես իտալերենում, իսկ բաղաձայնները՝ ինչպես անգլերենում» [Chodzko 1842: 556]:

Ա. Խոձկոյի նյութերի հիման վրա մոտ տասը տարի անց՝ 1853թ., հրատարակվում է Կազանի համալսարանի պրոֆեսոր Ի. Բերեզինի՝ երեք մասից բաղկացած “Recherches sur les dialects persans” աշխատությունը, որտեղ հեղինակն անդրադառնում է թալիշերենի քերականությանը [Berésine 1853, I: 24-] և զետեղում մոտ 220 բառից բաղկացած ֆրանսերեն-թալիշերեն բառարան՝ մյուս մասերում ներառելով նաև Խոձկոյի հավաքած երգերը [Berésine 1853, II: 38-46] և 200 բառից բաղկացած պարսկերեն-թալիշերեն-գիլաներեն-մազանդարաներեն բառարան [Berésine 1853, III: 2-7]: Այս աշխատանքը ուղիղ մեկ հարյուրամյակ հետո սուր քննադատության է ենթարկվում Բորիս Միլլերի կողմից. ըստ նրա՝ Ի. Բերեզինի աշխատանքում ոչ միայն վատ է ներկայացված թալիշերենի քերականությունը, հատկապես

բայական համակարգը, այլն բառերը գրեթե ամբողջությամբ աղավաղված են և չեն համապատասխանում այս լեզվի հնչյունական համակարգի կանոններին [Миллер 1953: 14-15]: Գրեթե նույն ժամանակահատվածում՝ 1855թ., լույս է տեսնում ռուս լեզվաբան Պ. Ռիսսի՝ երեսուն էջից բաղկացած թալիշերենի քերականությունը՝ հիմնված հեղինակի՝ Լենքորանում և Ասթարայում իրականացրած դաշտային աշխատանքների ընթացքում հավաքած լեզվական նյութի վրա: Այս ուսումնասիրության մեջ Պ. Ռիսսը քերականությունից բացի, ներկայացնում է նաև մոտ 250 թալիշական բառ՝ գոյականներ և ածականներ, 70 բայ, 40 նախադասություն, բանահյուսական այլ նյութեր [Умняшкин 2011: 137]:

Թալիշերենի ուսումնասիրությամբ էր զբաղվում նաև հայտնի իրանագետ, Սանկտ-Պետերբուրգի գիտությունների կայսերական ակադեմիայի անդամ Բ. Դորնը: Կասպից ծովի հարավային ափերին ճամփորդելիս նա 1860-1861թթ. լինում է Լենքորանում և հավաքում է նաև թալիշերենի լեզվական նյութ, ապա Թբիլիսիում ուսումնասիրում թալիշերեն Իբրահիմ Բեկի օգնությամբ [Миллер 1953: 17]: Բ. Դորնի՝ թալիշերենին նվիրված ուսումնասիրությունները այդպես էլ չեն հրատարակվում, թեև, համաձայն որոշ աղբյուրների, դրանք պահվում են Ռուսաստանի ազգային գրադարանում [Asatrian, Borjian 2005: 58]:

Փարիզում 1904թ. լույս է տեսնում մասնագիտությամբ ինժեներ Ժաք դը Մորգանի “Mission scientifique en Perse” ուսումնասիրության հինգերորդ հատորը, որը հիմնված էր հեղինակի գլխավորությամբ ֆրանսիական հնագիտական խմբի՝ 1889-1891թթ. Իրանում, այդ թվում՝ Թալիշում, հավաքած նյութերի վրա: Երկու մասից բաղկացած այս աշխատանքի առաջին մասը հիմնականում նվիրված է քրդական բարբառներին ու խոսվածքներին: Երկրորդ մասը նվիրված է իրանական այլ լեզուների և բարբառների: Թալիշերենին հեղինակը հատկացրել է մոտ 27 էջ [Morgan 1904: 261-268], որտեղ նա ներկայացնում է Լենքորանի և Քերզանուղի թալիշական բարբառների 769 միավորից բաղկացած բառացանկ, 20 կարճ նախադասություններ՝ ֆրանսերեն թարգմանությամբ, ինչպես նաև 4 բայի խոնարհման հարացույց, արաբատառ թալիշերեն տեքստ [Миллер 1953: 23]:

Այդ տարիներին Ստրասբուրգում հրատարակվում է նաև “Grundriss der Iranischen Philologie” (1895-1901) մեծարժեք աշխատությունը, որտեղ գերմանացի հայտնի հնդիրանագետ Վիլհելմ Գայգերը «Մերձկասպյան փոքր բարբառներ» խորագրի ներքո անդրադառնում է մագանդարաներենին, գիլաներենին, թաթերենին, թալիշերենին՝ քննության առնելով դրանց հնչյունաբանությունը և ձևաբանությունը [Geiger 1898-1901: 344-380]: Վ. Գայգերի աշխատանքի մեթոդները, ինչպես նաև “Grundriss”-ում թալիշերենի հնչյունաբանությանը ու ձևաբանությանը նվիրված ուսումնասիրությունը Բ. Միլլերը սուր քննադատության է ենթարկում՝ աշխատանքում ներկայացված տվյալները որակելով անբավարար և «որևէ գիտական արժեք չներկայացնող» [մանրամասն տե՛ս Миллер 1953: 19-22]:

Թալիշերենի ուսումնասիրությունը նոր ակտիվ փուլ է թևակոխում հատկապես Խորհրդային Միության տարիներին՝ 20-րդ դարի առաջին քառորդից: Այս փուլը առաջին հերթին կապվում է հենց ռուս իրանագետ պրոֆեսոր Բորիս Միլլերի անվան հետ: Դեռևս ուսանողական տարիներին՝ 1902թ. , Բ. Միլլերը այցելում է Թալիշ և ամռան ամիսներին թալիշերենի վերաբերյալ հարուստ նյութ է հավաքում Թեյմուր բեկ Բայրամ Ալիբեկովի օգնությամբ [Миллер 1930: III]: Երկրորդ անգամ Բ. Միլլերը արդեն Թալիշում լինում է 1925թ.՝ շրջելով երկրամասի մեծ մասում: Հաջորդ տարի՝ 1926թ., Բաքվում լույս է տեսնում հեղինակի՝ 1925թ. սեպտեմբերի 14-ին կարդացած զեկույցը իր Թալիշ այցելության մասին՝ “Предварительный отчет о поездке в Талыш летом 1925г.”, որտեղ Բ. Միլլերը հանգամանորեն ներկայացնում է Թալիշում կատարած իր աշխատանքները, ինչպես նաև անդրադառնում թալիշերենի ուսումնասիրությանը նվիրված նախորդ աշխատանքներին [Миллер 1926]: 1930թ. Մոսկվայում հրատարակվում է Բ. Միլլերի “Талышские тексты” արժեքավոր աշխատությունը՝ գրված հեղինակի 1902 և 1925 թվականներին Թալիշ կատարած այցելությունների ընթացքում հավաքած նյութերի հիման վրա: Աշխատանքը բաղկացած է ներածությունից, վեց հիմնական բաժիններից, որտեղ ներկայացված են կարճ պատմվածքներ, երգեր, հեքիաթներ, ասացվածքներ, բանահյուսական այլ նյութեր: Ուսումնասիրության վերջում զետեղված է թալիշերեն-ռուսերեն-ֆրանսերեն բառարան [Миллер 1930: 206-261]՝ բաղկացած ավելի քան 2000 բառից: «Թալիշական տեքստերի»

հրատարակումից մոտ քառորդ դար անց՝ 1953թ., Բ. Միլլերը երկար տարիների տքնաջան աշխատանքից հետո Մոսկվայում հրատարակում է իր մեծարժեք ու կարևոր ուսումնասիրությունը՝ «Талышский язык» գիրքը, որը նույնիսկ ավելի քան կես դար անց էլ համարվում է հյուսիսային թալիշերենին նվիրված ամենահիմնարար աշխատությունը: Այս ուսումնասիրության մեջ պրոֆեսոր Բ. Միլլերը հանգամանորեն ներկայացնում է Ադրբեջանական Հանրապետության տարածքում խոսվող հյուսիսային թալիշական բարբառների հնչյունաբանությունը և ձևաբանությունը՝ համաժամանակյա և տարածամանակյա կտրվածքներով, անդրադառնում բառապաշարին, ինչպես նաև իրանական լեզվաճյուղում թալիշերենի տեղին: Բացի այդ՝ գիրքն ունի 4 հավելված, որոնք ընդգրկում են թալիշերեն թարգմանություններ կոմունիստական կուսակցության մանիֆեստից, Ի. Ստալինի զեկույցներից մեկից, հոդվածներ «Seyna sor» («Երրորդ տարի») գրքույկից և թալիշերենի ու ազարի լեզվի մասին հոդված, որտեղ բերվում են նաև Ա. Քասրավիի կողմից ներկայացված 14 քառյակ (դուբեթի) ազարի լեզվով՝ գրված Շեյխ Սաֆի-ադ-Դին Արդաբիլիի կողմից մայրենի բարբառով:

Թալիշերենի ուսումնասիրությամբ է զբաղվել նաև ռուս իրանագետ Վալենտինա Սոկոլովան, որը հիմնականում հետազոտում էր գրային ավանդույթ չունեցող իրանական լեզուները: Այցելելով Լենքորան՝ նա գրի է առնում մի շարք թալիշական տեքստեր: Հետագայում՝ Բորիս Միլլերի հետ գրեթե միաժամանակ՝ 1953թ., Վ. Սոկոլովան լույս է ընծայում իր՝ երկու հատորից բաղկացած «Очерки по фонетике иранских языков» ուշագրավ մենագրությունը, որի առաջին հատորում բելուջերենի, քրդերենի և թաթերենի կողքին հանգամանորեն ներկայացվում է նաև թալիշերենի հնչյունական համակարգը [Соколова 1953]:

Թալիշագիտության զարգացման և թալիշերենի ուսումնասիրման մեջ մեծ է Բ. Միլլերի ուսանողուհու՝ իրանագետ Լիա Պիրեյկոյի ավանդը: 1966թ. լույս է տեսնում նրա «Талышский язык» գիրքը, ապա տասը տարի անց՝ 1976թ., հրատարակվում է թալիշերենի լավագույն բառարաններից մեկը՝ «Талышко-русский словарь», որը ներառում է նաև համառոտ ռուսերեն-թալիշերեն բառարան [Пирейко 1976: 269-320], ինչպես նաև լեզվի քերականությանը նվիրված համառոտ ակնարկ [Пирейко 1976: 321-352]: Ավելի հանգամանորեն և մանրամասն Լ. Պիրեյկոն թալիշերենի

քերականությանը անդրադառնում է նաև 1991թ., երբ լույս է տեսնում “Основы иранского языкознания” մեծարժեք գրքաշարի հերթական հատորը՝ “Новоиранские языки: северо-западная группа, I” [Пирейко 1991: 91-175]:

Թալիշերենի քերականությանը նվիրված համառոտ անդրադարձ կա նաև “Языки мира” գրքաշարի 1999թ. լույս տեսած “Иранские языки, II: северо-западные иранские языки” հատորում: Հոդվածի հեղինակը Ս. Վինոգրադովան է [Виноградова 1999: 89-105]:

Վերջին շրջանում եվրոպական գիտական կենտրոններում հրատարակված ուսումնասիրություններից արժանահիշատակ է գերմանացի լեզվաբան Վոլֆգանգ Շուլցեի “Northern Talysh” հետազոտությունը՝ հրատարակված 2000թ. Մյունխենում: Այն հիմնված է հեղինակի կողմից 1986թ. Բաքվում գրի առնված “Palangi ahvolot” («Պատմվածք ընձառյուծի մասին») պատմվածքի վրա [Schulze 2000: 5]:

Թալիշերենի ուսումնասիրությամբ զբաղվել են նաև Ադրբեջանական ԽՍՀ-ում ծնված, ազգությամբ թալիշ մի քանի գիտնականներ: Այսպես, 1971թ. Նովրուզալի Մամեդովը պաշտպանել է թեկնածուականատենախոսություն՝ «Шувинский говор талышского языка» թեմայով: Վերջին շրջանում են հրատարակվել Ա. Ռաջաբովի “Талыши и талышский язык” և Ա. Սադիգովի “Грамматика талышского языка” ուսումնասիրությունները, իսկ Ֆախրադդին Աբուզոդան լույս է ընծայել երեք բառարան՝ “English-Talyshi dictionary. A-Z” [Aboszoda 2012]՝ բաղկացած 250.000 բառից և բառակապակցությունից, “Русско-талышский словарь” [Абосзода 2012], որ մոտ 60.000 բառային միավոր է ընդգրկում, և 55.000 բառ պարունակող “Tərki-toləşi luyat”-ը («Ադրբեջաներեն-թալիշերեն բառարան») [Aboszoda 2015]:

Վերոնշյալ ուսումնասիրությունները գրեթե ամբողջությամբ նվիրված են թալիշերենի հյուսիսային խմբի՝ Ադրբեջանական Հանրապետության տարածքում խոսվող թալիշական բարբառներին, որոնց համեմատ Իրանի տարածքում խոսվող թալիշական բարբառներն ու խոսվածքները շատ ավելի քիչ են ուսումնասիրված: Համեմատաբար լավ են ուսումնասիրված կենտրոնական բարբառախմբի Ասալեմի բարբառը, որի հետազոտությամբ զբաղվել է ակնավոր լեզվաբան Էհսան Յարշատերը [Yarshater 1996: 83-113], և հարավային թալիշերենի Մասուլեի ու Մասալի բարբառ-

ները՝ ուսումնասիրված համապատասխանաբար Ժիլբեր Լազարի [Lazard 1979: 251-268; Lazard 1979: 33-66] և Տացուո Նավատայի [Nawata 1982: 93-117] կողմից:

Իրանի տարածքի թալիշական բարբառներին նվիրված վերջին շրջանի ուսումնասիրությունների մեջ կարևոր է Դանիել Փոլի՝ 2011թ. Մանչեսթրի համալսարանում պաշտպանած թեկնածուական ատենախոսությունը, որը թալիշերենի հյուսիսային, կենտրոնական և հարավային բարբառախմբերի համեմատական հետազոտություն է և ծավալուն նյութ է պարունակում Անբարանի, Ասալեմի և Մասալ-Շանդերմանի բարբառների վերաբերյալ: Բացի այս աշխատանքից՝ թալիշերենի Անբարանի բարբառի ուսումնասիրությանը նվիրված միակ աշխատանքը Ռոբաբե Ամիրիան-Բուդալալուի՝ 2005թ. Թեհրանում լույս տեսած “Guyeš-e tāleši-e Anbarān-e Ardabil” («Թալիշերենի Արդեբիլի Անբարանի բարբառը») ուսումնասիրությունն է: Իրանի տարածքում խոսվող թալիշական բարբառների և խոսվածքներին նվիրված են մի քանի այլ ուսումնասիրություններ ևս [տե՛ս Asatrian, Borjian 2005: 60-61; Paul 2011: 20]:

Բացի այս հիմնական ուսումնասիրություններից՝ թալիշերենի նկարագրությանը և այս լեզվի տարբեր խնդիրներին իրենց հոդվածներում և աշխատանքներում անդրադարձել են այլ հետազոտողներ ևս, այդ թվում՝ Վ. Հեննինգը [Henning 1954: 157-177], Պիեր Լըկոքը [Lecoq 1989: 313-326], Իոսիֆ Օրանսկին [Оранский 1979, Оранский 1988], Դոնալդ Ստիլոն [Stilo 1981], Գերնտս Վինդֆուրը [Windfuhr 1987: 385-405], Գառնիկ Ասատրյանը [Asatrian, Borjian 2005: 43-72], Լյուդվիգ Պաուլը [Paul L. 1998: 163-177] և այլք: Բացի այդ՝ թալիշերենի բառային ֆոնդի բավականին մեծ թվով բառային միավորների ստուգաբանությանը իրանական տարբեր լեզուների ստուգաբանական բառարաններում և աշխատանքներում անդրադարձել են այնպիսի խոշոր գիտնականներ, ինչպիսիք են Վասիլի Աբանը, Վերա Ռաստորգուևան, Ջոյ Էդելմանը, Ռուսլան Ցաբոլովը և այլք:

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Թեպետ իրանագիտական հետազոտությունների շրջանակում թալիշերենը ակադեմիական մի շարք հետազոտությունների առարկա է, այդուհանդերձ ցարդ գոյություն չունի այս լեզվի և հատկապես դրա հյուսիսային բարբառի վրա հիմնված գրական լեզվի որևէ դասագիրք: Թալիշերենի դեպքում նշված գրական ստանդարտը սկսել է ձևավորվել խորհրդային տարիներին, հատկապես 1920-1940թթ., երբ առաջին անգամ հրատարակվեցին թալիշերենի բացառապես դպրոցական դասագրքեր և ստեղծվեցին բնօրինակ ու թարգմանական գործեր: Հետխորհրդային ժամանակահատվածում՝ 1990-ականների սկզբներին, հետևելով Տարածաշրջանային լեզուների եվրոպական խարտիայի պահանջներին, Ադրբեջանում լույս տեսան թալիշերենի մի քանի դպրոցական դասագրքեր, որոնք կազմված էին՝ հաշվի չառնելով այս լեզվի գիտական ուսումնասիրության ընթացքում ձեռքբերված արդյունքները, և միտված էին բացառապես խնդրի ձևական կողմը ապահովելուն: Այսու, «Թալիշերենի դասագիրքը» փաստացի առաջին փորձն է բուհական մակարդակում՝ ունենալու այս լեզուն ներկայացնող հնարավորինս համապարփակ, բայց միևնույն ժամանակ սեղմ և ավելորդություններից զերծ, գործնական նպատակներ հետապնդող դասագիրք:

Դասագիրքը բաղկացած է 27 դասից, երկու հավելվածից և թալիշերեն-հայերեն, հայերեն-թալիշերեն համառոտ բառարաններից: Յուրաքանչյուր դաս բաղկացած է քերականությունից, տեքստից, սովյալ դասին վերաբերող բառացանկից և վարժություններից, որոնք միտված են կոնկրետ քերականական նյութը ամրապնդելու և մատչելի դարձնելու նպատակին:

Թալիշերենի հնչյունաբանությանը առանձին անդրադարձ չի կատարվել՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ հայալեզու թալիշերեն սովորողի համար այն որևէ բարդություն կամ յուրահաստկություն չի պարունակում, բացառությամբ կարճ օ [ա]-ի), որը թեև բացակայում է գրական հայերենում, սակայն առատորեն վկայված է հայերենի տարբեր բարբառներում:

Թալիշերենի լենքորանյան խոսվածքում վկայված ս-ի [ու] արտասանական ավելի շրթնային և կարճ տարբերակը՝ ü [nï] հնչյունը, դասագրքում կիրառված գրային համակարգում ընդհանրապես չի ներառվել, քանի որ այն չունի հնչույթային արժեք և բնորոշ է թեև գրական լեզվի հիմքում ընկած, սակայն այսուհանդերձ տեղային հիմնական խոսվածքին:

Դասագրքում օգտագործվել է 1990-ականներից ադրբեջանաբնակ թալիշների մայրենի լեզվի դասավանդման համար գործածվող լատինատառ այբուբենը, որ բաղկացած է 29 տառից: Դրանից, հաշվի առնելով հյուսիսային թալիշերենի առանձնահատկությունը, դուրս է թողնվել q [q] թյուրքական լեզուների համար բնորոշ կոշտ բաղաձայնը, որը հնչույթային որևէ արժեք չունի թալիշերենում և կիրառվում է՝ բացառապես տուրք տալով ադրբեջաներեն գրական լեզվի ավանդույթին: Այն ամենուր փոխարինվել է թալիշերենին հարազատ g [q] չեզոք բաղաձայնով, ինչը առավել գիտական է և արտացոլում է հենց թալիշերենի արտասանական յուրահատկությունը:

Թալիշերենի այբուբենը

Aa [a]	Kk [p]
Bb [p]	Ll [j]
Cc [ɟ]	Mm [m]
Çç [ɣ]	Nn [n̄]
Dd [d̄]	Oo [o]
Ee [e]	Pp [p̄]
Əə [ü]	Rr [r, r̄]
Ff [f]	Ss [s]
Gg [q]	Şş [ʒ]
Hh [h]	Tt [t̄]
Xx [x]	Uu [u]
Iı [r]	Vv [v]
İi [h]	Yy [j]
Jj [d̄]	Zz [q]

ԴԱՍ 1

Քերականություն

1.1. Գոյական

Հիմնական քերականական կարգերից թալիշերենի գոյականին հատուկ են թվի և հոլովի քերականական կարգերը, ինչպես նաև որոշյալության և անորոշության առումը: Քերականական սեռը թալիշերենում բացակայում է, թեև ինչպես ժամանակակից հայերենում և պարսկերենում, այնպես էլ թալիշերենում, բնական սեռը արտահայտվում է զանազան բառերի միջոցով (օճօ «պարոն», xanım «տիկին», ni «արու, որձ», moə, del «էգ» և այլն):

Թալիշերենում բայի բոլոր եղանակների ներկա ժամանակաձևերով նախադասություններում ենթակայի շարահյուսական պաշտոնով հանդես եկող գոյականները միշտ դրվում են ուղղական հոլովով, այսինքն՝ բառի ուղիղ ձևով (օրինակները տե՛ս Դաս 1, §1.2, §1.3):

1.2. Բայ-հանգույց (3-րդ դ., եգ. թ.)

Նախադասության մեջ բայ-հանգույցը հանդես է գալիս որպես բաղադրյալ ստորոգյալի բայական մաս՝ հանգույց՝ ապահովելով կապը նախադասության ենթակայի ու ստորոգյալի միջև: Բայ-հանգույցի եզակի թվի երրորդ դեմքի համար բաղաձայնով վերջացող բառերին կցվում է -e ձևը: Օրինակ՝

Kə yole.

Տունը մեծ է:

Rabil həkime.

Ռաբիլը բժիշկ է:

Həvo game.

Եղանակը տաք է:

Ձայնավորով վերջացող բառերի դեպքում բայ-հանգույցի և բառի միջև ավելանում է y կիսաձայնը: Օրինակ՝

Bə gədəyə.

Դուռը փոքր է:

Məryəm tələbəyə.

Մարիամը ուսանող է:

Divo sipiye.

Պատը սպիտակ է:

Բայ-հանգույցի եզակի թվի երրորդ դեմքի ժխտման համար կիրառվում է ու անջատ գրվող ձևը, որը նույնն է թե՛ բաղաձայնով, թե՛ ձայնավորով վերջացող բառերի համար: Օրինակ՝

Boğ yol ni.	<i>Այգին մեծ չէ:</i>
Əli miəllim ni.	<i>Ալին ուսուցիչ չէ:</i>
Ov sardın ni.	<i>Ջուրը սառը չէ:</i>

1.3. Ցուցական դերանուններ

Ցուցական դերանունները կիրառվում են ցույց տալու համար որևէ անձ կամ առարկա, որի մասին խոսվում է: Թալիշերենի ցուցական դերանուններն են *im uş, aşu* և *ə şa, aşş, aşın*: Այս դերանունները կարող են կիրառվել և՛ գոյականաբար, և՛ ածականաբար:

Im ցուցական դերանունը, փոխարինելով անձ կամ իր ցույց տվող գոյականներին, մատնանշում է խոսողին մոտ գտնվող անձ կամ առարկա և համապատասխանում է հայերենի *uş* ցուցական դերանունին: Օրինակ՝

Im bande.	<i>Մա սար է:</i>
Im zoəye.	<i>Մա տղա է:</i>
Im kəye.	<i>Մա տուն է:</i>

Ածականական կիրառության դեպքում *im* ցուցական դերանունը հանդես է գալիս որպես որոշիչ՝ նախադաս դիրք գրավելով որոշյալի նկատմամբ և հայերեն թարգմանվում է *aşu*: Օրինակ՝

Im band barze.	<i>Այս սարը բարձր է:</i>
Im zoə ağılmande.	<i>Այս տղան խելացի է:</i>
Im kə yole.	<i>Այս տունը մեծ է:</i>

Ə ցուցական դերանունը կիրառվում է միայն ածականաբար, ցույց է տալիս խոսողից հեռու գտնվող անձ կամ իր՝ համապատասխանելով հայերենի *aşş, aşın* դերանուններին: Օրինակ՝

Ə kinə reçine.	<i>Այն (այդ) աղջիկը գեղեցիկ է:</i>
Ə jen civone.	<i>Այն (այդ) կինը երիտասարդ է:</i>
Ə merd həkime.	<i>Այն (այդ) տղամարդը բժիշկ է:</i>

Այս դերանունը գոյականաբար չի կիրառվում, և թալիշերենում *դա* դերանվան իմաստը արտահայտվում է ջն եզակի թվի երրորդ դեմքի անձնական դերանվան միջոցով: Օրինակ՝

Թն kitobe.

Թն mize.

Թն bəye.

Դա գիրք է:

Դա սեղան է:

Դա դուռ է:

Բառապաշար

ağılmand	խելացի	kinə	աղջիկ
band	սար	əv	նա, դա
bə	դուռ	sipi	սպիտակ
civon	երիտասարդ	merd	տղամարդ
çok	լավ	bevəc	վատ
əğə	պարոն	xanım	տիկին
əv	նա	barz	բարձր
gam	տաք	sardın	սառը
gədə, gədəli	փոքր	ım	այս, սա
həkim	բժիշկ	miəllim	ուսուցիչ
həvo	եղանակ	miəllimə	ուսուցչուհի
Jen	կին	reçin	գեղեցիկ
kə	տուն	dıvo	պատ
kitob	գիրք	miz	սեղան
ni	արու	moə, del	էգ
şogird	աշակերտ	əmma	բայց
tələbə	ուսանող	ə	այն
vey	շատ	ımruj	այսօր
yol	մեծ	boğ	այգի
zoə	տղա	ov	ջուր

Տեքստ

Im jen Məryəm xanıme. Թն miəlliməye. Məryəm xanım vey ağılmande. Թ merd Rabil əğəye. Թն tələbə ni, əv həkime. Rabil əğə civone. Im zoə Əliye, əv

şogirde. Ə kinə İrodəye, əv vey reçine. Imruj həvo game. Ov sardın ni, tate. Im miz yole, gədəli ni. Ə kitob vey çoke, bevəc ni.

Վարժություններ

1. Կարդալ և թարգմանել տեքստը:

2. Թարգմանել. Այս տղան Ռաբիլն է, նա աշակերտ է: Այն աղջիկը Մարիամն է: Մարիամը աշակերտ չէ, նա ուսանող է: Մա լեռ է, այն բարձր չէ: Այսօր ցուրտ չէ, եղանակը շատ տաք է: Այն կինը երիտասարդ չէ, բայց շատ գեղեցիկ է: Նա Իրոդան է: Տիկին Իրոդան բժիշկ է: Այդ տունը փոքր է, մեծ չէ: Պատը սպիտակ է:

3. Բառերով կազմել նախադասություններ. boğ, kə, bə, merd, jen, zoə, kinə, yol, gədə, reçin:

ԴԱՍ 2

Քերականություն

2.1. Անձնական դերանուններ

Թալիշերենի անձնական դերանուններն են՝

	Եզակի թիվ	Հոգնակի թիվ
1-ին դեմք	Az «ես»	Յմə «մենք»
2-րդ դեմք	Ti «դու»	Տիմə «դուք»
3-րդ դեմք	Յv «նա»	Յvon «նրանք»

2.2. Բայ-հանգույց [2]

Նախորդ դասի ընթացքում անդրադարձ եղավ բայ-հանգույցի եզակի թվի երրորդ դեմքի ձևին: Այժմ քննարկենք դրա մյուս ձևերը: Թալիշերենում բայ-հանգույցն ունի միայն ներկա ժամանակաձև: Այս ձևերը շեշտ չեն կրում, կցվում են բաղադրյալ ստորոգյալի անվանական մասին՝ հանդես գալով որպես բայական մաս՝ ապահովելով նախադասության ենթակայի և ստորոգյալի միջև շարահյուսական կապը: Թալիշերենում բայ-հանգույցի խոնարհման հարացույցն ունի հետևյալ տեսքը՝

Դեմք	Եզակի թիվ	Հոգնակի թիվ
1	-im/-m «եմ»	-imon/-mon «ենք»
2	-iş/-ş «ես»	-iyon/-on «եք»
3	-e/-ye «է»	-in/-n «են»

Բայ-հանգույցի՝ վերոբերյալ -im, -iş, -e, -imon, -iyon, -in ձևերը կցվում են բաղաձայնով վերջացող բառերին, օրինակ՝

Az şairim.

Ես բանաստեղծ եմ:

Ti sərvoziş.

Դու զինվոր ես:

Յv ğəhrəmonə.

Նա հերոս է:

Յmə diğğətinimon.

Մենք ուշադիր ենք:

Տիմə boğəvoniyon.

Դուք այգեպան եք:

Յոն յոռնալիստին.

Նրանք լրագրող են:

-M, -s, -ye, -mon, -on, -in ձևերը կցվում են ձայնավորահանգ բառերին, օրինակ՝

Az vey şom.

Ես շատ ուրախ եմ:

Tı tərçüməəkəş.

Դու թարգմանիչ ես:

Əv piye.

Նա ծեր է:

Əmə ermənimon.

Մենք հայ ենք:

Şımə bekoon

Դուք գործազուրկ եք:

Əvon kinən

Նրանք աղջիկ են:

Բայ-հանգույցի ժխտական ձևերը կազմված են n- ժխտական նախա-մասնիկից և բայ-հանգույցի դրական ձևերից: Դրանք նույնն են թե՛ բաղա-ձայնով և թե՛ ձայնավորով վերջացող բառերի համար, կրում են շեշտ և չեն կցվում բաղադրյալ ստորոգյալի անվանական մասերին, օրինակ՝

Դերը	Եզակի թիվ	Հոգնակի թիվ
1	-nim «չեմ»	-nimon «չենք»
2	-niş «չես»	-niyon «չեք»
3	-ni «չէ»	-nin «չեն»

Az tırk nim, tolışim.

Ես ադրբեջանցի չեմ, թալիշ եմ:

Əmə şo nimon, ğəminimon.

Մենք ուրախ չենք, տխուր ենք:

Əvon şogird nin.

Նրանք աշակերտ չեն:

Բառապաշար

az	էս	jurnalist	լրագրող
beko	գործազուրկ	pi	ծեր
boğəvon	այգեպան	sərvoz	զինվոր
ğəmin	տխուր	tərçüməəkə	թարգմանիչ
ğəhrəmon	հերոս	tı	դու
dığğətin	ուշադիր	tırk	ադրբեջանցի,

erməni	հայ	şair	թուրք
əv	նա	şimə	բանաստեղծ
əvon	նրանք	şo	դուք
əmə	մենք	-ən	ուրախ
ısət	հիմա	hejo	էլ, նույնպէս
məlo	մոլլա		միշտ

Տեքստ

Az Pərvizim. Az tolışim, türk nim. Ə kinə Anahite, əv erməniye. Anahit şogirde. Tı vey ağılmandış. Tı tərçuməəkəş, tı beko niş. Şimə sərvəziyon, məlo niyon. Əvon məlon. Im merd Əliye, ə jen İrodəye. Əvon jurnalistin, boğəvon nin. Imruj həvo gam ni, vey sardine. Tı gəminiş, əmə şomon. Ə jen Məryəm xanıme. Məryəm xanım imruj vey şoye. Azən şom. Tı imruj şo niş. Tı hejo şoş, əmma ısət gəminiş.

Վարժություններ

1. Կարդալ, թարգմանել տեքստը:

2. Թարգմանել. Ես Փարվիզն եմ: Ես թալիշ եմ: Դու հայ ես: Մենք ադրբեջանցի չենք: Այն կինը շատ գեղեցիկ է: Դա տիկին Մարիամն է: Նա միշտ ուրախ է: Այն մարդը պարոն Ալին է: Նա հերոս է: Մենք լրագրող ենք: Մենք միշտ ուրախ ենք, բայց այսօր շատ ցուրտ է, հիմա մենք ուրախ չենք, տխուր ենք: Նրանք այգեպան են: Դու աշակերտ չես, բժիշկ ես:

3. Բառերով կազմել նախադասություններ. dığğətin, tolış, erməni, boğəvon, ısət, hejo, sərvəz, journalist, -ən, beko, pi.

4. Նախադասությունները լրացնել համապատասխան անձնական դերանուններով.

1. ... boğəvon nimon, journalistimon.
2. ... sərvəziş?
3. ... şairim, miəllim nim.
4. ... tolışə, erməni ni.
5. ... tərçuməəkə niyon.

6. ... ֆո նին, վեյ ցճմինին.

5. Գտնել նախադասություններում առկա սխալները և ուղղել՝

1. Ազ ֆաիր նիֆ, յուրնալիստիմ.
2. Թմճ վեյ ֆոմոն, ցճմին նիյոն.
3. Կի տոլիֆե յաանկի ուրուսե?
4. Տիմճ միճլլիմիյոն, սճրվոզ նիֆ.
5. Թվոն ցճհրճմոնիմոն.
6. Թվ տճրցումճճքֆ.

ԴԱՍ 3

Քերականություն

3.1. Գոյական անուն. ուղիղ և թեք հոլովներ

Թալիշերենին հատուկ է գոյականի երկհոլով համակարգը՝ ուղիղ և թեք հոլովների հակադրությամբ, ընդ որում՝ այս հակադրությունն արտահայտվում է միայն եզակի թվով դրված գոյականների դեպքում: Ուղղական հոլովով դրված գոյականը թալիշերենում ունի զրո վերջավորություն, այսինքն՝ համապատասխանում է բառի ուղիղ ձևին: Ուղղական հոլովով դրված գոյականները հանդես են գալիս շարահյուսական տարբեր պաշտոններով, այդ թվում՝ որպես նումինատիվ կառույց ունեցող նախադասությունների ենթակա, էրգատիվ կառույց ունեցող նախադասությունների ուղիղ խնդիր, բաղադրյալ անվանական ստորոգյալի ստորոգելի և այլն: Ուղիղ հոլովի այս բոլոր գործառույթներին կծանոթանանք դասագրքի հետագա բաժիններում:

Թալիշերենում եզակի թվով դրված գոյականը թեք հոլովով կիրառվելու դեպքում ստանում է -i հոլովական վերջավորություն, որը թալիշերենում ունի լայն կիրառություն, արտահայտում է շարահյուսական զանազան հարաբերություններ, ինչպես սեռական հոլովի իմաստը, էրգատիվ հոլովի իմաստը, թեք հոլով է ստանում նաև ուղիղ խնդիրը նումինատիվ կառույց ունեցող նախադասություններում և այլն:

3.2. Հատկացուցիչ-հատկացյալ կապակցություն

Թեք հոլովի -i վերջավորությունը, կցվելով գոյականներին, լայն առումով դրանք դնում է սեռական հոլովով՝ արտահայտելով հատկացուցիչ-հատկացյալի կապակցությունը թալիշերենում: Այս կապակցության մեջ հատկացուցիչը հատկացյալի նկատմամբ գրավում է նախադաս դիրք և դրվում թեք հոլովով, օրինակ՝ *kitobi səhifə qrp̄i t̄əz̄, jeni nom k̄inɔɔ անունը, merdi dust տղամարդու ընկերը, gujdi tikə մսի կտորը* և այլն:

Ձայնավորով վերջացող բառերից հետո երբեմն տեղի է ունենում i-y հնչյունափոխություն, օրինակ՝ *kəy bə տան դուռը, moəy dil մայրիկի սիրտը, angy təm խաղողի համը, muy rang մազի գույնը* և այլն, բայց մեծ

մասամբ՝ հատկապես բանավոր խոսքում, նման բառերի ուղիղ և թեք հոլովների հակադրությունը վերանում է, և հատկացուցիչ-հատկացյալ կապակցության մեջ (կամ թեք հոլով պահանջող ցանկացած այլ շարահյուսական հարաբերություններում) դրանք հանդես են գալիս ուղիղ ձևով՝ առանց որևէ ձևաբանական ցուցչի, օրինակ՝ *kinə kif աղջկա պայուսակը, do աճաճ ծառի ճյուղը* և այլն:

Շատ հաճախ հատկացուցիչ-հատկացյալ կապակցության մեջ կիրառվում է նաև չի նախադրությունը, որը դրվում է թեք հոլովով հատկացուցչից առաջ, օրինակ՝ չի *kinə dədə աղջկա պապիկը, չի şairi kitob բանաստեղծի գիրքը* և այլն:

3.3. De նախադրություն

Թալիշերենում գործիական հոլովի իմաստը արտահայտելու, ինչպես նաև միասնություն, համատեղություն ցույց տալու համար (հայերենի *հետ* կապի իմաստը արտահայտելու համար) կիրառվում է *de* նախադրությունը, որը որոշ բարբառներում ու խոսվածքներում կիրառվում է նաև *di* ձևով: Այս նախադրության *հետ* գործածվող բառերը դրվում են թեք հոլովով՝ ստանալով *-i* (*-y*) վերջավորություն՝ *de maşini մեքենայով, de ovi ջրով, de Rabili Ռաբիլի հետ, de dədəy պապիկի հետ, de kinəy աղջկա հետ* և այլն:

Բառապաշար

səhifə	էջ	dil	սիրտ
gujd	միս	təm	համ
tikə	կտոր	mu	մազ
moə	մայրիկ	rang	գույն
şair	բանաստեղծ	pıə	հայր
maşin	մեքենա	ğələm	գրիչ
angı	խաղող	avtobus	ավտոբուս
xalə	մորաքույր	nom	անուն
şu	ամուսին	derzi	դերձակ
osınəğə	դարբին	aşboz	խոհարար
sı	կարմիր	çəy	նրա

Տեքստ

Im çı Məryəmi kəye. Əv vey yol ni. Ə kə çı Isoimli kəye. Isoimli kə gədəli ni, yole. Az İrodə zoəm. Tı Məryəmi kinəş. Əv çı Əli dədəye. Çı Əli dədə həkime. Imən çı Rabili moəy. Çı Rabili moə nom Vılənoze. Vılənoz miəlliməye. Ə jen çı Vılənozi xaləye. Çı Vılənozi xaləy nom Ənivəse. Im merd çı Ənivəsi şuyə. Çı Ənivəsi şu nom Şirzade. Əv şaire. Çı Məryəmi moə tolış ni, erməniye. Çəy nom Anahite. Anahit derziye.

Վարժություններ

1. Կարդալ և թարգմանել տեքստը:

2. Թարգմանել թայիշերեն.

Այս տղամարդը Իսմայիլի հայրն է: Նա դարբին է: Իսմայիլի հոր անունը Ալի է: Այն աղջիկը Մարիամն է: Մարիամը ուսանող է: Մարիամի մայրը թայիշ չէ, հայ է: Նրա անունը Կարինն է: Կարինեն խոհարար է: Մարիամի ընկերոջ հոր անունը Հուսեյն է: Հուսեյնի տունը մեծ չէ, փոքր է: Տան դուռը կարմիր է: Մարիամի տան դուռը կարմիր չէ, սև է: Այս քաղաքի անունը Լենքորան է: Լենքորանը մեծ է և գեղեցիկ: Այդ քաղաքի անունը Անբարան է: Անբարանը մեծ չէ, բայց գեղեցիկ է: Քաղաքի օդը լավն է:

3. Յուրաքանչյուր բառը կիրառել հասկացուցիչ-հասկացյալ կապակցության մեջ և այդ բառակապակցություններով կազմել նախադասություններ. kə, maşin, şəhər, mu, dədə, merd, kinə, xalə, kitob, ğələm

4. Փակագծում տրված բառերը դնել ուղիղ կամ թեք հոլովով.

1. Çı Isoimli ... kə yol ni. (xalə)
2. Məryəm ... ni, erməniye. (tolış)
3. Çı ... pıə pi ni, civone. (kinə)
4. Çı İrodə ... ıset kədə ni. (moə)
5. Vılənoz ıset de ... kədəye. (Rabil)

ԴԱՍ 4

Քերականություն

4.1. Անորոշ դերբայ

Թալիշերենում բացարձակապես բոլոր բայերի անորոշ դերբայը ունի -e (ձայնավորով վերջացող հիմք ունեցող մի քանի բայերի դեպքում՝ -y) վերջավորություն՝

karde	<i>անել</i>	vote	<i>ասել</i>
şe	<i>գնալ</i>	məse	<i>լսել</i>
ome	<i>գալ</i>	vinde	<i>տեսնել</i>
hande	<i>կարդալ</i>	peşome	<i>խմել</i>
harde	<i>ուտել</i>	vite	<i>վազել</i>
doy	<i>տալ</i>	jøy	<i>խփել</i>

Թեև անորոշ դերբայը արտահայտում է գործողության, ընթացքի իմաստ, այն իր իմաստային հատկանիշներով մոտ է նաև գոյական անվանը. այն կարող է գործածվել նաև գոյականաբար՝ նախադասության մեջ հանդես գալով շարահյուսական տարբեր պաշտոններով, օրինակ՝

Hande vey foydøyne.

Կարդալը շատ օգտակար է:

4.2. Սահմանական եղանակ: Ներկա ժամանակաձև

Սահմանական եղանակի ներկա ժամանակաձևը ցույց է տալիս գործողություն, որը կատարվում է խոսելու պահին, ինչպես նաև սովորաբար կատարվող գործողություն, որը լեզվաբանության մեջ անվանվում է նաև ընդհանուր կամ մշտական ներկա: Թալիշերենում սահմանական եղանակի ներկա ժամանակաձևը կազմվում է բայի անորոշ դերբայից, -də հետադրությունից և հետևյալ դիմային վերջավորություններից՝

	Եզակի թիվ	Հոգնակի թիվ
1-ին դեմք	-m	-mon
2-րդ դեմք	-ş	-(y)on
3-րդ դեմք	-∅ (զրո վերջավորություն)	-n

Օրինակ՝

Az kardedəṃ	<i>Ես անում եմ</i>	Əmə hardedəṃon	<i>Մենք ուտում ենք</i>
Tı şedəş	<i>Դու գնում ես</i>	Şımə vindedəyon	<i>Դուք տեսնում եք</i>
Əv handedə	<i>Նա կարդում է</i>	Əvon məsedəṃ	<i>Նրանք լսում են</i>

Վերոբերյալ օրինակները սահմանական եղանակի ներկա ժամանակաձևի ամբողջական ձևերն են: Հարկ է նշել, որ թալիշերենում այս ձևերին զուգահեռ հատկապես բանավոր արագ խոսքում կիրառվում են նաև այս ժամանակաձևի կրճատ ձևերը, որոնց կազմավորումը պայմանավորված է հնչյունական մի շարք գործընթացներով: Այդպիսի կարճ ձևեր հիմնականում ունեն -te, -de, -šte վերջավորությամբ բայերը՝ պայմանավորված անորոշ դերբայի -e վերջավորության սղմամբ և դրա արդյունքում առաջացած td, dd, ştd բաղաձայնական խմբերում տարբեր հնչյունափոխություններով, օրինակ՝ votedəṃ > vottəṃ *ասում եմ*, gətədəş > gəttəş *վերցնում ես*, hitedəṃon > hittəṃon *քնում ենք*, kardedəṃ > kardəṃ *անում եմ*, bardedə > bardə *տանում է*, nivıştedəṃ > nivıştəṃ *գրում են* և այլն:

Սահմանական եղանակի ներկա ժամանակաձևի կազմության ժամանակ հոգնակի թվի երկրորդ դեմքում, երբ որպես դիմային վերջավորություն կիրառվում է -on ձևը, և այն կցվում է -də հետադրությանը, վերջինիս ə ձայնավորը սղվում է՝ hardedon *ուտում եք*, məsedon *լսում եք*, patedon *եփում եք* և այլն:

Սահմանական եղանակի ներկա ժամանակաձևի ժխտական խոնարհումը կազմվում է բայ-հանգույցի ժխտական ձևերից (nim, niş, ni, nimon, niyon, nin, տե՛ս §2.2), որոնք կցվում են -də հետադրությանը, օրինակ՝

Az məsedənim	<i>Ես չեմ լսում</i>	Əmə votedənimon	<i>Մենք չենք ասում</i>
Tı gətədəniş	<i>Դու չես վերցնում</i>	Şımə vitedəniyon	<i>Դուք չեք վազում</i>
Əv hardedəni	<i>Նա չի ուտում</i>	Əvon hitedənin	<i>Նրանք չեն քնում</i>

4.3. Թ նախադրություն

Թ նախադրությունը թալիշերենում լայն առումով արտահայտում է տրական հոլովի իմաստը և ցույց տալիս՝

- գործողության կատարման ուղղություն, օրինակ՝

Həmməy şogirdon bə miəllimi	<i>Բոլոր աշակերտները ուսուցի տուն են</i>
kəy şedəṃ.	<i>գնում:</i>

Dışmen bə çəmə şəhəri nez
bedə.

Թշնամին մոտենում է մեր քաղաքին:

• Անձին կամ իրը, որին ուղղված է գործողությունը, օրինակ՝
Çımı dust ıstı nomi bə Rabili votedə. *Ընկերս քո անունն ասում է
Ռաբիլին:*

Əvon ə kitobi bə hırdəni doydən. *Նրանք այդ գիրքը տալիս են
երեխային:*

• Նմանություն ինչ-որ մեկին կամ ինչ-որ մի բանի, օրինակ՝
Ə jen bə İğbali xalə xəyli oxşəş doydə. *Այն կինը շատ նման է Իդրբալի
մորաքրոջը:*

İştı mu bə şəvi oxşəş doydə. *Քո վարսերը գիշերվա են նման:*

Ինչպես երևում է վերոբերյալ օրինակներից, թալիշերենում *bə* նախ-
դիրի հետ կիրառվող գոյականները դրվում են թեք հոլովով, այսինքն՝
ստանում են *-i* կամ *-y* վերջավորություն: Սակայն երբեմն *bə* նախադրու-
թյան հետ բառերը կիրառվում են ուղիղ ձևով, օրինակ, *bə kə դպրոց/դեպի
դպրոց*, *bə şəhər քաղաք/ դեպի քաղաք* և այլն: Սա ամենայն հավանա-
կանությամբ բացատրվում է կիրառվող բառի որոշյալ կամ անորոշ
առմամբ օգտագործված լինելու հանգամանքով, օրինակ՝

Rabil ha ruj bə məktəb şedə. Ռաբիլն ամեն օր դպրոց է գնում:

Rabil isət bə ıstə məktəbi şedə. Ռաբիլը հիմա իր դպրոց է գնում:

Առաջին նախադասության արտահայտած իմաստից մենք հասկա-
նում ենք, որ Ռաբիլն ընդհանրապես դպրոց է հաճախում, իսկ երկրորդ
նախադասությունը ցույց է տալիս, որ խոսելու պահին Ռաբիլը կոնկրետ
իր դպրոցն է գնում:

Բառապաշար

nez	մոտիկ	be	լինել
şəhər	քաղաք	çəmə	մեր
dust	ընկեր	çımı	իմ
hırdən	երեխա	doy	տալ

həmməy	բոլոր	dışmen	թշնամի
foydəyn	օգտակար	gəte	վերցնել
ha	ամեն	məktəb	դպրոց
şe	գնալ	məse	լսել
xəyli	շատ	mu	մազ
hite	քնել	niyište	գրել
xalə	մոռաբույր	oxşəş doy	նմանվել
hande	կարդալ	peşome	խմել
şəv	գիշեր	ruj	օր
ome	գալ	vinde	տեսնել
harde	ուտել	vite	վազել
karde	անել	vote	ասել
isət	հիմա	işte	իր
nom	անուն	işti	քո
bəçəy gorə ki	որովհետև	ko karde	աշխատել
sivoy imi	բացի այդ	həvatəkəs	վաճառող
dukon	խանութ	həvate	վաճառել
rə-rə	հաճախ	əyo	այնտեղ
nişte	նստել	gəp jəy	խոսել, զրուցել
mivə	միրգ	barde	տանել

Տեքստ

Im zoə Əliye. Əv şogirde iyən ha ruj bə məktəb şedə. Ə kinə Məryəme. Məryəm bə məktəb şedəni bəçəy gorə ki əv şogird ni, tələbəye. Sivoy imi Məryəm ko kardədə. Əv həvatəkəs e. Isət Məryəm bə dukoni şedə. Im Vılənoze. Məryəm iyən Vılənoz dustin. Əvon rə-rə bə boğ şedən. Əyo niştədən iyən gəp jəydən.

Վարժություններ

1. *Կարդալ և թարգմանել տեքստը:*

2. *Թարգմանել.* Այս կինը Իրոդան է: Իրոդան բժիշկ է, բայց հիմա չի աշխատում: Այն մարդը Սաբիրն է: Սաբիրը ուսուցիչ է և ամեն օր գնում է դպրոց: Սաբիրն ու Իրոդան հիմա խանութ են գնում: Ալին այնտեղ է

աշխատում: Նա վաճառող է, միրգ է վաճառում: Հիմա գիշեր է: Սաբիրը, Իրոդան ու Ալին տուն են գալիս: Սաբիրը գիրք է կարդում, Իրոդան միրգ է ուտում, Ալին քնում է:

3. Բայերով կազմել նախադասություններ՝ դրական ու ժխտական խոնարհմամբ. gəte, məse, hite, hande, harde:

4. Փակագծում տրված բայերը դնել սահմանական եղանակի ներկա ժամանակաձևի համապատասխան դեմքով և թվով.

1. Əmə ha ruj de maşini bə məktəb (şe)
2. Çı Adili kinə isət (ko karde)
3. Az ha şəv kitob (hande)
4. Şimə keynə ... ? (hite)
5. Əli iyən Babək de Məryəmi (gəp jəy)
6. Tı boçi bə məktəb ... ? (ome)
7. Əv de avtobusi bə di(şe)
8. Əvon ha sor kitob (nivişte)

ԴԱՍ 5

Քերականություն

5.1. Ածական անուն. ածականի կազմությունը

Թալիշերենում ածականը գուրկ է սեռի, թվի և հոլովի քերականական կարգերից, ինչպես նաև նրան հատուկ չէ որոշյալության և անորոշության առումը:

Ըստ կազմության ածականները լինում են պարզ և բաղադրյալ: Պարզ ածականները թալիշերենում արտաքնապես ոչնչով չեն տարբերվում գոյականներից, այսինքն՝ օժտված չլինելով որևէ ձևաբանական ցուցիչով՝ դրանք հենց բառարմատներ են (այդ պատճառով էլ լեզվաբանական գրականության մեջ դրանք անվանվում են նաև արմատական ածականներ), օրինակ՝ *yol մեծ, ֆոկ լավ, sipi սպիտակ, tırş թթու, kok գեր* և այլն:

Բաղադրյալ ածականները իրենց հերթին բաժանվում են ածանցավոր և բարդ ածականների: Թալիշերենի հիմնական ածականակերտ ածանցներն են՝

- **-in**, թալիշերենի ամենակենսունակ ածանցներից է, կազմում է մեծ թվով ածանցավոր ածականներ, օրինակ՝ *hırsin բարկացած, siğın քարե, ցəmin տիտր, ovin ջրիկ, ջրային* և այլն;

- **-mand**, օրինակ՝ *xəymand բարի, ağılmand խելացի, cigəmand խիզախ, zumand ուժեղ* և այլն;

- **-li**, ունի փոքրացուցիչ-փաղաքշական իմաստ, օրինակ՝ *gədəli փոքրիկ (gədə փոքր)*;

- **be-**, **no-**, ցույց են տալիս մի բանից գուրկ լինելու, մի բան չունենալու հատկանիշ, օրինակ՝ *bedandon անատամ, bebəfo անհավատարիմ, besəvod անգրագետ, noxəş հիվանդ, nodon տղետ* և այլն;

- Կան նաև մի քանի այլ ոչ կենսունակ ածականակերտ ածանցներ, ինչպես **-ək** (*məvindək ազահ, չտես*), **-i** (*dimi աներես, ruyəni ճարպոտ*), **-lu** (*bəfolu հավատարիմ -nuk/-nok (ğəzəbnuk զայրացած, կատաղած)*) և այլն:

Թալիշերենում բարդ ածականներ կազմելու համար գոյություն ունեն հետևյալ կաղապարները՝

- ածական + գոյական (կամ հակառակ շարադասությամբ), օրինակ՝ *şinəxun քաղցրարյուն, հաճելի, dilnam փափկասիրտ, բարի*;

• թվական + գոյական + -in, օրինակ՝ *մտերօֆին երկկողմանի, օլոնգին քառոտանի*;

• գոյական + բայահիմք, օրինակ՝ *մլօստ համակրելի, հաճելի* (*մլ սիրտ + ստե այրել, այրվել*), *նունտ առատաձեռն* (*նուն հաց + մոյ տալ*), *ցոնօցմո «հյուրընկալ»* (*ցոնօց հյուր + մոյ տալ*);

• դերանուն + գոյական + (-նօ, -in և այլն), օրինակ՝ *մոսոյնօ այսօրվա, հարոյնօ ամենօրյա, հատերօֆին բազմակողմանի, համակողմանի*:

5.2. Որոշիչ-որոշյալ կապակցություն

Թալիշերենում որոշիչ-որոշյալ կապակցության դեպքում որոշիչը դրվում է որոշյալից առաջ՝ ընդունելով -օ վերջածանց, օրինակ՝ *բեցինօ կինօ գեղեցիկ աղջիկ, ցոլօ ֆօհօր մեծ քաղաք, ֆինօ անց քաղաք խաղող, տատօ աստք ասպուր* և այլն: Թ և ա ձայնավորներով վերջացող ածականների հետ այդ վերջածանցը հիմնականում չի դրվում, օրինակ՝ *ցեմօ կօ փոքր տուն*: Մնացած ձայնավորներով վերջացող ածականները սովորաբար որոշիչ-որոշյալ կապակցության մեջ ընդունում են -օ վերջածանց, իսկ ածականի ու վերջածանցի միջև ավելանում է *յ* կիսաձայն, օրինակ՝ *ցեմօլիօ ցօ փոքր տղա, բեցօլիօ բիօմերմ անուժ ծերունի, Տիօլիօ միօ Սև ծով* և այլն:

5.3. Թժ հետադրություն

Թժ հետադրությունը լեզվի զարգացման ավելի վաղ փուլերում իրականացրել է մի շարք գործառույթներ և արտահայտել հոլովական տարբեր իմաստներ, որոնք որոշ դեպքերում այսօր ևս հազվադեպ կիրառություն ունեն: Այնուամենայնիվ, ներկայումս թժ հետադրությունը թալիշերենում արտահայտում է գլխավորապես ներգոյական հոլովի, ինչպես նաև հայերենի *մեջ* կապի իմաստը: Այն կցվում է գոյականին և շեշտ չի կրում, օրինակ՝ *բօցեմօ այգում, միօեմօ ծովում, Տոլիօստոնեմօ Թալիշաստանում, Երմօնիստոնեմօ Հայաստանում* և այլն: Թ ձայնավորով վերջացող բաներից հետո թժ հետադրության առաջին թ-ն սղվում է՝ *կեմօ տանը, կսեմօ փողոցում, վիօեմօ անտառում* և այլն:

Բառապաշար

xəymand	բարի	ağılmand	խելացի
hatərəfin	համակողմանի	angi	խաղող
Tolışiston	Թալիշստան	Erməniston	Հայաստան
tat	տաթ	aş	ապուր
məvindək	ազահ, չտես	bəfolu	հավատարիմ
gədəli, gədə	փոքր	bedandon	անատամ
bebəfo	անհավատարիմ	besəvod	անգրագետ
məşo	կոշիկ	bezu	անուժ, թույլ
piyəmerd	ծերունի	dıyo	ծով
şinəxun	քաղցրաբյուն	diləsut	հաճելի
nundo	առատաձեռն	ğonəğdo	հյուրընկալ
ımrujnə	այսօրվա	harujnə	ամենօրյա
noxəş	հիվանդ	nodon	տգետ
ğəmin	տխուր	ovin	ջրիկ, ջրային
hırsin	բարկացած	sığın	քարե
kok	զեր	tırş	թթու
kuçə	փողոց	vişə	անտառ
cigəmand	խիզախ	zumand	ուժեղ
nəv	ինը	otağ	սենյակ
yonzə	տասնմեկ	jimon karde, jie	ապրել
haft	յոթ	havzəvot	բանջարեղեն
həşt	ութ	universitet	համալսարան
penc	հինգ	mərağın	հետաքրքիր

Տեքստ 1

Յոսիքը քիչ Վիլնոզ էր. Յոսիքը շատ շատ էր. Վիլնոզը Թալիշստանում, Լանկոնի շահերում յիմոն կարճ էր. Յոսիքը մեծ էր կարճ էր. Վիլնոզը շատ շատ էր միլիոն էր. Յոսիքը շատ շատ էր մեծ էր. Վիլնոզը շատ շատ էր մեծ էր, յոսիքը շատ շատ էր մեծ էր, նա կարճ էր շատ շատ էր. Յոսիքը. Վիլնոզը շատ շատ էր մեծ էր շատ շատ էր.

Տեքստ 2

Məryəm xanım vey xəymandə iyən nundoyə jene. Əv tolişe, əmma Tolışistonədə jimon kardedəni. Əv Rusiyədə, Moskva şəhərədə jiedə. İset Rusiyədə xəyli tolişon jimon kardedən. Məryəm xanım ko kardedəni, əv pensionere. Ha mang pul gətədə iyən bə vijor şedə, ləzətinə mivon, foydəyno havzəvot hiriedə iyən bə kəy vardedə. Əv ha ruj bə Rabili sef iyən angı doydə.

Վարժություններ

1. *Կարդալ, թարգմանել և պատմել տեքստերը:*

2. *Թարգմանել.*

1. Ալին ու Հասանը լավ աշակերտներ են: 2. Մարիամը բարի ու հաճելի կին է: Նա աշխատում է դպրոցում, ուսուցչուհի է: Ամեն օր ժամը 7-ին դպրոց է գնում: 3. Նարեն հայ է, նա ապրում է Հայաստանում՝ Գյումրի քաղաքում: 4. Իրոդան խանութում է աշխատում, վաճառողուհի է: Նա քաղցր խնձոր ու համեղ խաղող է վաճառում: 5. Ծերունին հիմա տանը չէ, այգում է: Նա աշխատում է: Սովորաբար ժամը 8-ին տուն է գալիս և քնում: 6. Ես թալիշ չեմ, հայ եմ, բայց համալսարանում թալիշերեն եմ սովորում: 7. Ես գիտեմ, դու ամեն գիշեր այն հետաքրքիր գիրքն ես կարդում: 8. Մենք ամեն օր ժամը 5-ին գնում ենք խանութ, գնում ենք հաց ու պանիր: 9. Նրանք այսօր Լենքորան են գնում, դուք գալիս եք Երևան: 10. Մենք գիտենք, դու դպրոց չես գնում և մնում ես տանը:

3. *Ածականներով կազմել նախադասություններ.* yol, gədə, reçin, ləzətin, sardin, tırş, şin, pi, noxəşin, xos, sı

4. *Փակագծում տրված ածականներից ընտրել ճիշտը և տեղադրել նախադասության մեջ.*

1. İrodə ... aş patedə. (ləzətin/yol)
2. Çı Babəki nənəy kə ...e. (bezu/gədə)
3. Im ... merd çı Əli dədəye. (ovin/pi)
4. Çı Həsəni jen vey ... jene. (xəymand/siğin)
5. Çı Şirzadi kə ...e (nodon/siğin)

ԴԱՍ 6

Քերականություն

6.1. Գոյականի թիվը

Թալիշերենում գոյականն ունի երկու թիվ՝ եզակի և հոգնակի: Լեզվում կա հոգնակի թվի կազմության միայն մեկ եղանակ՝ -on (-n) հոգնակիակերտ վերջածանցի օգնությամբ, որը կցվում է բառի եզակի թվի ուղիղ ձևին: Այս վերջածանցով է կազմվում բոլոր տեսակի գոյականների հոգնակին՝ լինեն դրանք շնչավոր կամ անշունչ, թանձրացական կամ վերացական, անձնանիշ կամ առարկայանիշ և այլն, օրինակ՝ *merd - merdon տղամարդ - տղամարդիկ*, *şəhər - şəhəron քաղաք - քաղաքներ*, *dil - dilon սիրտ - սրտեր*, *doj - dojon ցավ - ցավեր* և այլն:

Հոգնակիակերտ -on վերջածանցի կցմամբ բառերը որևէ զգալի հնչունափոխության չեն ենթարկվում: A և ə ձայնավորով վերջացող բառերը հոգնակիի կազմության ժամանակ սովորաբար կորցնում են այդ ձայնավորը, և -on հոգնակիակերտ վերջածանցը կցվում է դրան նախորդող բաղաձայնին կամ ձայնավորին, օրինակ՝ *kinə - kinon աղջիկ - աղջիկներ*, *xəbə - xəbon լուր - լուրեր*, *zoə - zoon տղա - տղաներ*, *bina - binon շենք - շենքեր* և այլն, բայց կիրառելի են նաև դրանց չհնչյունափոխված ձևերը՝ *kinəon, xəbəon, zoəon, binaon*: Այս ձայնավորներով վերջացող միավանկ բառերի տվյալ ձայնավորը հոգնակիի կազմության ժամանակ պահպանվում է՝ *kə - kəon տուն - տներ*, *ka - kaon փրփուր - փրփուրներ*, *bə - bəon դուռ - դռներ*, *sə - səon գլուխ - գլուխներ* և այլն:

O ձայնավորով վերջացող բառերի դեպքում սովորաբար բառավերջի և հոգնակիակերտ վերջավորության o ձայնավորները ձուլվելով տալիս են երկար օ (պահպանելով o գրությունը), սակայն հաճախ երկու o ձայնավորներն էլ պահպանվում են՝ հանգեցնելով երկձևության՝ *ko - kon - koon գործ - գործեր*, *do - don - doon ծառ - ծառեր*, *ro - ron - roon ճանապարհ - ճանապարհներ* և այլն:

Մնացած ձայնավորներով վերջացող բառերի դեպքում դրանց և հոգնակիակերտ վերջածանցի միջև ավելանում է y կիսաձայն, օրինակ՝ *ovçi - ovçiyon որսորդ - որսորդներ*, *mu - muyon մազ - մազեր* և այլն:

6.2. Թեք հոլովը և հատկացուցիչ-հատկացյալ կապակցություն (2)

Թալիշերենում ուղիղ և թեք հոլովների հակադրությունն արտահայտվում է միայն եզակի թվով դրված գոյականների դեպքում. հոգնակի թվով դրված գոյականները երբեք չեն ստանում -i թեք հոլովի ցուցիչ, այսինքն՝ նախադասության մեջ շարահյուսական բոլոր պաշտոններում հոգնակի թվով դրված գոյականը միշտ ունի միևնույն տեսքը՝ բառի ուղիղ ձև + -on (-n) հոգնակիակերտ վերջածանց: Մա պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ լեզվի զարգացման ավելի վաղ փուլերում -on վերջածանցի օգնությամբ կազմվել է գոյականների հոգնակի թվի թեք հոլովը, իսկ հոգնակի թվով դրված գոյականների ուղղական հոլովի համար գոյություն է ունեցել մեկ այլ վերջավորություն, որը հետագայում դուրս է մղվել -on վերջավորության կողմից: Եվ քանի որ ժամանակակից թալիշերենում -on վերջավորությունը պարունակում է թեք հոլովի իմաստային լիցքը, այսինքն՝ դրա օգնությամբ է արտահայտվում նաև սեռական հոլովի իմաստը, ուստի հոգնակի թվով դրված գոյականը հատկացուցիչ-հատկացյալ կապակցության մեջ որևէ այլ լրացուցիչ ձևաբանական ցուցիչ չի ստանում, օրինակ՝ *kinon moə աղջիկների մայրը, şəhəron roon քաղաքների ճանապարհները, şairon nomon բանաստեղծների անունները* և այլն:

6.3. ku հետադրություն

Ku հետադրությունը թալիշերենում ամենալայն կիրառություն ունեցող հետադրություն է, և դրա օգնությամբ արտահայտվում են տեղ մատնանշող հոլովական ամենատարբեր իմաստներ, ընդհուպ հակոտնյա. օրինակ՝ այս հետադրության օգնությամբ որոշ դեպքերում կարող է արտահայտվել թե՛ տրական, թե՛ բացառական, նույնիսկ ներգոյական հոլովի իմաստ: Այս հանգամանքը հատկապես լավ է արտացոլված թալիշերենի ավելի վաղ շրջանի բանահյուսական տեքստերում, այնինչ ներկայումս մեծ մասամբ ku հետադրությունն արտահայտում է բացառական հոլովի իմաստ: Այս հետադրության հետ կիրառվող գոյականները միշտ դրվում են թեք հոլովով և հանդես են գալիս շարահյուսական տարբեր պաշտոններով, օրինակ՝

• Rabil miziku kitobi pegatedə *Ռարիլը սեղանից վերցնում է գիրքը* (անջատման անուղղակի խնդիր),

• Məryəm de Əli ə kitobiku gəp jəydə *Մարիամը Ալիի հետ այն գրքից (=գրքի մասին) է խոսում* (վերաբերության անուղղակի խնդիր) և այլն:

Հաճախ բացառական հոլովի իմաստն արտահայտելու համար կու հետադրությունը կիրառվում է չի նախադրության հետ՝ չի kəyku *տանից*, չի məktəbiku *դպրոցից*, չի kişvəriku *երկրից* և այլն:

Բառապաշար

doj	ցավ	mang	ամիս
xəbə	լուր	mande	մնալ
sə	զուլիս	vıl	ծաղիկ
ko	գործ	gobələk	սունկ
do	ծառ	girdə karde	հավաքել
ro	ճանապարհ	ləzətin	համեղ
kişvər	երկիր	pate	եփել
dı	երկու	bu	բույր
ogarde	վերադառնալ	noxəşxonə	հիվանդանոց
rəbədə	առավոտյան	beşe	դուրս գալ, ելնել
hətto	նույնիսկ	kali vaxton	երբեմն
mande	մնալ	vindemon karde	հանդիպել
kafe	սրճարան	bə şəv	գիշերը
idorə	գրասենյակ	mıhum	կարևոր
mıvzu	թեմա	hovə	քույր
kum	տանիք	voə	ձյուն
zəmin	գետին	egınie	թափվել, ընկնել
dinci se	հանգստանալ	prezident	նախագահ
barz	բարձր	bina	շենք
mənzıl	բնակարան	boə	եղբայր
sıpə	շուն	band	սար, լեռ
çəş	աչք	pencə	պատուհան
kijə	թռչուն		

Տեքստ 1

Մəրյəմ, Kahin iyən Vılənoz vey çokə dustonin. Մəրյəմ iyən Vılənoz Lankonədə jimon kardedən, Kahinən çı Lik şəhərikuye, əmma ha sor əvon bə di şedən iyən dı mang əyo mandədən. Diədə həvo vey çoke. Մəրյəմ, Vılənoz iyən Kahin kədə mandədənin, ha ruj bə vişə şedən, vıl iyən gobələk girdə kardedən. Çı vişə gobələkon vey ləzətinin iyən çı Մəրյəմi moə gobələkonku vey çokə aş patedə. Vilonən vey reçinin iyən çı vilon bu şine. Pozədə duston çı diku bə şəhər ogardedən iyən bə məktəb şedən.

Տեքստ 2

Əli həkime. Əv yolə noxəşxonədə ko kardedə. Ha rəbədə ıstə kəyku beşedə iyən de avtobusi bə noxəşxonə şedə. Əv vey ko kardedə, hətto kali vaxton koədə mandədə. Çı Əli duston Babək iyən İğbal miəllimonin. Əvon məktəbədə ko kardedən. Əli, Babək iyən İğbal rə-rə vindemon kardedən iyən bə kafe şedən. Əyo niştedən, gəp jəydən iyən bə şəv çı kafeku beşedən və bə kə ogardedən.

Վարժություններ

1. Կարդալ և թարգմանել տեքստերը:

2. Թարգմանել թալիշերեն.

1. Այս երկրում ճանապարհները մեծ են և լավը: 2. Մարիամը ամեն օր առավոտյան տանից դուրս է գալիս և մեքենայով գնում է գրասենյակ: 3. Նրանք ամեն օր հանդիպում են, նստում են այգում և կարևոր թեմաներից են զրուցում: 4. Մենք այսօր Լենքորանից վերադառնում ենք Լերիք, այնտեղ իմ ընկերն է ապրում իր մայրիկի և քույրերի հետ: 5. Ես խանութ չեմ գնում, հիվանդանոցից եմ գալիս: 6. Եղանակն այսօր շատ տաք է, տների տանիքներից ձյունը գետնին է թափվում: 7. Դու շատ ես աշխատում, չես հանգստանում և աշխատանքից գիշերն ես տուն վերադառնում: 8. Այսօր այդ երկրների նախագահները հանդիպում են այս մեծ քաղաքում: 9. Թալիշատանի քաղաքներն ու գյուղերը գեղեցիկ են: 10. Այս բարձր շենքի բնակարաններում հայեր, թալիշներ ու ռուսներ են ապրում:

3. Կազմել բառերի հոգնակիները և դրանցով կազմել նախադասություններ.

moə, boə, Tolış, kişvər, sıpə, band, çəş, pencə, kijə, ko:

4. Տեղադրել համապատասխան նախադրություններն ու հետադրությունները և փակագծում տրված բայերը խոնարհել համապատասխան դեմքով և թվով.

1. Az ha ruj ... avtobusi... məktəbi (şə).
2. Tı ... kəy... (beşe) iyən ... boği (ogarde).
3. Əv Lankon... (jimon karde)
4. Əmə im dukoni... nun (hırie).
5. Şımə ... Məryəmi dustonin.
6. Əvon ha mang ... Zabılı (vındemon karde) iyən ... diy (şə).

5. Տեքստերից դուրս գրել եզակի թվով օգտագործված բոլոր հասարակ դերանունները և կազմել դրանց հոգնակին:

ԴԱՍ 7

Քերականություն

7.1. Ուղիղ խնդիրը նումինատիվ նախադասություններում

Ինչպես արդեն նշվեց նախորդ դասերի ժամանակ, թեք հոլովով դրված գոյականները թալիշերենում հանդես են գալիս շարահյուսական մի շարք պաշտոններով, այդ թվում՝ որպես ուղիղ խնդիր նումինատիվ կառույցի նախադասություններում, այսինքն՝ երբ նախադասության ստորոգյալն արտահայտված չէ սահմանական եղանակի անցյալ կատարյալ, վաղակատար և վաղակատար անցյալ ժամանակաձևերով (այդ դեպքում գործ ունենք էրգատիվ կառույցով նախադասությունների հետ, որոնք կքննարկվեն դասագրքի հետագա բաժիններում): Այսպես, արտահայտելով հայցական հոլովի իմաստը և ստանալով թեք հոլովի -i (-y) վերջավորություն, ուղիղ խնդրի դերում հանդես եկող գոյականները (կամ գոյականաբար գործածված այլ խոսքի մասերը) հակադրվում են ուղիղ կամ ուղղական հոլովով դրված ենթակային, օրինակ՝

Məryəm kitobi okardədə iyən
handedə.

Im zoə ha ruj ə merdi çəş
kardədə.

P1ə ıştə kinə ç1 məktəbiku bə kəy
bardedə.

*Մարիամը բացում է գիրքը և
կարդում:*

*Այս տղան ամեն օր այդ
մարդուն է սպասում:*

*Հայրն իր աղջկան դպրոցից
տուն է տանում:*

Հարկ է նշել, որ երբ ուղիղ խնդիրն արտահայտվում է վերացարկված ձևով, առանց որոշակիացման, այն դրվում է ուղղական հոլովով և ձևաբանորեն չի տարբերվում ենթակայից՝

Əli kitob handedə.

Ə merd tolışon həxədə kitob
niviştədə.

Ç1 Rabili moə sef hardədə.

Ալին գիրք է կարդում:

*Այդ մարդը թալիշների մասին
գիրք է գրում:*

*Ռաբիլի մայրիկը խնձոր է
ուտում:*

7.2. Անձնական դերանունների թեք ձևերը

Թեև թալիշերենում երկհոլով համակարգը արտացոլված է նաև դերանվանական հարացույցում, թեք հոլով ունեն ոչ բոլոր անձնական դերանունները. ուղիղ և թեք ձևերի հակադրությունը պահպանվել է միայն եզակի թվի առաջին և երրորդ դեմքերի համար՝

	Եզակի թիվ		Հոգնակի թիվ	
	Ուղիղ հոլով	Թեք հոլով	Ուղիղ հոլով	Թեք հոլով
1-ին դեմք	az	mi	əmə	-
2-րդ դեմք	ti	-	šimə	-
3-րդ դեմք	əv	əy	əvon	-

Թեք հոլովը պահպանած երկու դերանունները հանդես են գալիս որպես երգատիվ նախադասությունների ենթակա (այս մասին կխոսվի հետագայում), իսկ եզակի թվի երրորդ դեմքի թեք ձևը նումինատիվ նախադասություններում իրականացնում է ուղիղ խնդրի շարահյուսական գործառույթ, օրինակ՝

Az əy vindedənim, ehtimolən əv iyo
ni.

*Ես նրան չեմ տեսնում, նա
հավանաբար այստեղ չէ:*

Մնացած դեմքերի ու թվերի համար թալիշերենում զարգացել են հայցական հոլովի իմաստ արտահայտող երկրորդային ձևեր՝ թեք հոլովի -i վերջավորության հավելմամբ, ընդ որում՝ եզակի թվի առաջին դեմքի համար վերականգնվում է պատմական -n- ձայնորդը՝ *mōni jēd*, իսկ մյուս դեմքերում դրա առկայությունը պայմանավորված է *mōni* ձևի հետ համաբանությամբ և հորանջից խուսափելու համար՝ *tōni pēq*, *əməni mēq*, *šiməni dēq*, հոգնակի թվի երրորդ դեմքի *əvoni* ձևում պահպանվում է -on հոգնակիակերտ վերջավորության ձայնորդը: Նշենք նաև, որ այս ձևի համաբանությամբ լեզվում երբեմն հանդիպում է *əvi nprān* ձևը՝

Mōə ha ruj mōni bə məktəb
bardedə.

*Մայրիկն ամեն օր ինձ դպրոց է
տանում:*

Ha mang tōni diədə vindedəm.

Ամեն ամիս քեզ գյուղում եմ տեսնում:

Əvi noxəšxonəku vardedən, məriize.

*Նրան հիվանդանոցից են բերում,
հիվանդ է:*

Boçi əməni jəydon, əmə gınokor
nimon.

Diye, şıməni çəş kardedəmon.

Vilənoz əvoni çəş kardedəni.

*Ինչու՞ եք մեզ խփում, մենք մեղավոր
չենք:*

Ուշ է, ձեզ ենք սպասում:

Վրլանոզը նրանց չի սպասում:

7.3. Անձնական ստացական դերանուններ

Ի տարբերություն գոյական անունների՝ ո՛չ եզակի թվի առաջին և երրորդ դեմքի անձնական դերանունների թեք ձևերը, ո՛չ էլ -i թեք հոլովի ցուցով կազմված երկրորդային ձևերը սեռական հոլովի իմաստ չեն արտահայտում: Դերանունների դեպքում պատկանելությունն արտահայտվում է հատուկ ստացական դերանունների միջոցով: Թալիշերենի ստացական դերանուններն են՝

Դեմք/Թիվ	Եզակի	Հոգնակի
1	չոմո <i>իմ</i>	չəmə <i>մեր</i>
2	իշտ <i>քո</i>	շոմə <i>ձեր</i>
3	չəy <i>նրա</i>	չəvon <i>նրանց</i>

Ստացական դերանունները միշտ դրվում են լրացյալից առաջ, անփոփոխ են, չեն արտահայտում լրացյալի քերականական թիվը և նախադասության մեջ հանդես են գալիս միայն հատկացուցչի շարահյուսական պաշտոնով՝

Չոմո boə nom Hilale.

Իշտ kinə vey çokə tələbəye.

Չəy mamu zoə Lankonədə jiedə.

Չəmə kə gədəliye, əmma reçine.

Տոմə duston əyo nin.

Չəvon şəhər Likiku diyəro ni.

Իմ եղբոր անունը Հիլալ է:

Քո աղջիկը շատ լավ ուսանող է:

*Նրա հորեղբոր տղան Լենքորանում է
ապրում:*

Մեր տունը փոքր է, բայց գեղեցիկ:

Ձեր ընկերներն այնտեղ չեն:

Նրանց քաղաքը Լերիքից հեռու չէ:

Թյուրքական ծագման -ki վերջածանցի միջոցով ստացական դերանուններից կազմվում են գոյականաբար գործածվող ձևեր, որոնք համապատասխանում են հայերենի -ը, -ն որոշյալ հոդերով ստացական դերա-

նուններին՝ փոքրիկ *խմբ*, փոքրիկ *քոնք*, փոքրիկ *նրանք*, փոքրիկ *մերք*, փոքրիկ *ձերք*, փոքրիկ *նրանցք*, փոքրիկ

Ի՞նչ կտո՞ւն զո՞ւր, փոքրիկ բե՞ռ.

Յո՞ւր կա՞նք փոքրիկ, փոքրիկ.

Ի՞նչ փոքրիկ փոքրիկ, փոքրիկ
փոքրիկ.

Քո գիրքը լավն է, իմը վատն է:

Այն մեծ տունը քոնք չէ, նրանցն է:

Ե՛վ մեր քաղաքն է գեղեցիկ, և՛
ձերք:

Բառապաշար

okarde	բացել	məriz	հիվանդ
film	ֆիլմ	boçi	ինչն՝
təmşo karde	դիտել	gıno kor	մեղավոր
pıə	հայր	di	ուշ
həxədə	մասին	çəş karde	սպասել
ehtimolən	հավանաբար	mamu	հորեղբայր
varde	բերել	diyəro	հեռու
zivon	լեզու	şin	քաղցր
mətn	տեքստ	yolon sıxan	ասացվածք
mahne	երգ	guş doy	լսել
moə/inə zivon	մայրենի լեզու	umute	սովորել
zine	իմանալ, գիտենալ	ğıymətin	թանկագին

Տեքստ

Տոլիճ չիվոն

Տոլիճ չիվոն փոքրիկ մոճ չիվոն. Ծն վեյ ռեչիւն, վեյ շիւն. Ազ հա ռւյ տոլիճ չիվոնձձ մաճնոն հանձձ, ձճ շիւն տոլիճ մահնեյոն ցւշ ձոյձձ իյճն փոքրիկ չիվոնձձ չիվոն չիվոնոն սոքոն սոքոն. Ի՞նչ ձոս, Հիլալ տոլիճ, ճոքոն տոլիճ չիվոն չիվոն. Իմ վեյ բե՞ռ. Ազ վեյ շոքոն կի փոքրիկ հոքոն ձոսոն փոքրիկ չիվոն չիվոն չիվոն իյճն հոքոն կձձ, հոքոն մաքձձ, հոքոն կոքձձ տոլիճ չիվոնձձ ցճ յոյձն.

Օհի փոքրիկ ձոս. Գոն չիվոն Տոլիճոնձձ յիվոն կաձձն, ճոն Անրոքձձ յիվոն, ճոքոն տոլիճ չիվոն վեյ չոքոն չիվոն, հեյո ձճ ի՞նչ ձոսոն մոճ չիվոնձձ ցճ յոյձն.

Tolişə zivon çımınkiye, ıstınkiye, şımənkiye, tolişə zivon çı həmməy tolişon ğıymətinə gənce.

Վարժություններ

1. Կարդալ, թարգմանել, պատմել տեքստը:

2. Թարգմանել թայիշերեն.

1. Ես ամեն օր իմ գիրքը բերում եմ դպրոց, բայց դու այնտեղ չես լինում:
2. Դու մեզ չես տեսնում, որովհետև մենք այդտեղ չենք, ուշանում ենք:
3. Այս թանկարժեք մեքենան իմը չէ, նրանցն է, և նրանք այն վաճառում են:
4. Նրա փոքր եղբայրը Եվրոպայում է ապրում, իմը՝ Լենքորանում, բայց նրանք ամեն տարի հանդիպում են մեր գյուղում:
5. Նա ամեն առավոտ բացում է սենյակի պատուհանը, նստում է այնտեղ ու սպասում է իր որդուն:
6. Դուք ինչո՞ւ ծաղիկները չեք դնում ծաղկամանի մեջ, դրանք շատ գեղեցիկ են:
7. Զաբիլն այդ աղջիկների անունները գրում է իր տետրում:
8. Մեր քաղաքների փողոցներ մաքուր են, լայն ու գեղեցիկ:
9. Ձեր գյուղը մեծ է, նրանցը փոքր է, բայց վատը չէ:
10. Ամեն գիշեր գիրք եմ կարդում կամ ֆիլմ եմ դիտում:

3. Կազմել նախադասություններ, որոնցում անձնական դերանունները հանդես կգան ուղիղ խնդրի շարահյուսական պաշտոնով:

4. Գտնել նախադասություններում առկա քերականական սխալները և ուղղել. 1. Az ha mangədə im kitob handedəm. 2. Məryəm ıset bə filmi təmşo kardedəş. 3. Çəmənki kə ə yol kuçədəye. 4. Tı ha ruj az vindedəş, əmma de Məryəm mangədə dı kərə vindemon kardedən. 5. Əvon çışımə duston nin, əvon çışımə dışmenonimon.

ԴԱՍ 8

Քերականություն

8.1. Be օժանդակ բայը և դրա անցյալ կատարյալ ժամանակաձևը

Be բայը թալիշերենում ունի երկու հիմնական նշանակություն՝ «լինել» և «դառնալ», բացի այդ՝ համապատասխանում է հայերենի «եմ» օժանդակ բային: Այս բայը լայն կիրառություն ունի և մասնակցում է տարբեր ժամանակաձևերի կազմությանը: Be բայի անցյալ կատարյալ ժամանակաձևը կազմվում է դրա անցյալի՝ b- հիմքից և հետևյալ դիմային վերջավորություններից (բայի հիմքերի և դիմային վերջավորություններն առավել հանգամանորեն կքննարկվեն դասագրքի առաջիկա բաժիններում)՝ 1-ին դեմք, եզ. թ.՝ -im, 2-րդ դեմք, եզ. թ.՝ -is, 3-րդ դեմք, եզ. թ.՝ -e, 1-ին դեմք, եզ. թ.՝ -imon, 2-րդ դեմք, եզ. թ.՝ -iyon, 3-րդ դեմք, եզ. թ.՝ -n:

	եզակի թիվ	հոգնակի թիվ
1-ին դեմք	bim եղա/էի	bimon եղանք/ էինք
2-րդ դեմք	bis եղար/ էիր	biyon եղաք/էիք
3-րդ դեմք	be եղավ/ էր	bin եղան/էին

8.2. Սահմանական եղանակ: Անցյալ-անկատար 1

Թալիշերենում կա անկատար անցյալ ժամանակաձևի կազմության երկու եղանակ. դրանցից առաջինը, որ կքննարկենք այս դասի ընթացքում, ունի բաղադրյալ կազմություն. այն արտահայտում է անցյալում կրկնվող կամ որպես սովորույթ կատարվող գործողության իմաստ և, ինչպես սահմանական եղանակի ներկա ժամանակաձևը, կազմվում է խոնարհվող բայի անորոշ դերբայից և -də հետադրությունից, իսկ դեմքն ու թիվը արտահայտվում են be օժանդակ բայի անցյալ կատարյալ ժամանակաձևի օգնությամբ, որը տվյալ դեպքում համապատասխանում է հայերենի եմ օժանդակ բայի անցյալ ժամանակին, օրինակ՝ az şedəbim ես գնում էի, ti ogardedəbis դու վերադառնում էիր, əv novıştedəbe նա գրում էր, əmə peşomedəbimon մենք խմում էինք, şımə məsedəbiyon դուք լսում էիք, əvon vitedəbin նրանք վազում էին:

Անկատար անցյալի այս ժամանակաձևի ժխտական խոնարհումը կազմվում է ու նախամասնիկի օգնությամբ, որն անմիջականորեն կցվում է օժանդակ բային՝ *az bardedənbim tən zəh tənəm*, թո՞ւ հիտեճոնբիմոն *մենք չէինք քնում*, *əvon vardedənbim nərən zəhın fərəm* և այլն:

Նշենք նաև, որ սահմանական եղանակի ներկա ժամանակաձևում կիրառվող կրճատ ձևերը և -e վերջավորության սղման հետևանքով առաջացած հնչյունափոխությունները (տե՛ս §4.2) նույնական են նաև անցյալ անկատարի համար, օրինակ՝ *kardəbim tənəm zəh*, *vottəbiş tənəm zəh* և այլն:

8.3. Եւ նախադրությունը և րօ հետադրությունը

Թալիշերենում եւ նախադրության և րօ հետադրության միջոցով արտահայտվում է այսպես կոչված բենեֆակտիվ հոլովի, այսինքն՝ *համար, հանուն* կապերով արտահայտված նպատակի պարագայի, օգուտի և շահի խնդրի իմաստները: Ե՛վ եւ նախադրության, և՛ րօ հետադրության հետ կիրառվող բառերը դրվում են թեք հոլովով, օրինակ՝

Əv ha ruj bo vəziri şinə angı
vardedəbe.

*Նա ամեն օր վեզիրի համար քաղցր
խաղող էր բերում:*

Az iyo bo ko karde omedəm.

*Ես աշխատելու համար եմ այստեղ
գալիս:*

Əmə Rabili vındero əyo şedəbimon.

*Մենք այնտեղ էինք գնում Ռաբիլին
տեսնելու համար*

Hiç kəsiro nomə nıvıştedənbə.

Ոչ ոքի համար նամակ չէր գրում:

Շատ հաճախ եւ նախադրությունը և րօ հետադրությունը հանդես են գալիս միասին՝ որպես կադապարային կառույց, օրինակ՝

Sərvozon bo podşoro çokə xəbə
vardedəbin.

*Զինվորներն արքայի համար լավ
լուր էին բերում:*

Bo ko kardero əvon bə Lankon şedən.

*Աշխատելու համար նրանք
Լենքորան են գնում:*

Ինչպէս երևում է վերոբերյալ օրինակներից, *bo* նախադրության և *ro* հետադրության հետ կիրառվող բայերի անորոշ դերբայը ձևաբանական որևէ փոփոխության չի ենթարկվում:

Բառապաշար

<i>di</i>	<i>ուշ</i>	<i>hašte</i>	<i>թողնել</i>
<i>ovc, təræggi</i>	<i>զարգացում</i>	<i>poz</i>	<i>աշուն</i>
<i>vildon</i>	<i>ծաղկաման</i>	<i>hulə, ambu</i>	<i>տանձ</i>
<i>noy</i>	<i>դնել</i>	<i>huštuli</i>	<i>դեղձ</i>
<i>širə</i>	<i>հյուր</i>	<i>ətrin</i>	<i>անուշաբույր</i>
<i>mivə širə</i>	<i>մրգահյուր</i>	<i>mınosib, rohət</i>	<i>հարմար</i>
<i>norohət be</i>	<i>անհանգստանալ</i>	<i>dəvardə/ponə sor</i>	<i>անցած տարի</i>
<i>tovson, toviston</i>	<i>ամառ</i>	<i>dinci se</i>	<i>հանգստանալ</i>
<i>ha maštə</i>	<i>ամեն առավոտ</i>	<i>viz</i>	<i>ընկույզ</i>
<i>pešo</i>	<i>ապա, հետո</i>	<i>hındil</i>	<i>մոշ</i>
<i>nəvə</i>	<i>թոռ</i>	<i>mərağın</i>	<i>հետաքրքիր</i>
<i>nəğil</i>	<i>հեքիաթ</i>	<i>diğğət</i>	<i>ուշադրություն</i>
<i>şangovəsəy</i>	<i>երեկոյան</i>	<i>hamsiyə</i>	<i>հարևան</i>
<i>xıyzon</i>	<i>ընտանիք</i>	<i>yodobenişə</i>	<i>անմոռանալի</i>
<i>haftə</i>	<i>շաբաթ</i>	<i>vıjor</i>	<i>շուկա</i>
<i>parçə</i>	<i>կտոր</i>	<i>hırie</i>	<i>գնել</i>

Տեքստ

Çımı pıə xaləy xıyzon gıləy gədə iyən vey reçinə diədə jiedəbe. Əmə tovsonədə bo dinci sero de avtobusi bə di şedəbimon iyən çand ruj əyo mandədəbimon. Az, çımı pıə iyən çımı boə ha maštə bə vişə şedəbimon, gobələk, viz, hındil, curbəcürə mivon gırdə kardedəbimon iyən bə kə bardədəbimon. Çımı moə bo əməro de gobələki vey ləzətinə aş patedəbe. Peşo çı pıə xalə, Bənovşə nənə, bo ıştə nəvə iyən çımı hovə vey mərağınə nəğilon handedəbe, əvonən de diğğəti guş doydəbin. Şangovəsəy çı Bənovşə nənə hamsiyəon de ıştə hırdənon omedəbin, toşə şəvi nıştədəbimon, anekdoton iyən lətifəon votedəbimon. Bo çəmə xıyzonıro ə rujon vey yodobenişə bin.

Վարժություններ

1. Կարդալ, թարգմանել, պատմել տեքստը:

2. Թարգմանել թալիշերեն.

1. Անցյալ տարի ամեն օր մայրիկս ինձ համար շուկայից համեղ հատապտուղներ էր բերում: 2. Ես Իրոդայի և Բանավշայի համար գեղեցիկ ծաղիկներ էի գնում, բայց նրանք այդ ծաղիկները տուն չէին տանում, թողնում էին դպրոցում: 3. Նրա հայրը աշխատելու համար ամռանը Լերիքից Լենքորան էր գնում, իսկ աշնանը վերադառնում էր: 4. Դու ամեն օր գրադարան էիր գնում, շատ գրքեր էիր կարդում և միշտ ուշ էիր տուն գալիս: 5. Թալիշատանի քաղաքների զարգացման համար այս ծրագիրը շատ կարևոր է: 6. Ինչո՞ւ ինձ չէիք զանգահարում, ես շատ էի անհանգստանում ձեզ համար: 7. Մենք խնձոր, դեղձ, տանձ և զանազան մրգեր էինք գնում, համեղ հյութեր էինք պատրաստում և վաճառում էինք: 8. Ռաբիլն ու Ադիլը ամեն շաբաթ այգի էին գնում և իրենց քույրերի համար գեղեցիկ ու անուշահոտ ծաղիկներ էին հավաքում: 9. Այս գեղեցիկ, մեծ քաղաքը շատ հարմար է ապրելու համար: 10. Այդ գյուղ հասնելու համար նրանք ավտոբուս էին նստում:

3. Կազմել կարճ տեքստ հետևյալ բառերով՝ կիրառելով bo նախադրությունն ու ro հետադրությունը. zımıston, kə, sardın, gırdə karde, vişə, sute, aş, gam, voə, əvəsor:

4. Տեղադրել համապատասխան նախադրություններն ու հետադրությունները և փակագծում տրված բայերը խոնարհել համապատասխան ժամանակաձևով, դեմքով և թվով.

1. Pənə sori ha ruj ... avtobusi bə məktəb (şe).
2. Dəvardə mangədə az ha haftə ... Rəbili vijoriku şinə huştuli (varde).
3. Ə derzi im dukoni... parçə (hırie).
4. Çimiku haft sor bənav Fərmon Rusiyə... (jimon karde).
5. ... Cəməli boə imruj ... Lankoni (ogarde).

ԴԱՍ 9

Քերականություն

9.1. Գոյականի անորոշ և որոշյալ առումները

Թալիշերենում նումինաստիվ նախադասության մեջ որոշյալ առումով գործածված գոյականը քերականական որևէ հատուկ ցուցիչ կամ հոդ չի ստանում, այսինքն՝ համապատասխանում է բառի ուղիղ ձևին (երգատիվ կառույց ունեցող նախադասությունների դեպքում որոշյալ առումով կիրառված ենթական դրվում է թեք հոլովով և ունենում -i վերջավորություն, տե՛ս §12.3), օրինակ՝

Kinə xəyli reçine.
Boğəvon boğədə ko kardedə.

*Աղջիկը շատ գեղեցիկ է:
Այգեպանն աշխատում է այգում:*

Գոյականի որոշյալությունը արտահայտելու համար երբեմն գործածվում են նաև ցուցական դերանունները (տա այս, ə այն, այդ)՝

Im zoə çimü nəvəye.
Ə jen çı vıjoriku ogardedə.

*Այս տղան իմ թոռն է:
Այն կինը շուկայից է վերադառնում:*

Ի տարբերություն որոշյալ առման՝ անորոշ առումով գործածված եզակի թվով դրված գոյականը արտահայտվում է հատուկ ցուցիչով. գոյականի անորոշ առումն արտահայտվում է ցլօյ *ինչ-որ, ոմն* բառի միջոցով՝

Im kədə gıləy piyəmerd jimon
kardedə.

Այս տանը մի ծերունի է ապրում:

Gıləy əğil ha ruj iyo omedəbe.

*Ամեն օր այստեղ մի երեխա էր
գալիս:*

Գոյականի անորոշ առումն ընդգծելու նպատակով ցլօյ բառը հաճախ ուղեկցվում է *i մեկ* քանակական թվականով, որը կցվում է բառից առաջ, և հնչյունափոխության արդյունքում բառը ստանում է *iglə տեսքը*, օրինակ՝

İglə həkim ə noxəşxonədə ko
kardedəbe.

*Մի բժիշկ էր այդ հիվանդանոցում
աշխատում:*

Երբեմն գոյականի անորոշությունը կարող է արտահայտվել նաև միայն *i* *Մեկ* քանակական թվականի օգնությամբ՝

Í nǫfær hanæðaði iṣtæ dusti vindedaðe. *Մեկը երազում իր ընկերոջն էր տեսնում:*

9.2. Թվական անուն. քանակական թվականներ

Թվալիշերենում առանձնացվում են թվականների հետևյալ հիմնական տեսակները՝ քանակական, դասական, բաշխական և կոտորակային թվականներ:

Քանակական թվականների 1-9 շարքը ունի հետևյալ տեսքը՝

1	<i>i</i>	6	<i>şəş</i>
2	<i>dı</i>	7	<i>haft</i>
3	<i>se</i>	8	<i>həşt</i>
4	<i>ço</i>	9	<i>nəv</i>
5	<i>penc</i>	10	<i>da</i>

Քանակական թվականների երկրորդ տասնյակի շարքը (11-19) ցուցաբերում է կազմության գուրգռություն. առաջին դեպքում այս շարքի թվականները իրանական՝ բնիկ թալիշական ժառանգություն են՝ միավորի՝ տասնավորի հանդեպ նախադաս դիրքով և թալիշերենին հատուկ հնչյունափոխություններով, մյուս դեպքում գործ ունենք թալիշերենի վրա թյուրքական ազդեցության արդյունքում առաջացած կազմության հետ, երբ տասնավորը նախադաս դիրք է գրավում միավորի հանդեպ՝ դրան միանալով *vi* շաղկապի օգնությամբ:

	Իրանական	Թյուրքական		Իրանական	Թյուրքական
11	<i>yonzə</i>	<i>davı i</i>	16	<i>şonzə</i>	<i>davı şəş</i>
12	<i>donzə</i>	<i>davı dı</i>	17	<i>havdə</i>	<i>davı haft</i>
13	<i>senzə</i>	<i>davı se</i>	18	<i>həjdə</i>	<i>davı həşt</i>
14	<i>çordə</i>	<i>davı ço</i>	19	<i>nonzə</i>	<i>davı nav</i>
15	<i>ponzə</i>	<i>davı penc</i>			

Թալիշերենի տասնավորներն ու հարյուրավորները հետևյալն են՝

10	da	100	sa
20	vist	200	dısa
30	si	300	sesa
40	çıl	400	çosa
50	penco	500	pensa
60	şest	600	şəşsa
70	hafto	700	haftsa
80	həştə	800	həştəsa
90	nəve	900	nəvsa

Հազարավորները կազմվում են *həzo haqար* թվականով և դրան նախորդող համապատասխան միավորներով՝ *dı həzo երկու haqար*, *se həzo երեք haqար*, *da həzo տասը haqար* և այլն: Ճիշտ նույն կերպ կազմվում են միլիոնավորները և միլիարդավորները՝ համապատասխանաբար *milyon* և *milyard* թվականների միջոցով:

Բարդ թվականները թալիշերենում մեծ մասամբ կազմվում են պարզ հարադրության միջոցով՝ մեծից փոքր, օրինակ՝ 358 - *sesa penco həşt*, 1915 - *i həzo nəvsa ponzə*, 11789 *yonzə həzo haftsa həştə nəv* և այլն: Բացառություն են կազմում *vist puան*, *si երեսուն*, *çıl puառասուն* և *şest վաթսուն* տասնավորները, որոնք միավորի հետ կապվում են $1/v_1$ բաղադրության շաղկապի օգնությամբ՝ 25 - *visti penc*, 431 - *çosa sivi i*, 2142 - *dı həzo isa çılı dı*, 1666 - *i həzo şəşsa şesti şəş* և այլն:

Քանակական թվականների հետ կիրառվող գոյականները դրվում են եզակի թվով: Բացի այդ՝ առարկաների թվարկման ժամանակ շատ հաճախ կիրառվում է *gıə* դասանիշը, որը կիրառվում է ինչպես անշունչ, այնպես էլ շնչավոր առարկաների ու անձանց հետ՝ այսպիսով թարգմանվելով և՛ *hատ*, և՛ *հոզի*՝ *dı gıə miz երկու հատ սեղան*, *penc gıə go հինգ կով*, *haft gıə merd յոթ հոզի մարդ* և այլն:

9.3. heste կա պակասավոր բայը

Թալիշերենի heste բայով արտահայտվում է հայերենի լինել, գոյություն ունենալ, կա բայերի իմաստը, բացի այդ՝ այս բայի և կցական դերանունների օգնությամբ է արտահայտվում ունենալ բայի իմաստը (այս մասին տե՛ս 13.2): Այս բայը հիմնականում խոնարհվում է միայն երրորդ դեմքով՝ heste կա և hestin կան ձևերով՝

Çəmə səhərədə giləy vey yolə park heste.	<i>Մեր քաղաքում մի շատ մեծ զբոսայգի կա:</i>
Im kitobədə mərağınə hikoyəon hestin.	<i>Այս գրքում հետաքրքիր պատմվածքներ կան:</i>

Այս բայը չունի ժխտական խոնարհում. հայերենի կա բայի ժխտական ձևերի իմաստով թալիշերենում կիրառվում են բայ-հանգույցի ժխտական ձևերը (տե՛ս 2.2)՝

Ə otağədə hiç kəs ni.	<i>Այն սենյակում ոչ ոք չկա:</i>
Çəvon boğədə vilon nin.	<i>Նրանց այգում ծաղիկներ չկան:</i>

Heste բայի անցյալ ժամանակաձևը կազմվում է բայի hest հիմքով և be բայի անցյալ կատարյալ ժամանակաձևով՝ hestbe կար, hestbin կային՝

Giləy tolış hestbe, de mı ko kardedəbe.	<i>Մի թալիշ կար, ինձ հետ էր աշխատում:</i>
Astekon imperiyədə məktəbon iyən kitobxonon hestbin.	<i>Ացտեկների կայսրությունում դպրոցներ և գրադարաններ կային:</i>

Բառապաշար

əğil	երեխա	kitobxonə	գրադարան
nəfər	անձ, հոգի	muzey	թանգարան
han	երազ	tarixi	պատմական
ıstə	իր, յուր	abidə	հուշարձան
park	զբոսայգի	hovuj	լայն
hikoyə	պատմվածք	ğəşəng	գեղեցիկ
hiç kəs	ոչ ոք	dijd	մեծ, հսկայական

imperiya	կայսրություն	xiyobon	փողոց, պողոտա
məhəllə	թաղամաս	haliyədə	ներկայումս
bəpeştə	հետո	təğribən	մոտավորապես
day	քեռի	rujnomə	թերթ
dovləti	պետական	şəğşinosəti	արևելագիտություն
zine	ինանալ, ճանաչել	taniş nibe,	անձանոթ
		noməlum	
iberdəmə,	հանկարծ	cif	գրպան
hababa			
əji, səbəso	բնակիչ	koğəz	թուղթ
teatr	թատրոն	barzəbolo	բարձրահասակ
şer	բանաստեղծություն	ləzzət, xışmət	հաճույք
siyəvil	վարդ	həyf ki, de	ցավոք սրտի
		həyfi	
pegəte	վերցնել	çəşmək	ակնոց
vığande	ուղարկել	angışte	մատանի
hırs	արջ		

Տեքստ

Çımiku penc sor bənav çəmə xıyzon Tolişistonədə nibe, əmə Almaniyədə, Berlin şəhərədə jimon kardedəbimon. Berlin gıləy vey yolə iyən reçinə şəhərə. Əyo xəyli muzeyon, tarixiyə abidəon, hovujə parkon, vey gəşəngə binaon iyən dijdə xiyobonon hestin. Çəmə məhəllədə se gılə yolə kitobxonə hestbe. Az haftədə se kərə dəron bəpeştə bə kitobxonə şedəbim iyən tobə şəvi əyo niştedəbim, kitob handedəbim. Kitobxonədə gıləy kinəon hestbe. Çəy nom Ani be. Əv erməni be. Ponzə ya şonzə sor be ki, çəy xıyzon Almaniyədə jimon kardedəbe. Ani votedə be ki, əv ha sor deştə moə bə Erməniston şedəbe. Haliyədə əmə Masallədə jiedəmon. Im tolişə şəhər yol ni, əmma vey reçinə. İyo təğribən nəv həzo çosa toliş jimon kardedə.

Վարժություններ

1. Կարդալ, թարգմանել, պատմել տեքստը:

2. Թարգմանել թայիշերեն.

1. Սրանից 12 տարի առաջ իմ քեռու ընտանիքը ապրում էր Իրանում՝ Աստարա քաղաքում: 2. Անցյալ տարի մի գեղեցիկ կին շաբաթը երկու անգամ մեր տուն էր գալիս և տատիկիս համար թերթեր էր բերում: 3. Այս դպրոցում կա 433 աշակերտ և 48 ուսուցիչ: 4. Երևանի պետական համալսարանում 19577 ուսանող է սովորում, իսկ Արևելագիտության ֆակուլտետում կա 525 ուսանող: 5. Մոտավորապես 13 տարի է, որ ես Քահինին ճանաչում եմ, և մենք ամիսը 5 անգամ հանդիպում ենք և զրուցում: 6. Այդ անձանոթ տղամարդը հանկարծ գրպանից ինչ-որ թուղթ է հանում և տալիս իմ ընկերոջը: 7. Մեր քաղաքում 6144 բնակիչ կա, բայց, ցավոք սրտի, գրադարաններ ու թատրոններ չկան: 8. Իմ քույրը մի գեղեցիկ, բարձրահասակ ու բարի աղջիկ է, նա ուսանողուհի է, բացի այդ՝ աշխատում է սրճարանում: 9. Այս գրքում շատ գեղեցիկ բանաստեղծություններ և հետաքրքիր պատմվածքներ կան, իսկ ես դրանք հաճույքով եմ կարդում իմ աշակերտների համար: 10. Այս դպրոցում մի երիտասարդ ուսուցիչ է աշխատում, Իդրալը միշտ նրա համար գեղեցիկ վարդեր է տանում:

3. Տրված թվերը գրել տասերով. 13, 48, 79, 185, 333, 654, 978, 1841, 9772, 48222, 264990, 1184321, 11022104208:

4. Տրված բառերով կազմել նախադասություններ՝ գոյականները դնելով անորոշ առումով. *šair, pegəte, viğande, həkim, hırs, poz, do, çəşmək, xəbə, angışte:*

ԴԱՍ 10

Քերականություն

10.1. Տօ հետադրությունը

Թալիշերենում կիրառվող այս հետադրությունը, որը երբեմն գործածվում է որպես նախադրություն, ունի անվանական ծագում՝ *զլուխ* բառից, և դրա հետ կիրառվող գոյականները միշտ դրվում են թեք հոլովով: Ինչպես անկախ կիրառության դեպքում, այնպես էլ այլ նախադրությունների և հետադրությունների հետ գործածվելով՝ *սօ*-ի միջոցով կարող է արտահայտվել գործողության կատարման տեղը, ուղղությունը և այլն՝ կախված նաև նախադասության համատեքստից և ստորոգյալի իմաստաբանական արժեքից: Այնուամենայնիվ, *սօ* հետադրությունը ժամանակակից թալիշերենում կիրառվում է գլխավորապես երկու իմաստով.

1) այս հետադրությամբ լայն առումով արտահայտվում է հայերենի *վրա* կապի իմաստը, օրինակ՝

Բօրօնձօ կօյ կումիօ ուշտեձօ, բինօ
kardedօ hande.

*Թռչունը տան տանիքի վրա է
նստում, սկսում երգել:*

Իշտօ սօ միզիսօ նօյձօ, հիտեձօ.

Գլուխը դնում է սեղանին, քնում:

2) Տօ հետադրությամբ արտահայտվում է նաև բացառական հոլովի իմաստ. այս գործառնությունը այն կիրառվում է գլխավորապես ածականի համեմատության աստիճանների արտահայտման ժամանակ:

10.2. Ածականի համեմատության աստիճանները

Թալիշերենում ածականի համեմատության աստիճանների կազմության ձևաբանական հատուկ ցուցիչներ գոյություն չունեն: Առարկայի հատկանիշի չափը այլ առարկաների նույն հատկանիշի համեմատությամբ արտահայտվում է նկարագրական միջոցների կիրառմամբ:

Թալիշերենում ածականի բաղդատական աստիճանը արտահայտելու համար ամենից հաճախ կիրառվում է *սօ* հետադրությունը, որը կցվում է թեք հոլովով դրված համեմատվող առարկային և տվյալ դեպքում

արտահայտում հայերենի բացառական հոլովի իմաստը, իսկ ածականը որևէ հատուկ ցուցիչ չի ստանում՝ գործածվելով ուղիղ ձևով՝

Հօմօ չօհօր չօvon չօհօrisօ yole. *Մեր քաղաքը նրանց քաղաքից մեծ է:*
Ծօհvօ չայisօ tele. *Սուրճը թեյից ավելի դառն է:*

Երբեմն նույն գործառույթով կարող է հանդես գալ նաև կու հետադրությունը՝

Im band օ bandiku barze. *Այս լեռն այն լեռից բարձր է:*

Բաղդատական աստիճանի կազմության մյուս եղանակը եօսօ բաղադրյալ նախադրությամբ և սօ հետադրությամբ կազմված շրջանակաձև կառույցի գործածությունն է, օրինակ՝

Bօսօ Mօryօmisօ չօkօ kinօ az *Մարիամից ավելի լավ աղջիկ ես*
zinedօnim. *չեմ ճանաչում:*

Թալիշերենում չկա նաև գերադրական աստիճանի կազմության ձևաբանական հատուկ ցուցիչ. այն արտահայտելու համար կիրառվում է հօmmօy բոլոր, *ամեն* դերանունը՝ սօ հետադրության համադրությամբ՝

Lankon dinyօօdօ հօmmօysօ reօinօ *Լենքորանն աշխարհում*
չօհօre. *ամենազեղեցիկ քաղաքն է:*
Hօmmօysօ չօkօ zoօ Rabile. *Ամենալավ տղան Ռաբիլն է:*

Վերջին շրջանում թալիշերենի վրա թյուրքական ազդեցության հետևանքով լեզվում բավականին մեծ տարածում է գտել գերադրական աստիճանի կազմության ժամանակ թյուրքական ծագման օn *ամենա* բառի կիրառությունը՝ օn yօlօ kօ *ամենամեծ տունը*, օn bevօcօ sixan *ամենավատ խոսքը* և այլն:

Գերադրական աստիճանով դրված ածականի հետ կիրառվող հոգնակի թվով գոյականներից մեկը առանձնացնելու համար կիրառվում է գիլօynօ բառը, ընդ որում՝ հայերենի բացառական հոլովի իմաստն այս կառույցում արտահայտվում է օdօ հետադրությամբ՝

Im piyօmerd Չի չօհօri հօmmօysօ *Այս ծերունին քաղաքի ամենաբարի*
xօymandօ օdօmonօdօ գիլօyniye. *մարդկանցից մեկն է:*

Həmməysə gəncinə zivononədə
giləyni erməniyə zivone.

*Ամենահարուստ լեզուներից մեկը
հայերենն է:*

10.3. Իժտոն անդրադարձ դերանունը

Թալիշերենում կա միայն մեկ անդրադարձ դերանուն՝ *իժտոն ինքը*, որը սպասարկում է բոլոր դեմքերը և չունի հոգնակի թիվ. առանձին կիրառության դեպքում նշանակում է *ինքը, նա ինքը*, մյուս դեմքերի իմաստն արտահայտելու համար այս դերանվան հետ գործածվում են նաև համապատասխան անձնական դերանունները՝ *az* *իժտոն էս ինքս*, *tu* *իժտոն դու ինքդ*, *əmə* *իժտոն մենք ինքներս* և այլն:

Բացի ուղիղ ձևից՝ այս դերանունը ունի նաև սեռական՝ *իժտ*, և հայցական՝ *իժտոն* հոլովաձևեր: Սեռական հոլովաձևը կիրառվում է որպես ստացական դերանուն, նախադասությունների մեջ հանդես է գալիս հատկացուցչի շարահյուսական պաշտոնով և այս դեպքում, ելնելով սույն ձևի արտահայտած իմաստաբանական արժեքից, փաստորեն սպասարկում է միայն երրորդ դեմքի եզակի և հոգնակի թվերը՝ նշանակելով «իր, իրենց»՝

Rabil *իժտ* kitobi kifiku bekardeḁə.

*Ռաբիլն իր գիրքը հանում է
պայուսակից:*

Əvon *իժտ* milləti həxədə hiççi
zinedənin.

*Նրանք իրենց ազգի մասին ոչինչ
չգիտեն:*

Նշենք, որ *իժտ* դերանունը, կիրառվելով *bə*, *bo* և *de* նախադրությունների հետ, թե՛ բանավոր, թե՛ գրավոր խոսքում շատ հաճախ կցվում է անմիջապես դրանց, ինչի արդյունքում 1 ձայնավորը սղվում է՝ առաջ բերելով *bəṣtə*, *boṣtə* և *deṣtə* ձևերը՝

Əv *deṣtə* dusti bə kə omedə.

Նա իր ընկերոջ հետ տուն է գալիս:

Məryəm *bəṣtə* di ogardeḁəbe.

*Մարիամն իր գյուղ էր
վերադառնում:*

Çı boğiku *boṣtə* zoə ḡəysi vardeḁə.

*Այգուց իր որդու համար ծիրան է
բերում:*

Հայցական փառանքները գործածվում է նումինատիվ տիպի նախադասություններում (նախադասության նումինատիվ և էրգատիվ կառույցների մասին կխոսվի հետագա բաժիններում)՝ հանդես գալով բոլոր դեմքերի և թվերի հետ ուղիղ խնդրի շարահյուսական պաշտոնով՝

Յո փառանք օրհնածա՛ րինեթա՛:

Յոմա փառանք հացիցթա՛ն տոլի՛
zinedəmon.

Նա ինքն իրեն հայելու մեջ տեսնում է:

*Մենք մեզ իսկապես թալիշ ենք
համարում:*

Բառապաշար

pərəndə, kijə	թոշուն	kif	պայուսակ
bino karde	սկսել	bekarde	հանել
ğəhvə	սուրճ	millət	ազգ, ժողովուրդ
çay	թեյ	ğəysi	ծիրան
tel	դառը	ovəynə	հայելի
dınyo	աշխարհ	həğigətən	իսկապես
zıvon	լեզու	ingilisə zıvon	անգլերեն
gəncin	հարուստ	peştıpur be	վստահ լինել
hətto	նույնիսկ	məmləkət	երկիր
məşhur	հայտնի	pok	մաքուր
əniyişt	գրող	gol	լիճ
tərcumə karde	թարգմանել	ru	գետ
həmkor	գործընկեր	hırhovuj	լայնարձակ
nəinki	ոչ միայն	çimən	մարգագետին
bəlkəm	այլև	pəydo be	գտնվել, լինել
vətən	հայրենիք	bemisl	աննման
fəxr karde	հպարտանալ	paytaxt, sərşəhər	մայրաքաղաք
tarixən	պատմականորեն	ğədim	հին
sahil	ափ	mıxtəlif	տարբեր
astovə	աստղ	əbədi	հավերժական
dıroz	երկար	ironi	իրանական
tədgığ karde	ուսումնասիրել	befoydə	անօգուտ
kuto	կարճ	cigəmand	քաջ
boho	թանկարժեք	zumand	ուժեղ
tənbəl	ծույլ	xos	լավ, սիրելի

Տեքստ 1

Visti penc sorisə veye ki, Կիմի մոս Կի կիշվերի համմայսə յոլə universitetədə ko kardədə. Əv ingilisə zivoni miəlliməyē iyən im zivoni vey Կոկ zinedə. Məs hejo bəştə tələbon votedə ki, ingilisə zivon Կի dınyo ən gəncinə zivononədə gıləyniye, əmma əv həmonə zəmonədə peştıpure ki, Կəmə inə tolişə zivon həmməysə reçinə zivone və hətto ingilisisə iyən Կի Avropə co zivononsə ğədime. Ha ruj Կիմի մոս boştə tələbonro ingilisə məşhurə ənıvıştən koon bardədə, əvon im mətnon handedən iyən bə tolişi tərcumə kardədən. Kali vaxtonən մոս deştə həmkoron bə ֆəhəri համմայսə Կոկə kinoteatronədə gıləyni şedə iyən ingilisi zivonədə ən tojə filmon diyə kardədə. Həm Կիմի մոս, həməն Կəy həmkoron vey Կոկə miəllimonin, əmma bomıro iglə Կիմի մոս համմայսə Կոկə iyən ağılmandə miəllime, bəlkəm əv Կի dınyo համմայ jenonsə xəymand iyən reçine.

Տեքստ 2

Կəmə vətən Tolişiston dınyo dimisə համմայսə reçinə, ֆinə, համմայսə əzizə zəmine. Tolişiston Կի dınyo xəyli məmləkətonsə gədəliye, əmma ən ğəşəngə bandon, ən pokə golon iyən ruyon, համմայսə hırhovujə Կimənon iyo pəydo bedən, iyən tolişə millət deştə gədə, eyni vaxtədə bemisilə vətəni xəyli fəxr kardədə. Tolişistoni paytaxt Lankon Կի կիշվերի ən յոլə ֆəhərə ki, Kaspi diyo kənoədə vəgə bedə. Կəmə xosə vətəni əmandə ֆəhəron, Lik, Ostor, Masalon, Biləsıvo iyən Vargədz, Lankonisə gədən, əmma əvonən vey reçinin.

Կəmə xəlğ tarıxən, ğədime vaxtonku Կի dınyo համմայսə յոլə gol Kaspi diyo kənoədə jiedə. Կəy sahilon vey ğəşəngin. Ha sor tovistonədə həm Կի Tolişistoni mıxtəlifə ֆəhəronku, həməն co կիշվերonku xəyli odəmon bo dinci sero iyo omedən. Əmə deştə vətəni vey fəxr kardədəmon.

Վարժուրդուններ

1. Կարդալ, թարգմանել, պատմել տեքստերը:

2. Թարգմանել թալիշերեն.

Ա) 1. Մորաքրոջս տղան միշտ նստում էր իրենց տան բարձր տանիքի վրա և նայում էր աստղերին: 2. Այս գիրքը ավելի կարևոր և հետաքրքիր է, քան այդ գիրքը: 3. Ալի Նասիրը թալիշ ամենահայտնի բանաստեղծներից մեկն է: 4. Թալիշական լեռների ամենաբարձր լեռը Սավալունն է: 5. Ամեն

երեխա էլ իր մայրիկի համար ամենագեղեցիկն ու ամենալավն է: 6. Նա ուսուցիչ է, դպրոցում է աշխատում և միշտ իր աշակերտների հետ այցելում է տարբեր թանգարաններ ու կինոթատրոններ: 7. Դուք ձեր ուսանողներին ասում եք, որ աշխարհի ամենագեղեցիկ ու ամենահարուստ լեզուներից մեկը թալիշերենն է: 8. Մորաքրոջս տունը մեր տնից մեծ չէ, բայց այն շատ գեղեցիկ է և հարմարավետ: 9. Այս դասարանի ամենախելացի աղջիկը Մարիամն է, նա նույնիսկ Լեյլայից ավելի ինչլացի է: 10. Ես հաճախ էի գնում քաղաքի ամենամեծ գրադարան և կարդում էի այդ գրողի ամենահետաքրքիր գործերը:

Բ) Երևանը աշխարհի ամենահին ու գեղեցիկ քաղաքներից է: Երևանը նույնիսկ «հավերժական քաղաքից»՝ Հռոմից էլ ավելի հին է: Մեր քաղաքում շատ զբոսայգիներ, գեղեցիկ շենքեր, ընդարձակ պողոտաներ, ժամանակակից կինոթատրոններ ու սրճարաններ կան: Ես ապրում եմ Արշակունյաց պողոտայում: Այն Երևանի ամենաերկար փողոցն է, դրա երկարությունը մոտ 7 կիլոմետր է: Ես և Անահիտը ուսանողներ ենք, սովորում ենք Հայաստանի ամենամեծ համալսարանում՝ Երևանի պետական համալսարանում, արևելագիտության ֆակուլտետի իրանագիտության ամբիոնում: Մենք տարբեր իրանական լեզուներ ենք ուսումնասիրում, այդ թվում՝ աշխարհի ամենահին լեզուներից մեկը՝ թալիշերենը:

3. Տրված ածականների համեմատական և գերադրական աստիճաններով կազմել նախադասություններ. barz, befoydə, ǰəmin, dıroz, kuto, mihum, boho, tənbəl, cigəmand, zumand

4. Նախադասությունները լրացնել համապատասխան հետադրություններով և ածականներով.

1. Im jen ə jeni... ..
2. İrəvon çı dınyo həmməy... .. şəhəronədə giləyniye.
3. Çəmə sinifi həmməy... .. zoə Şirzade.
4. Əli Nasir ən ... tolışə şaire.
5. Şimə kə çəvon kə... ..

ԴԱՍ 11

Քերականություն

11.1. Բայերի կազմությունը. պարզ, նախդրավոր և բաղադրյալ բայեր

Թալիշերենում բայերը ըստ կազմության կարելի է բաժանել երեք խմբի՝ պարզ, ածանցավոր և բաղադրյալ բայեր: Ածանցավոր բայերը իրենց հերթին լինում են նախդրավոր և պատճառական:

Պարզ են համարվում այն բայերը, որոնք բաղկացած են երկհիմք բայերի անցյալի բայահիմքից կամ միահիմք բայերի հիմքից (տե՛ս ներքևում) և -e անորոշ դերբայի վերջածանցից, օրինակ՝ *še qնալ, doy տալ, noy դնել, məse լսել* և այլն: Ընդ որում՝ այդ բայերից որոշներում (օրինակ noy) հին իրանական ածանցները սերտաճել են արմատի հետ և լեզվի զարգացման ներկայիս փուլում որպես առանձին ձևաբանական տարր չեն ընկալվում, ուստի դասվում են պարզ բայերի շարքին:

Նախդրավոր բայերը կազմվում են հետևյալ հիմք նախդիրներից՝ օ-, e-, pe-, be-, də-: Օ- բայական նախդիրը ունի *հետ, հակառակ [ուղղության]* իմաստները և բային հաղորդում է անջատման, զատման, գործողության ավարտի նշանակություն, թեև մի շարք բայերում այն կորցրել է իր իմաստային այդ հատկանիշները, օրինակ՝ *ogarde վերադառնալ, okarde բացել, omande կանգ առնել, դադարել, ogəte պահել, պահպանել* և այլն:

Թալիշերենի e- բայական նախդիրը ցույց է տալիս ուղղություն դեպի ներքև, օրինակ՝ *eginie ընկնել, ekarde լցնել, մեջը դնել, egəte փակել, ճգմել, edoy փակել, ծածկել, egarde իջնել, ցած գալ* և այլն:

Pe- բայական նախդիրը թալիշերենում ունի դեպի վերև ուղղության իմաստ, օրինակ՝ *peğəte բարձրացնել, հանել, pebe կանգնել, ոտքի էլնել, peşe բարձրանալ, մագլցել, peğande նետել, վեր նետել, peşome խմել* և այլն:

Be- բայական նախդիրն արտահայտում է անջատման, զատման, առանձնացման իմաստ, օրինակ՝ *beğande դուրս հանել, դուրս նետել, beşe դուրս գնալ, bevarde դուրս տանել, bekarde դուրս անել, վռնդել* և այլն:

Də- նախդիրն արտահայտում է դեպի ներս ուղղության, հայերենի *մեջ* կապի իմաստն արտահայտող իմաստ՝ *dəğande ներս մտցնել, դնել,*

ձօցունե մի բանի մեջ ընկնել, դժվարություն քաշել, ձօրարձ անցնել, ձօրոյ դնել մի բանի մեջ, միացնել և այլն:

Բաղադրյալ բայերը կազմված են անվանական մասից և բայից: Թալիշերենում որպէս բաղադրյալ բայերի բաղադրիչ ամենից շատ գործածվում է *անել* բայը՝ *karde*, օրինակ՝ *ko karde աշխատել*, *թօյձո karde գտնել*, *tumo karde պատրաստել*, *սարքել*, *ստեղծել*, *ցօբսul karde ընդունել*, *համաձայնել* և այլն: Որպէս բաղադրյալ բայերի բայական մաս հանդէս են գալիս նաև հետևյալ պարզ բայերը՝ *be լինել*, *դառնալ՝ doxil be մտնել*, *volo be թափվել*, *ավերվել*, *doy տալ՝ cօvob doy պատասխանել*, *aցil doy սովորեցնել*, *խրատել*; *յօյ խփել՝ gօթ յօյ խոսել*, *զրուցել*, *dast յօյ ձեռք տալ*, *դիպչել*, *barde տանել՝ ko barde աշխատել*, *աշխատանք տանել*, *hande կարդալ՝ dօrs hande սովորել*, *mande մնալ՝ sօթo mande կանգնել*, *նոքի վրա մնալ* և այլն:

11.2. Բայահիմքեր: Միահիմք և երկհիմք բայեր

Իրանական լեզուներին հատուկ երկհիմք (ներկայի հիմք/անցյալի հիմք) բայական խոնարհման համակարգը թալիշերենում բավականին խախտված է. բայերի մեծ մասը պատմական զարգացման ընթացքում կորցրել է հիմքերից մեկը, և այսօր էլ երկհիմք բայական խոնարհման համակարգից միահիմք համակարգի անցման գործընթացը ինտենսիվորեն շարունակվում է: Պայմանավորված այս հանգամանքով՝ թալիշերենում բայերը բաժանվում են երկու խմբի՝ միահիմք և երկհիմք:

Երկհիմք բայերը թալիշերենում ավելի փոքրաթիվ են, քան միահիմք բայերը: Դրանց խոնարհման հարացույցը կառուցվում է երկու հիմքերի վրա՝ ներկայի հիմք և անցյալի հիմք: Նշենք, որ բայահիմքերի նման բնութագրումն ու անվանումը խիստ պայմանական է, քանի որ անցյալի հիմքով կազմվում է, օրինակ, սահմանական եղանակի ապառնի ժամանակաձևը, իսկ ներկայի հիմքը մասնակցում է նաև անցյալ ժամանակաձևերի կազմությանը: Այդ է պատճառը, որ իրանագիտական գրականության մեջ այս հիմքերը անվանվում են նաև I և II հիմքեր: Երկհիմք բայերի մեծ մասի ներկայի հիմքերի կազմությունը համաժամանակյա քննության տեսակետից անբացատրելի է, ուստի այդ բայերի ներկայի հիմքերը պետք է պարզապէս մտապահել (ամենահաճախ կիրառվող երկհիմք բայերի

ներկայի հիմքերին կարող էք ծանոթանալ Հավելված 1-ում): Ինչ վերաբերում է II հիմքին, ապա առանց բացառության բոլոր երկհիմք բայերի անցյալի հիմքը կազմվում է անորոշ դերբայից՝ -e վերջավորության հատմամբ, օրինակ՝ չե - չ- *զնալ*, օմե - օմ- *գալ*, *karde* - *kard*- *անել* և այլն:

Միահիմք բայերը անհամեմատ մեծ թիվ են կազմում: Լեզվի պատմական զարգացման ընթացքում այդ բայերի հիմքերից մեկը անհետացել է. որոշ բայեր պահպանել են միայն ներկայի, իսկ որոշ բայեր էլ՝ միայն անցյալի հիմքը: Ինչպես երկհիմք բայերի անցյալի հիմքը, միահիմք բայերի միասնական հիմքը ևս ստացվում է՝ բայից հատելով անորոշ դերբայի -e վերջավորությունը՝ *gəte* - *gət*- *վերցնել*, *բռնել*, *hite* - *hit*- *քնել*, *zine* - *zin*- *իմանալ*, *hande* - *hand*- *կարդալ* և այլն:

11.3. Անանցողական բայերի անցյալ կատարյալ ժամանակաձևեր

Պայմանավորված թալիշերենում երգատիվ համակարգի գոյությամբ՝ մի շարք ժամանակաձևեր, այդ թվում՝ սահմանական եղանակի անցյալ կատարյալը, կազմվում է տարբեր եղանակներով՝ կախված բայի անցողական կամ անանցողական լինելու հանգամանքից: Ինչպես գիտենք, անցողականությունը բայի ուղիղ խնդիր պահանջելու և ընդունելու հատկությունն է, ըստ այդմ՝ ունենք բայերի երկու խումբ՝ անցողական բայեր, որոնք ընդունում են ուղիղ խնդիր լրացում, և անանցողական բայեր, որոնք ուղիղ խնդիր լրացում ընդունել չեն կարող: Դեռևս դիտարկենք միայն երկրորդ՝ անանցողական բայերի սահմանական եղանակի անցյալ կատարյալի կազմությունը:

Մի անցյալ ժամանակակետում առանց տևականության կատարվածավարտված գործողություն ցույց տվող անցյալ կատարյալ ժամանակաձևը անանցողական բայերի դեպքում կազմվում է միահիմք բայերի միասնական հիմքից կամ երկհիմք բայերի անցյալի հիմքից՝ հետևյալ դիմային վերջավորությունների հավելմամբ՝

	Եզակի թիվ	Հոգնակի թիվ
1-ին դեմք	-im/-m	-imon/-mon
2-րդ դեմք	-iş/-ş	-iyon
3-րդ դեմք	-e	-in/-n

Az bə kə şim.
 Əli çı universitetiku ome.
 Şimə zinə di hitiyon.

*Ես տուն գնացի:
 Ալին համալսարանից եկավ:
 Դուք երեկ ուշ քնեցիք:*

Անանցողական բայերի անցյալ կատարյալ ժամանակաձևի ժխտա-
 կան խոնարհումը կազմվում է ու- նախամասնիկի օգնությամբ, որը
 կցվում է բայահիմքից անմիջապես առաջ՝ ուհիտիմ *չքնեցի*, ուիշ *չգնաց*,
 ուտիլիմոն *չփահսանք* և այլն: Նախդրավոր և բաղադրյալ բայերի ժխտական
 խոնարհման դեպքում ու նախամասնիկը դրվում է նախդիրներից և բայի
 անվանական մասերից հետո՝ դրանց և բայահիմքի միջև՝ օուգարդիմ
 չվերադարձա, օեուիսիմոն *դուրս չեկանք*, օուգուին *չընկան*, կուչ ուկարդիյոն
չքոչեցիք և այլն:

Չայնավորով սկսվող բայերի անցյալ անկատարի ժխտականի կազ-
 մության ժամանակ ու նախամասնիկի ձայնավորը սղվում է՝ ոմոմ *չեկա*,
 ոաշիմոն *վեր չկացանք*, ոաշմարդին *չհաշվեցին* և այլն:

Բառապաշար

okarde	բացել	bevarde	դուրս տանել
ogəte	պահել, պահպանել	dəğande	ներս մտցնել
omande	դադարել	dəgınie	մի բանի մեջ ընկնել
egınie	ընկնել	dənoy	մտցնել
ekarde	լցնել	dəvarde	անցնել
egarde	իջնել, ցած գալ	pəydo karde	գտնել
egəte	փակել, ճզմել	tumo karde	սարքել, նորոգել
edoy	ծածկել, փակել	ğəbul karde	ընդունել
pegəte	բարձրացնել	doxil be	մտնել
pebe	կանգնել	volo be	թափվել, ավերվել
peşe	բարձրանալ	cəvob doy	պատասխանել
peğande	նետել, վեր նետել	ağıl doy	խրատել
peşome	խմել	dast je	ձեռք տալ, դիպչել
beğande	դուրս հանել	ko barde	աշխատանք տանել

beşe	դուրս գնալ	mande	մնալ
bekarde	դուրս անել, վռնդել	səpo mande	նոքի կանգնել
dərs hande	սովորել	xaric	արտասահման
tile	փախչել	pəynə	երեկ չէ առաջին օրը
kuç karde	քոչել	ğatər	գնացք
əşte	կանգնել	rəse	հասնել
aşmarde	հաշվել	osınəro	երկաթուղի
ğonəğ	հյուր	çəş karde	սպասել
penişte	նստել, հեծնել	oşko be	պարզվել
co gilə	մեկ այլ, մեկ ուրիշ	həmsinif	համադասարանցի
marde, bə	մահանալ	baxtəvərətiku	բարեբախտաբար
rəhmət şe		əvəsor	գարուն
dəğigə	րուպե	eme	իջնել, ցած գալ
hande	երգել	nəve	փնտրել
perəxe	փրկվել, ազատվել	tase	խեղդվել
sire	ծիծաղել		
bəme	լացել		

Տեքստ

Adil, çımı ən çokə dustonədə gıləyni, senzə sorisə vey deştə xıyzeni xaricədə jimon kardedəbe. Dəvardə mangədə əv bə Tolışiston oğarde bo ko kardero. Isət əvon Likədə jiedən. Pəynə az de çımı jeni iyən hırdənon çı Lankoniku de maşini bə çəvon kəy şimon. Vaxtı ki bə Lik rəsimon, Adil, çəy jen iyən boə ıştə ğonəğon çəş kardedəbin. Peşo əmə bə Adili maşini peniştimon iyən bə şəhəri həmməysə reçinə restoranonədə gıləyni şimon. Əyo oşko be ki, boəməro co gilə surprizən heste: çımı əzizə dust, çəmə həmsinif Babəkən əyo be. Ə ruj çımı jimoni ən xoşə rujonədə gıləyni be.

Վարժություններ

1. Կարդալ, թարգմանել, պատմել տեքստերը:

2. Թարգմանել թալիշերեն.

1. Երեկ հիվանդ էի, դպրոց չգնացի, մնացի տանը: 2. Ռաբիլն ու Ալին անցյալ ամիս նստեցին գնացք ու իրենց ընկերոջը տեսնելու համար մեկնեցին Մոսկվա: 3. Դուք վազեցիք ավտոբուսի հետևից, բայց չհասար: 4. Անցյալ տարի մահացավ թալիշ ժողովրդի մեծագույն բանաստեղծներից մեկը: 5. Նրանց ընտանիքը Լենքորան չվերադարձավ, նրանք մինչև հիմա Մոսկվայում են ապրում: 6. Այդ մարդը տան տանիքից ընկավ, բայց բարեբախտաբար չմահացավ: 7. Արդեն շատ ուշ էր, ընկերներս մնացին սրճարանում, իսկ ես տուն եկա և քնեցի: 8. Մայրիկս տանը չէ, 15 րոպե առաջ նա դուրս եկավ: 9. Գարունը եկավ, օրերը տաքացան, հիմա նորից ծառերի վրա թռչուններն են երգում: 10. Երբ դու ընկերոջդ հետ հեռախոսով էիր խոսում, քույրդ սենյակից դուրս եկավ և շուկա գնաց:

3. Տրված քայերով կազմել նախադասություններ սահմանական եղանակի անցյալ կատարյալ ժամանակաձևով. eme, nəve, omande, pegarde, perəxe, sire, tase, bəme, pebe, nişte

4. Տրված նախադասությունները դարձնել ժխտական.

1. Adil zinə bəştə kə ogarde.
2. Az məktəbiku omim iyən bə teatr şim.
3. Əvon kəku beşin, bə avtobusi peniştin iyən diku şin.
4. Tı boçi siriş?
5. Şimə Lankoniku de maşini omiyon?

ԴԱՍ 12

Քերականություն

12.1. Անձնական-կցական դերանուններ

Թալիշերենի անձնական-կցական դերանուններն են՝

	Եզակի թիվ	Հոգնակի թիվ
1-ին դեմք	-im/-m	-imon/-mon
2-րդ դեմք	-i	-on
3-րդ դեմք	-is/-ş	-işon/-şon

Ի տարբերություն իրանական շատ լեզուների՝ թալիշերենում կցական դերանունները պատկանելություն ցույց չեն տալիս. այդ գործառույթով դրանք խիստ հազվադեպ են հանդես գալիս, այն էլ հիմնականում բանաստեղծություններում և ժողովրդական բանահյուսական նմուշներում (պատկանելություն արտահայտելու համար կիրառվում են ստացական դերանունները, տե՛ս §7.3): Կցական դերանունները ունեն երկու հիմնական գործառույթ. ամենից առաջ դրանք կիրառվում են էրգատիվ նախադասություններում և արտահայտում են նախադասության սուբյեկտի դեմքն ու թիվը: Կցական դերանունների երկրորդ գործառույթը *ունենալ* բայի իմաստն արտահայտելն է. այս դեպքում դրանք կիրառվում են *heste* բայի հետ զուգահեռ:

12.2. Անցողական բայերի անցյալ կատարյալը

Ինչպես արդեն նշեցինք, թալիշերենում մի շարք ժամանակաձևեր ունեն կազմության զուգահեռ ձևեր՝ կախված բայի անցողական կամ անանցողական լինելու հանգամանքից և պայմանավորված լեզվում էրգատիվ համակարգի գոյությամբ: Անանցողական բայերի անցյալ կատարյալի կազմությունն արդեն քննարկվեց, այժմ տեսնենք, թե ինչպես է կազմվում անցողական բայերի սահմանական եղանակի անցյալ կատարյալ ժամանակաձևը:

Անցողական բայերի դեպքում անցյալ կատարյալի կազմության ժամանակ որպես դիմային վերջավորություններ հանդես են գալիս անձնա-

կան կցական դերանունները, որոնց կցվում է էրգատիվության ցուցիչ -e ձայնավորը: Այսպես, անցողական բայերի անցյալ կատարյալի կազմության ժամանակ կիրառվող դիմային վերջավորությունները հետևյալն են՝

	Եզակի թիվ	Չոգնակի թիվ
1-ին դեմք	-ime/-me	-imone/-mone
2-րդ դեմք	-ie	-one
3-րդ դեմք	-iše/-še	-išone/-šone

Կցական դերանուններից և -e ձայնավորից կազմված այս դիմային վերջավորությունները կցվում են միահիմք բայերի միասնական հիմքին կամ երկհիմք բայերի անցյալի հիմքին, օրինակ՝ *kardime tu արեցի*, *hardiše նա կերավ*, *domone մենք տվեցինք*, *kıştšone սպանեցին* և այլն: Պետք է նշել, որ կցական դերանունները շատ հաճախ անջատվում են խոնարհվող բայից և կցվում էրգատիվ նախադասության այլ անդամների, և այս դեպքում -e վերջավորությունը կցվում է անմիջապես բայահիմքին՝ ձևով նույնանալով անորոշ դերբային: Այս խնդիրը կքննարկվի հաջորդ ենթագլխում, այստեղ պարզապես նշենք, որ, պայմանավորված կցական դերանունների այս հատկանիշով և հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ 1 կցական դերանունը և e վերջավորությունը միասին հանդես գալով՝ առաջացնում են արտասանական դժվարություն, եզակի թվի երկրորդ դեմքում 1 կցական դերանունը մշտապես առանձնանում է բայից և կցվում կա՛մ ուղիղ խնդրին, կա՛մ նախադասության այլ անդամի, իսկ -e-ն կցվում բայահիմքին, այսպիսով, *karde*, *harde*, *kışte* ձևերը էրգատիվ նախադասություններում թարգմանվում են համապատասխանաբար *արեցիր*, *կերար*, *սպանեցիր*:

Ինչպես անանցողական բայերի դեպքում, անցողական բայերի անցյալ կատարյալի ժխտական խոնարհումը ևս կազմվում է ու- նախամասնիկի օգնությամբ, որը դրվում է բայահիմքից առաջ, իսկ նախդրավոր և բաղադրյալ բայերի դեպքում՝ նախադրության ու բահայիմքի կամ անվանական մասի և բայահիմքի միջև, օրինակ՝ *nikardime չարեցի*, *cəvob nıdomone չպատասխանեցինք*, *benıvardıše դուրս բերեց* և այլն:

12.3. Նումինատիվ և էրգատիվ նախադասություններ

Ըստ նախադասության շարահյուսական կառուցվածքի՝ լեզուները բաժանվում են մի քանի տիպերի՝ նումինատիվ, էրգատիվ, ակտիվ և այլն: Ամենից հաճախ համեմատության և հակադրության մեջ են դրվում նումինատիվ և էրգատիվ լեզուները՝ դրանց միջև առկա նմանությունների և տարբերությունների պատճառով: Թալիշերենը պատկանում է իրանական այն լեզուների շարքին, որոնք այս կամ այն չափով պահպանել են դեռևս հին իրանական լեզվական դարաշրջանում առաջ եկած էրգատիվ համակարգը: Թալիշերենում նախադասության էրգատիվ կառույցն ի հայտ է գալիս միայն սահմանական եղանակի անցյալ կատարյալ վաղակատար և վաղակատար անցյալ ժամանակաձևերում այն դեպքում, երբ նախադասության ստորոգյալը անցողական բայ է: Մնացած բոլոր դեպքերում թալիշերենի նախադասությունները ունեն նումինատիվ կառույց, այսինքն՝ նախադասության ենթական դրվում է ուղղական հոլովով, ստորոգյալը համաձայնեցվում է ենթակայի հետ, իսկ ուղիղ խնդիրն ընդունում է թեք հոլով, օրինակ՝

Az ha ruj məktəbədə Rabili
vindedəm.

Adil ıstə kitobi kifiku bekartədə.

*Ես ամեն օր Ռաբիլին տեսնում եմ
դպրոցում:*

*Ադիլը պայուսակից հանում է իր
գիրքը:*

Նախադասության էրգատիվ կառույցն էականորեն տարբերվում է նումինատիվից: Էրգատիվ նախադասության ենթական դրվում է թեք հոլովով, ուղիղ խնդիրը, ընդհակառակը, ուղղական հոլովով, իսկ ենթակայի դեմքն ու թիվն արտահայտվում են կցական դերանունների միջոցով, որոնք ազատ տեղաշարժելի են նախադասության մեջ, կարող են առանձնանալ բայից և կցվել նախադասության ցանկացած անդամի՝ բացի ենթակայից, օրինակ՝

Mı məktəbədə Rabil vındıme.

Mı məktəbədə Rabilım vinde.

Adili kitob kifiku bevardıše.

Adili kitobıš kifiku bevarde.

Ես դպրոցում Ռաբիլին տեսա:

Ադիլը գիրքը հանեց պայուսակից:

Ինչպես գիտենք, անձնական դերանուններից թեք ձևեր ունեն միայն եզակի թվի առաջին և երրորդ դեմքերը, հետևաբար երգատիվ նախադասություններում մյուս անձնական դերանունները կա՛մ դրվում են ուղիղ ձևով, կա՛մ կարող են ընդհանրապես չգործածվել, քանի որ կցական դերանուններն արդեն իսկ արտահայտում են ենթակայի դեմքի ու թվի իմաստը: Եզակի թվի երկրորդ դեմքի դեպքում անցյալ կատարյալում կցական դերանունը բայի խոնարհված ձևում երբեք չի մնում, այլ կցվում է ուղիղ խնդրին կամ նախադասության այլ անդամի՝

Դի ցիւ քարձե

Ղու ի նչ արեցիր:

Bə işti dusti həğiğətı vote.

Ընկերոջդ ճշմարտությունն ասացիր:

Boşıməro gıləy çokə kitob vardımone.

Ձեզ համար մի լավ գիրք բերեցինք:

Şımə kıştone ə merd.

Ղուք սպանեցիք այդ մարդուն:

Պետք է նշել, որ այն բաղադրյալ բայերը, որոնք թեև իրենց արտահայտած իմաստով անանցողական են, բայց որպես դրանց բայական մաս հանդես են գալիս այնպիսի անցողական բայեր, ինչպես *karde, doy, jəy* և այլն, բնականաբար խոնարհվում են անցողական բայերի նման, հետևաբար նախադասությունները, որոնց ստորոգյալը նման բայ է, ունենում են երգատիվ կառույց՝

Prezidenti de tələbəon vindemon
kardışe.

*Նախագահը հանդիպեց ուսանողների
հետ:*

Mı cəvob dome ki, tı kədə niş.

Ես պատասխանեցի, որ դու տանը չես:

Շատ հաճախ երգատիվ նախադասության ենթակայի դեմքն ու թիվը նշող կցական դերանունները անջատվում են բայական մասից և կցվում հենց այդ բայերի անվանական մասերին՝ *vindemonim karde* *հանդիպեցի*, *cəvobı doy* *պատասխանեցիր*, *gəpımon je* *խոսեցինք* և այլն:

Բառապաշար

kişte	սպանել	prezident	նախագահ
çiç	ինչ	rivos	աղվես
həğiğət	ճշմարտություն	lo	ագռավ
tikə	կտոր	pəni	պանիր

pəre	թռչել	tərəf	կողմ
dumo	հետևից	dəmande	սկսել
yaltəğəti	շողոքորթություն	vang karde	ձայն տալ
por	փետուր	anə, anəndə	այնքան, որքան
viriskəyn	փայլուն	sədo	ձայն
ehanə	եթե	rost	ճիշտ
podšo	արքա	ğır-ğır karde	կռկռալ
gəv	բերան	hiləgor	խորամանկ
rəyrə	արագ	numrə	համար
dəvət karde	հրավիրել	musiği	երաժշտական
tosə, tobə,	մինչև	raxs karde	պարել
detobə			
nomə	նամակ	dırnie	պատռել
xəşəldon	աղբաման	sıkkə	մետաղադրամ
mərkəzi	կենտրոնական	arıšte	կոտրել
rıkin be	բարկանալ	əleng	արագիլ
lonə	բույն	dute	սարքել, կառուցել

Տեքստ 1

Rıvos iyən lo

Loy zəminisə i tikə pəniş vinde, əviş pəgəte iyən bə gıləy barzə do tərəfi pəre. Gıləy rıvosi vindışe əv, çəy dumo şe, doy jidə pemande, dəmande yaltəğəti karde. Əy do jio vangış karde: “Bəh-bəh! Əzizə lo, tı vey reçiniş. İştı poron anə ğəşəng iyən viriskəynin. Peştıpurim ki, ıştı sədo bənə ıştı poron ğəşənge, iyən ehanə az rost votedəm, tı çı həmməy pərəndon podşoş”. Lo çı rıvosi sıxanonku vey şo be iyən bo ğır-ğır kardero ıştə gəviş okarde. Əv ki gəviş okarde, çı pəni tikə çəy gəviku bə zəmin eginie. Hiləgorə rıvosi pəgətişe əv iyən rəyrə vite.

Տեքստ 2

Zinə mı Lankoni ən yolə xiyobonədə Rabılım vinde. Əv deştə duston əyo nəvedəbe, azən de çımı hovə bo tojə məşo hıriero bə dukon şedəbim. Əmə gıləy restorani neziədə vindemon kardımone. Təğribən da dəğiğə gəpımon je, Rabili

իժտ՝ telefoni numrəş bə mı doy, çəyo bəştə duston tono ogarde iyən bə kinoteatr şin. Əmən bə dukoni rəsimon iyən həm bomıro, həmən bo çımı hovəro tojə reçinə məşoon hırimone. Imruj rəbədə Rabili bə mı zangiş karde, bə konsert dəvət kardışe. Gıləy vey çokə tolişə musigiyə ansambli konsert be. Tosə şəvi əyo mandimom, handımone, raxs kardımone. Vist dəğigə bənav bə kə omim. Vey çokə iyən mərəğinə ruj be.

Վարժություններ

1. Կարդալ, թարգմանել և պատմել տեքստերը:

2. Թարգմանել թալիշերեն.

1. Ես արագ բացեցի պատուհանը, սառը օդն անմիջապես սենյակ լցվեց:
2. Դու կարդացիր այդ նամակը, պատռեցիր այն և աղբամանի մեջ նետեցիր:
3. Նա իր գրպանից հանեց մի քանի մետաղադրամ, սեղանին դրեց և դուրս եկավ:
4. Մենք հանդիպեցինք այդ հին քաղաքի կենտրոնական փողոցներից մեկում և զրոսնելու համար այգի գնացինք:
5. Երեկ չէ առաջին օրը մեր ուսուցիչը դպրոցում էր, դուք նրան չտեսա՞ք:
6. Նրանք այդ կնոջ հրավերը չընդունեցին և նրա տուն չգնացին:
7. Ռաբիլն ու Ադիլը երկար սպասեցին իրենց ընկերոջը, բայց նա չեկավ:
8. Երեկ ես տեսա այդ ֆիլմը և չհավանեցի:
9. Այդ կանայք մաքրեցին տունը և շատ համեղ ապուր եփեցին:
10. Երեխան կոտրեց այդ գեղեցիկ ծաղկամանը, սակայն նրա մայրիկը չբարկացավ:

3. Տրված նախադասություններում կիրառված ժամանակաձևերը վերափոխել անցյալ կատարյալի՝ կատարելով համապատասխան փոփոխություններ.

1. Az ıstı dustı kuçədə vindedəm.
2. Novruzəli ə mərəğinə kitobi bəştə boə doydə.
3. Zoə bə okardədə iyən otağədə ıstə hovə vindedə.
4. Tı dəftəri kifiku bekartədəş.
5. Çəmə kə kumisə əlengon lonə dutedən.

4. Տրված բայերով կազմել նախադասություններ՝ անցյալ կատարյալ ժամանակաձևի կիրառմամբ. harde, soxte, sute, şışte, pate, məse, nivışte, baste, ekarde, dənoy:

Քերականություն

13.1. Դասական թվականներ

Թալիշերենում դասական թվականները կազմվում են քանակական թվականներին ավելացնելով -min կամ -minci վերջածանցները, որոնցից առաջինը ունի իրանական ծագում, իսկ երկրորդը կազմված է իրանական -m և թյուրքական -inci ածանցների համադրությամբ: Դասական թվականները միշտ նախադաս դիրք են գրավում գոյականի նկատմամբ և նախադասությունների մեջ հանդես են գալիս որոշյի շարահյուսական պաշտոնով, ընդ որում՝ -min վերջածանցով կազմված դասական թվականների դեպքում որոշիչ-որոշյալ կապն արտահայտվում է մեզ արդեն հայտնի -ə վերջավորությամբ՝ *iminə sor առաջին տարի, diminə sinif երկրորդ դասարան, visti iminə əsr քսանմեկերորդ դար* և այլն, այնինչ -minci վերջավորությամբ դասական թվականները չեն ընդունում այդ վերջավորությունը՝ ուղիղ ձևով դրվելով գոյականից առաջ՝ *iminci ruj առաջին օր, seminci mang երրորդ ամիս, i sa pencominci mişteri հարյուրհիսուներորդ հաճախորդ* և այլն:

Առաջին դասական թվականի համար կիրառվում է նաև արաբական ծագման ənvəl, ənvəlin ձևերը, որոնց երբեմն նույնիսկ կցվում է -minci վերջածանցը՝ *ənvələ/ənvəlinə maşin առաջին մեքենա, ənvəlminci bə առաջին դուռ* և այլն:

Թալիշերենում տարեթվերը նշելու համար օգտագործվում են ոչ թե քանակական, այլ դասական թվականները՝ *di həzo ponzəminə sor 2015 թվական, i həzo nəvsa nəve seminə sor 1993 թվական* և այլն:

13.2. Ունենալ բայի իմաստի արտահայտումը թալիշերենում

Թալիշերենում որպես այդպիսին գոյություն չունի հայերենի *ունենալ* բային համարժեք բայ. դրա իմաստն արտահայտվում է անձնական կցական դերանունների և heste պակասավոր բայի օգնությամբ: Նախադասության ենթակայի դեմքն ու թիվն արտահայտում են կցական

դերանունները, իսկ heste բայը բոլոր դեմքերի ու թվերի համար մնում է անփոփոխ՝

Giləy vey çokə dustım heste.

Մի շատ լավ ընկեր ունեմ:

Xəyli kitobışon heste.

Շատ գրքեր ունեն:

Maşını heste, boçı romedəniş.

Մեքենա ունես, ինչու՞ չես վարում:

Եթե նախադասության եթակայի շարահյուսական պաշտոնով հանդես է գալիս դերանունը, և այն գեղջված չէ, ապա կիրառվում են ստացական դերանունները, իսկ գոյականով արտահայտված ենթական դրվում է թեք հոլովով՝ ոչ պարտադիր կերպով ուղեկցվելով նաև ֆո նախադրությամբ, այսպես՝

Çəmə yolə reçinə kəmon heste.

Մենք մեծ, գեղեցիկ տուն ունենք:

Miəllimi xəyli şogirdoniş heste.

Ուսուցիչը շատ աշակերտներ ունի:

Çı Muradi giləy tojə maşınış heste.

Մուրադը մի նոր մեքենա ունի:

Նշենք, որ կցական դերանունների դիրքը նախադասության մեջ կայուն չէ, դրանք կարող են նաև մտնել heste բայի կազմի մեջ՝ դրվելով hest բայարմատի և e վերջավորության միջև, բացառությամբ եզակի թվի երկրորդ դեմքի, օրինակ՝

Çəy giləy zoə iyən dı gilə kinə hestişe.

Նա մի տղա և երկու աղջիկ ունի:

Çəvon xəyli pul hestişone.

Նրանք շատ փող ունեն:

Çəmə yolə boğ hestimone.

Մենք մեծ այգի ունենք:

Հայերենի *ունենալ* բայի անցյալ անկատար ձևը արտահայտվում է *be լինել* բայի անցյալ կատարյալի եզակի թվի երրորդ դեմքի *be* ձևի միջոցով, որը դրվում է heste բայի հիմքից հետո՝

Çımı giləy reçinə olətım hestbe.

Ես մի գեղեցիկ զգեստ ունեի:

Ə şairi koon yolə əhmiyətişon
hestbe.

*Այդ բանաստեղծի գործերը մեծ
կարևորություն ունեին:*

Çımı dusti moə dı gilə sipə
hestişbe.

Ընկերոջս մայրը երկու շուն ուներ:

Ժխտական ձևերը կազմվում են ներկայում ու, անցյալում՝ ու՛ր
բառերի օգնությամբ, որոնք նույնպես անփոփոխ են բոլոր դեմքերի ու
թվերի համար՝

Çımsı pulım ni, tı ımı çök zinedəş.

*Ես գումար չունեմ, դու դա լավ
գիտես:*

Çəy hiç gələ dustış nibe.

Նա ոչ մի ընկեր չուներ:

13.3. Օ հետադրություն

Թալիշերենի քերականությանը նվիրված աշխատանքներում օ ան-
շեշտ վերջավորության վերաբերյալ գոյություն ունեն տարբեր կարծիքներ
ու տեսակետներ. որոշ հեղինակներ այն դիտարկում են որպես երրորդ
հոլովածու, ոմանք էլ դասում են հետադրությունների շարքին: Մենք ևս
այն դիտարկում ենք հետադրություն. միայն ընդգծենք, որ այս խնդիրը
դեռևս վերջնականորեն լուծված չէ և պահանջում է համակողմանի
ուսումնասիրություն, ուստի բաց թողնելով դասագրքի նպատակների մեջ
չմտնող մանրամասները՝ անցնենք քերականական այս ցուցչի գործա-
ռույթներին:

Թալիշերենում օ հետադրությունը զանազան իմաստներ կարող է
արտահայտել՝ կախված նախադասության ստորոգյալի իմաստաբանա-
կան արժեքից, դրա հետ կիրառվող նախադրություններից և այլն:

Անկախ կիրառության ժամանակ օ հետադրությունը արտահայտում
է բացառական հոլովի՝ ելակետի, անջատման կամ հեռացման իմաստ:
Այս իմաստով գործածվելիս այն հաճախ ուղեկցվում է նաև չի նախա-
դրությամբ՝

Mıxtəlifə məmləkətono omə alimon
gəp jəydəbin çəmə xəlgı həxədə.

*Տարբեր երկրներից եկած
գիտնականները մեր ժողովրդի
մասին էին խոսում:*

İ saat bənav çı kəo beşe.

Մեկ ժամ առաջ տանից դուրս եկավ:

Çı məktəbo de çımsı dustı omedəm.

*Դպրոցից ընկերոջս հետ եմ
վերադառնում:*

Այս դեպքում օ և կս հետադրությունները փաստորեն հանդես են գա-
լիս որպես հոմանիշներ և արտահայտում են նույն իմաստը:

Օ հետադրությունը, կցվելով ton կողմ, ուղղություն բառին, արտահայտում է հայերենի մոտ կապի իմաստը և, կախված նախադասության համատեքստից ու ստորոգյալի արտահայտած իմաստից, կարող է նշանակել նաև *մոտից*`

Çay tono şim. Նրա մոտից գնացի:
Bə ıstı tono ome. Քեզ մոտ եկավ:

Կիրառվելով bə և bo նախադրությունների հետ՝ o հետադրությունն արտահայտում է *համար* կապի իմաստը`

Bə jenono vilonım varde. Կանանց համար ծաղիկներ բերեցի:
Bo tını vindeyo omimon. Քեզ տեսնելու համար եկանք:

Օ-ն առանց այլ հետադրությունների հետ գործածվելիս երբեմն կարող է հանդես գալ նույն գործառույթով`

Nun hirieyo bə dukon şim. Հաց գնելու համար խանութ գնացի:

Օ հետադրության օգնությամբ կազմվում են նաև զանազան մակբայներ, օրինակ՝ *dumo ետևից, հետո, peşo այնուհետև, հետո, jio տակից, pio վրայից, վերևից* և այլն: Դրանք ավելի հանգամանորեն կքննվեն դասագրքի հաջորդ բաժիններում:

Բառապաշար

sinif	դասարան	alim	գիտնական
əsr	դար	xəlg	ժողովուրդ, ազգ
mıştəri	հաճախորդ	ton	կողմ, ուղղություն
rome	վարել	jio	տակ
pul	փող	pio	վրա
olət	հազուստ, զգեստ	pəvəndi	սիրահար, նշանած
əhmiyət,	կարևորություն	çəğinde	ճակնդեղ
mihuməti			
libut, lıput	շուրթ	həmkurs	համակուրսեցի
ğənd	շաքար	mədəniyət	մշակույթ
ıştirok karde	մասնակցել	tolışşınos	թալիշագետ

məruzə գեկույց
mısobiğə ւրցույթ
curbəcür տարբեր,
 զանազան

barədə մասին
firsət հնարավորություն
adət-ənənon ավանդույթներ

Տեքստ 1

Յո՛ւ կի, ե՛ս մի քե՛սնը,
Շի՛ք կարճ ժամը
Շո՛ք արտոն ե՛ս մե՛ս,
Ի՛նք շոկոլատ, ի՛նք ջո՛նը.

Հյուսիսայրօտիշական ժողովրդական բանահյուսական նմուշ

Տեքստ 2

Ընթացիկ հասարակական կյանքի մեջ մեզ համար հարկավոր է ընդհանուր գիտելիքները շարունակելու և ամրապնդելու միջոցառումներ անցկացնելու համար Հայաստանից Լեռնիք էր գալիս: 2. 1996 թվականից սկսած՝ ամեն տարի ամռանը դու Լեռնքորանից գնում ես գյուղ՝ հանգստանալու: 3. Նա շատ լավ ու հետաքրքիր գրքեր ունի, իսկ դու ոչ մի գիրք չունես: 4. Մենք այդ քաղաքում շատ ընկերներ ունենք, նրանք հիմ-

Վարժություններ

- 1. Կարդալ, թարգմանել, անգիր սովորել բանաստեղծությունը:*
- 2. Կարդալ, թարգմանել, պատմել տեքստը:*
- 3. Թարգմանել թալիշերեն.*

1. Ես մի շատ լավ ընկեր ունեի, որ ապրում էր Երևանում և ամեն տարի ինձ տեսակցելու համար Հայաստանից Լեռնիք էր գալիս: 2. 1996 թվականից սկսած՝ ամեն տարի ամռանը դու Լեռնքորանից գնում ես գյուղ՝ հանգստանալու: 3. Նա շատ լավ ու հետաքրքիր գրքեր ունի, իսկ դու ոչ մի գիրք չունես: 4. Մենք այդ քաղաքում շատ ընկերներ ունենք, նրանք հիմ-

նականում ապրում են 14-րդ փողոցում: 5. Ձեզ համար այդ համերգը մեծ կարևորություն ուներ, բայց չգիտեմ, թե ինչու չմասնակցեցիք մրցույթին: 6. Նրանք հնարավորություն չունեն Եվրոպա մեկնելու և այդ գեղեցիկ թանգարան այցելելու: 7. Այս փողոցի 147-րդ տանն ապրում է մեր ուսուցիչը, նա երկու շուն և մեկ կատու ունի: 8. Անցյալ տարի ամեն ամիս նա ինձ Թալիշստանից նամակ էր ուղարկում, առաջին անգամ ես նրանից սեպտեմբերին նամակ ստացա: 9. Թալիշ ժողովրդի հայտնի բանաստեղծը մահացավ 2017 թվականի ձմռանը: 10. Մուրադը շատ գործեր ունի, դրանք ավարտելու համար նա այսօր համալսարան չգնաց, մնաց տանը:

4. Կազմել դասական թվականներ տրված քանակական թվականներից և դրանցով կազմել նախադասություններ. 1, 4, 19, 21, 302, 1204, 1993, 1999, 2015, 10000:

5. Բաց թողնված տեղերը լրացնել համապատասխան կցական դերանուններով և թարգմանել հայերեն.

1. Tolışon vey ğədimə xəlğin, çəvon curbəcurə adət-ənənön... heste.
2. Nəvuzi gıləy vey yolə kə hest...e.
3. Ə reçinə kinə çand gılə boə... heste?
4. Zinə çəmə xəyli koon... hestbe, toşə şəvi universitetədə mandimon.
5. İronijon vey gəncinə ədəbiyot hest...e ki, həmməy dınyoədə məşhure.
6. İştı maşin... heste yaanki de avtobusi bə idorə şedəş?

Քերականություն

14.1. Անցյալի դերբայ

Անցյալի դերբայը կազմվում է երկհիմք բայերի անցյալի հիմքից կամ միահիմք բայերի միասնական հիմքից՝ թ վերջածանցի հավելմամբ՝ *kardə արած, votə ասած, hardə կերած* և այլն: Այս դերբայը համապատասխանում է հայերենի հարակատար դերբային, ցույց է տալիս գործողության արդյունք, դրություն, վիճակ և իր իմաստային հատկանիշներով մոտ է ածականին, ընդ որում՝ իմաստաբանական տեսանկյունից նշանակություն ունի նաև բայի անցողական կամ անանցողական լինելը. եթե անանցողական բայերի անցյալի դերբայը ունի միայն ակտիվ իմաստ՝ *թə գնացած, egotə ընկած, ogardə վերադարձած* և այլն, ապա անցողական բայերի անցյալի դերբայն ունի թե՛ ակտիվ, թե՛ պասիվ իմաստ, այսինքն՝ արտահայտում է նաև կրավորական սեռի իմաստ, համեմատենք՝ *kitobi handə zoə գիրքը կարդացած տղան*, բայց՝ *handə kitob կարդացած գիրք (=կարդացված գիրք)*, *doy arıştə hirdən ծառը կտրած երեխան*, բայց՝ *arıştə do կտրած ծառ (= կտրված ծառ)* և այլն:

Վերոբերյալ օրինակները պարզորոշ ցույց են տալիս, որ ինքնուրույն կիրառվելիս անցյալի դերբայն իմաստային հատկանիշներով մոտենում է ածականին և լրացյալի նկատմամբ նախադաս դիրք գրավում, սակայն որևէ լրացուցիչ ձևաբանական ցուցիչ չի ստանում:

Հայերենի հարակատար դերբայի նման թալիշերենի անցյալի դերբայն ունի մեկ առանձնահատկություն ևս. վիճակ, դրություն ցույց տվող բայերի անցյալի դերբայն արտահայտում է նաև ներկա ժամանակի իմաստ՝ *ništə jen նստած կին, hitə merd քնած տղամարդ*

Çımı hovə hitə.

Հիմա քույրս քնած է:

Əmə doy jiadə ništəmon.

Մենք ծառի տակ նստած ենք:

Անցյալի դերբայը կարող է կիրառվել նաև գոյականաբար՝ նախադասության մեջ հանդես գալով գոյականին հատուկ շարահյուսական պաշտոններով. այս դեպքում այն կարող է դրվել անգամ թեք հոլովով՝ ընդունելով ձայնավորահանգ բառերի համար այդ հոլովաձևի -y ցուցիչը՝

Iṣṭi votəy az məsədənim.
Çımı məsəy bə ti votedəm.

Քո ասածը ես չեմ լսում:
Իմ լսածն եմ քեզ ասում:

14.2. Անանցողական բայերի ներկա վաղակատարը

Թալիշերենում սահմանական եղանակի վաղակատար ներկա ժամանակաձևը ցույց է տալիս անցյալում կատարված, ավարտված, իր արդյունքով կամ հետևանքով ներկայի հետ կապված այնպիսի գործողություն, որին, որպես կանոն, խոստովանականատես չի եղել (ի տարբերություն սահմանական եղանակի անցյալ կատարյալի, որն, այսպես կոչված, ականատեսի ժամանակաձև է համարվում): Վաղակատար ներկան այն երեք ժամանակաձևերից մեկն է, որոնք, կախված բայի անցողական-անանցողական լինելու հանգամանքից, տարբեր կերպ են կազմվում: Այս դասին կքննարկենք անանցողական բայերի վաղակատար ներկայի կազմությունը:

Անանցողական բայերի վաղակատարը կազմվում է անցյալի դերբայից՝ հետևյալ դիմային վերջավորությունների հավելմամբ՝

	Եզակի թիվ	Հոգնակի թիվ
1-ին դեմք	-m	-mon
2-րդ դեմք	-ş	-yon
3-րդ դեմք	-ø	-n

Ինչպես երևում է աղյուսակից, որպես դիմային վերջավորություններ հանդես են գալիս բայ-հանգույցի՝ ձայնավորահանգ բառերին կցվող ձևերը՝ *oməθ եկել եմ*, *şəş գնացել ես*, *egniəmon ընկել ենք*, *hitəyon քնել եք*, *nişəθ նստել են* և այլն, բացառությամբ եզակի թվի երրորդ դեմքի, որն ունի զրո վերջավորություն և ձևով համընկնում է հենց անցյալի դերբայի հետ՝ *ogardə վերադարձել է*, *rəşə հասել է* և այլն:

Ժխտական խոնարհման դեպքում ևս անցյալի դերբայից հետո դրվում են բայ-հանգույցի ժխտական ձևերը՝ կազմված *ni-* նախամասնիկի միջոցով՝ *mandənim չեմ մնացել*, *gardəniş չես քայլել*, *vitəni չի վազել*, *tiənimon չենք փախել*, *mardəniyon չեք մահացել*, *beşənin դուրս չեն եկել* և այլն:

14.3. Հարցական-հարաբերական դերանուններ

Հարցական են կոչվում այն դերանունները, որոնք արտահայտում են հարցում խոսողին ծանոթ որևէ անձի կամ առարկայի, դրանց թվի, հատկության, գործողության տեղի ու ժամանակի, ձևի և այլնի վերաբերյալ՝ առանց դրանք անվանելու: Թալիշերենի հիմնական հարցական դերանուններն են՝ *ki? n' ı́, çiq?, çı? h' ı́z, çiki? ni' ı́, kom? n' ı́, kom gılə? n' ı́ m'elq, boçi?, çera? hı́znu' ı́, çoknə?, çı curə? hı́zı́t' ı́, çand?, çandi?, çanədə? nı́pı́w' ı́, hı́zı́pı́w' ı́, konco?, kovırə?, kovırədə? nı́rıt' ı́, keynə? t' ı́r, çandminə? n' ı́ t'ırırı́q* և այլն:

Ki դերանունը հոգնակի թիվ և թեք հոլովաձև չունի, համեմատենք՝

Ի kiş? *Ղու n' ı́ tı:*

Əvon kin? *Նրանք ովքե՞ր են:*

Çiq և kom դերանունները կարող են ընդունել հոգնակի թվի ցուցիչ՝

Ի zinedəniş çiqon bedən *Ղու չզիտես՝ աշխարհում ինչեր են լինում:*

Komonin çəmə dovləton? *Որո՞նք են մեր պետությունները:*

Ինչպես երևում է վերոբերյալ օրինակներից, այս բոլոր բառերի միակ ընդհանուր առանձնահատկությունը դրանց հարցական հնչերանգն է, այնինչ իրենց իմաստային հատկանիշներով դրանք բոլորովին տարբեր են, այդ առումով հարում են այս կամ այն խոսքի մասին, հետևաբար նախադասության մեջ էլ դրանք հանդես են գալիս իրենց արտահայտած իմաստից բխող շարահյուսական տարբեր պաշտոններով՝

Ենթակա՞ չումս նոմրə ki bə tı doşə? *Համարս քեզ n' ı́ տվեց:*

Ստորոգելի՞ im çiqə? *Սա ի՞նչ է:*

Ժամանակի պարագա՞ tı keynə *Ե՞րբ ես Լենքորանից վերադարձել:*

Lankoniku ogardəş?

Տեղի պարագա՞ ıştı yolə hovə *Մեծ քույրդ որտե՞ղ է աշխատում:*

kovırədə ko kardedə?

Չափի ու քանակի պարագա՞ çəy *Նրա ընկերը քանի՞ տեղայր ունի:*

dusti çand gılə boş heste?

Ձևի պարագա՝ Տիմա Իժթա օտաճի շօկնօ
təmiz kardedəyon?

*Դուք ձեր սենյակը ինչպե՞ս եք
մաքրում:*

Նպատակի պարագա՝ Boçi Rabil bə
miəllimi sıvoli cəvob doydəni?

*Ինչու՞ Ռաբիլը չի պատասխանում
ուսուցչի հարցին:*

Հարցական դերանունները հաճախ կիրառվում են նաև տարբեր նախդիրների ու հետադրությունների հետ՝ զանազան հոլովական իմաստների արտահայտման համար՝

Əli iyən Vilənoz kovirəyku omedən?

*Ալին ու Վրլանոզը որտեղի՞ց են
գալիս:*

Tı de ki jimon kardedəş?

Դու ո՞ւմ հետ ես ապրում:

Bə kovirə şin ıştı duston?

Ո՞ր գնացին քո ընկերները:

Bo çiçi im sıxanon votedəş?

Ինչո՞ւ ես այս խոսքերն ասում:

Հարաբերական դերանունները նույն հարցական դերանուններն են՝ առանց հարցական հնչերանգի, դրանք իրենց գործառույթով չափազանց մոտ են ստորադասական շաղկապներին, քանի որ երկրորդական նախադասությունը կապում են գլխավորին՝

Əvon ki omin çımı duston nin.

Նրանք, ովքեր եկան, ընկերներս չեն:

Məsedənim tı çiç votedəş.

Չեմ լսում՝ ինչ ես ասում:

Kovirəo omən bəvirə şedən.

*Վերադառնում են այնտեղ, որտեղից
եկել են:*

Բառապաշար

garde	քայլել, շրջել
mande	մնալ
dovlət	պետություն
təmiz karde	մաքրել
sıvol	հարց
ıştənəpər	ինքնաթիռ
oginie	հոգնել
peşt	մեջք
pınd	խիտ

nez	մոտ
islamo	իսլամական
nəğil karde	պատմել
hitəxonə	հանրակացարան
bənav	առաջ
bədigə	հետո
məvujı	երևի
fərzənd	որդի
seyr karde	հիանալ

avlod	երեխա, սերունդ	gamo	տաք աղբյուր
honi	աղբյուր	bılbıl	սոխակ
ğıbon	մատակ	yurd	կալվածք, տնատեղ
poeziyâ, şer	պոեզիա	sərəse, dərəse,	հասկանալ
		fame	
səbəb, bais, illət	պատճառ	əşte	արթնանալ
hejo isət	հենց նոր	zişango	երեկ գիշեր

Տեքստ 1

Zinâ zınıme ki çımı ən nezê dustonədə gıləyni, Pərviz çı İroniku ogardê. Əv çı İroni İslamê Respublikê sərşəhər Tehroni həmməysə çokê universitetədə handedəbe. Imruj əmə gıləy parkədə vindemonımon karde iyən əy İronədə ıstê jımoni barədə nəğıl kardışe. İminê dı sorədə Pərviz çı hitəxonê gıləy gədə otağədə mandê, peşo i sor gıləy ironijê tolışı kədə jiê. Bê Lankoni ogarde bənav Pərviz ıstê duston vındero çı Tehrono de avtobusi bə Şiraz şə, çəyo de ıstənəpəri bə Lankon omê. Çəmê vindemoni bədigê Pərviz bəştê kə şe, vey oginiê be. Məvuji isət hitê.

Տեքստ 2

Tolışê band, tı çikiş?

Az de tı zumandim, tı çımı peştış,
Az ıstı fərzəndim, çanê ki hestiş,
Xətai vətəniş, Boboki dustiş!
Ha ruj maştê seyr kardedəm az tını,
Tolışê band, çımı nomiş, çımı niş?

Pındê vişon bəştı rangi rang dodê,
Gamo, honi... bılbıl vindê handedê,
Avlodonı bə conbozon mandedê,
Elmas ğıbon bəştê yurdi, vətəni,
Tolışê band, çımı nomiş, çımı niş?

Hidayəti Elmas

Վարժություններ

1. Կարդալ, թարգմանել տեքստը:

2. Կարդալ, թարգմանել բանաստեղծությունը:

3. Թարգմանել թալիշերեն.

1. Այնտեղ քնած մարդը ո՞ւմ ամուսինն է: 2. Ես գիտեմ, որ դու Լենքորանից 4 ամիս առաջ ես վերադարձել, ինչո՞ւ մինչև հիմա մեր տուն չես եկել: 3. Այն բարձր ծառի տակ նստած երեխան ո՞ւմ հետ է գրուցում: 4. Մենք 10 տարուց ավելի ապրել ենք Հայաստանի մայրաքաղաքում, բայց անցյալ տարի եկանք Գյումրիի և այստեղ մնացինք: 5. Սա քո կարդացած ո՞րերորդ գիրքն է, դու ինչո՞ւ հաճախ թալիշական պոեզիա չես կարդում: 6. Նրանք շատ անհանգիստ են, Ռաբիլը վաղ առավոտյան տանից դուրս է եկել և մինչև հիմա չի վերադարձել: 7. Ես չեմ հասկանում ինչեր ես ասում, ի՞նչ լեզվով ես խոսում: 8. Թալիշստանի մայրաքաղաք Լենքորանում քանի՞ թանգարան կա: 9. Ոչ ոք չգիտի, թե այդ ծերունին երբ և ինչից է մահացել: 10. Նա պատկել է ծառի տակ, քնել, մի մեծ ընկույզ գլխին է ընկել, արթնացել է ու տուն վազել:

4. Տրված բայերը դարձնել անցյալի դերբայ ու դրանցով կազմել նախադասություններ. harde, hande, kışte, nivışte, vinde, barde, varde, okarde, ogarde, gəte.

5. Բաց թողնված տեղերը լրացնել համապատասխան անձնական դերանուններով.

1. ... zinə çı Fransə paytaxt Paris şəhərikü ogardəmon.
2. Vist dəğiğə bənav ... kəyku beşə iyən bə boğ şə.
3. ... keynə bə çəmə di oməş?
4. ... hejo ıət bə kə rəsəm.
5. Zışango ... keynə hitəyon?
6. ... pönə sori bə çəmə şəhər omən iyən iyo mandən.

ԴԱՍ 15

Քերականություն

15.1. Անցողական բայերի վաղակատար ներկան

Անցողական բայերի վաղակատար ներկա ժամանակաձևը կազմվում է անցյալի դերբայով և որպես դիմային վերջավորություններ հանդես եկող կցական դերանունների այն ձևերով, որոնք կցվում են ձայնավորահանգ բառերին՝ երգատիվության ցուցիչ -e ձայնավորի հավելմամբ: Այսպես, անցյալի դերբային կցվող դիմային վերջավորություններն են՝

	Եզակի թիվ	Հոգնակի թիվ
1-ին դեմք	-me	-mone
2-րդ դեմք	-ie	-one
3-րդ դեմք	-še	-šone

Քանի որ եզակի թվի երկրորդ դեմք կազմելու ժամանակ Յ ձայնավորով վերջացող անցյալի դերբային -i կցական դերանուն կցելիս տեղի է ունենում արտասանությունը դժվարացնող ձայնավորների կուտակում, այն երբեք չի մնում բայի կազմում, անջատվում է դրանից՝ միանալով կա՛մ նախադասության մեկ այլ անդամի, կա՛մ բաղադրյալ բայերի անվանական մասին, ընդ որում այս դեպքում երգատիվության ցուցիչ -e ձայնավորը նույնպես զեղչվում է: Օրինակ՝

Ti im kitobi ponə sori handə.

Դու այս գիրքը անցյալ տարի ես կարդացել:

Ti zinə ištə otağ təmizi kardə?

Դու երեկ սենյակդ մաքրել է:

Անցողական բայերի ներկա վաղակատար ժամանակաձևի ժխտական խոնարհումը կազմվում է ու ժխտական մասնիկի օգնությամբ, որը նույնն է բոլոր դեմքերի ու թվերի համար և դրվում է դիմային վերջավորություններից հետո, օրինակ՝ kardəmoni չես արել, hardəni չես կերել, vardəšni չես բերել և այլն:

15.2. Կոտորակային թվականներ

Թալիշերենում կոտորակային թվականների կազմության համար գործածվում է ձեռնադրությունը. սկզբում դրվում է հայտարարը՝ քանակական թվականով, որին հաջորդում է ձեռնադրությունը, ապա դրվում է համարիչը՝ կրկին քանակական թվականով, այսպես, օրինակ՝ seədə dı *երկու երրորդ*, haftədə ço *չորս յոթերորդ*, diədə i *մեկ երկրորդ* և այլն:

15.3. Ժամանակի մակբայներ

Թալիշերենում օգտագործվում են ինչպես բնիկ թալիշական, այնպես էլ պարսկական ու արաբական ծագման ժամանակի մակբայներ: Թալիշերենի ժամանակի մակբայներն են՝ *im այս* ցուցական դերանունով կազմված մակբայներ՝ *imruj այսօր*, *imşango այս երեկո*, *imsor այս տարի*, *ısət, ısa, ısa (< im + saat ժամ) հիմա*, -ձեռնադրության միջոցով կազմված մակբայներ՝ *şəvədə գիշերը*, *əvəsorədə գարնանը*, *toysonədə ամռանը*, *zımsonədə ձմռանը*, *pozədə աշնանը*, -*nə* վերջածանցով կազմված ածանցներ՝ *zinə երեկ*, *pəynə երեկ չէ առաջին օրը*, *ponə անցյալ տարի*, *maştənə առավոտյան*, *kəynə է՛րբ*, այլ՝ *hejo միշտ*, *hiçvaxt երբեք*, *peşo հետո*, *navko/nako առաջ, նախկինում* և այլն:

Բառապաշար

<i>imruj</i>	<i>այսօր</i>	<i>rast ome</i>	հանդիպել
<i>imşango</i>	<i>այս գիշեր/երեկո</i>	<i>so</i>	բակ
<i>imsor</i>	<i>այս տարի</i>	<i>hələ</i>	դեռևս
<i>ısət, ısa, ısa</i>	<i>հիմա</i>	<i>umute</i>	սովորել, սովորեցնել
<i>əvəsor</i>	<i>գարուն</i>	<i>koməg karde</i>	օգնել
<i>toyson, toyiston</i>	<i>ամառ</i>	<i>riyoziyot</i>	մաթեմատիկա
<i>poz</i>	<i>աշուն</i>	<i>məsələ</i>	խնդիր
<i>zımson,</i>	<i>ձմեռ</i>	<i>həll karde</i>	լուծել
<i>zımiston</i>			

zinə	երեկ	çətin	դժվար
pəynə	երեկ չէ առաջին օրը	izoh karde	բացատրել
ponə	անցյալ տարի	tikror karde	կրկնել
maštənə	առավոտյան	əğiləti	մանկություն
hejo	միշտ	dəvonie	անցկացնել
hiçvaxt	երբեք	miosir	ժամանակակից
peşo	ապա, հետո	bə dınyo ome	ծնվել
navko, nako	առաջ, նախկինում	iyəndı	իրար, միմյանց
tosə bı vaxti	մինչև հիմա	şahmot	շախմատ
kərə	անգամ	hənək karde	խաղալ
kıtı, pişig	կատու	mızokirə karde	քննարկել
kiyəşə	խոհանոց	nimçə	ափսե
gujd	միս	nəticə, səkiştə	արդյունք
moy	ձուկ	bə ğəror ome	որոշել
gımon karde	կարծել	şişə	ապակի
pulə tumə	դրամապանակ	ginokor	մեղավոր
ənənəvi	ավանդական	gin karde	կորցնել
xorək,	կերակուր	vo	քամի
hardemon			
kuçədə	դրսում, փողոցում	gırd, həmməy	ամբողջ
gard	փոշի	bırie	կտրել
petoşe	տաշել, հղկել	pekarde	արթնացնել
se	վերցնել	bəivirə	միասին, համատեղ

Տեքստ 1

Isət az məktəbədəm. Maştə-maştə iyo oməm. Roədə Nəcəf iyən Əjdər bə mı rast omin. Əmə bəivirə bə məktəb oməmon. Məktəbi soədə hələ hiçki nıbe. Peşo Rabılmon vinde. Əmə çəmə məktəbi yolə boğədə çəş kardəmonə. Rabili bə mış vote:

- Əli, tı dərsomı umutə?

- Ha, umutəme. Zinə çımı nənə bə çəmə kəy ome, bo dərson umutero bə mı koməgış karde,- cəvobım doy.

- Əmma mı riyoziyotə məsələm həll kardəni, vey çətin be,- votışe.

Mı bo Rabiliro məsələ izohım karde. Əv ıset ım məsələ həll kardədə, azən çımı dərson tıkror kardədəm.

Stepun 2

Çımı dust Babək deştə xıyzoni çı Tolışistoni paytaxt Lankoni ğədime məhəlləon giləyniadə jimon kardədə. Əmma əvon hejo iyo jienin. Navko, çımiku 5 sor bənav Babək Liki rəyonədə jimon kardəşe, pešo çəy pıə Lankonədə çokə ko pəydoş kardə iyən çəvon xıyzoni bə paytaxt kuç kardəşe. Babəki ıştə əğlətı Liki reçinə di Kusəkonədə dəvonışe. Əli Nasir, ki ən məşhurə miosirə tolişə şaironədə giləyniye, ım diyədə 1955-nə sori mayə mangi 1-də bə dınyo omə. Şirzad mamu, Babəki dədə, bə mı nəğılış kardə ki, yolə şair çəvon hamsiyə bə iyən ğədime vaxtonədə əvon rə-rə de iyəndı şahmot hənək kardışone, çı ruji mihumə xəbonışon mızokirə kardə ya bə musiqi guşışon doə. Kali vaxtonən Əli Nasiri bo Babəki dədəro ıştə tojə şeron handəşe. Tosə bı vaxti Şirzad mamu Kusəkonədə jimon kardədə, iyən əmə tovsononədə i-dı kərə əyo şedəmon iyən de Babəki dədə vey mərəğinə çiyon barədə gəp jəydəmon.

Վարժություններ

1. Կարդալ, թարգմանել և պատմել տեքստերը:

2. Թարգմանել թալիշերեն.

1. Վերջին անգամ ես այդ մարդուն անցյալ տարի եմ տեսել, այս տարի նրան մեր քաղաքում դեռ չեմ հանդիպել: 2. Երեկ զիշերը մեր հարևանի կատուն մտել է մեր խոհանոց, կերել է միսն ու ձուկը, մի քանի ափսե է կոտրել: 3. Այդ գիրքը ռուսերենից թալիշերեն է թարգմանել հայտնի թալիշ բանաստեղծ Ջուլֆուղար Ահմադողան: 4. Մենք այդ քննարկմանը չենք մասնակցել և չգիտենք, թե բանակցությունների արդյունքում կողմերը ինչ են որոշել: 5. Բոլորը կարծում են, որ սենյակի պատուհանի ապակին դու ես կոտրել, բայց ես գիտեմ, որ դու մեղավոր չես: 6. Դու այդ գիրքն անցյալ ձմռանն ես կարդացել ու սովել ես ինձ, բայց ես այն կորցրել եմ: 7. Դու տեսե՞լ ես՝ ով է վերցրել իմ ակնոցը, այն սեղանի վրա էր: 8. Ես այս

դրամապանակը փողոցից եմ գտել, որևէ մեկը գիտի՞, թե այն ումն է:
9. Տատիկս մեզ համար կրկին թալիշական ավանդական շատ համեղ
կերակուր է եփել, մենք հիմա նրա տուն ենք գնում: 10. Դրսում սաստիկ
քամի է, իսկ դու դուռը չես ծածկել, ամբողջ փոշին տուն է լցվել:

3. Տրված բայերով կազմել նախադասություններ՝ կիրառելով դրանք սահմանական եղանակի ներկա վաղակատար ժամանակաձևով. harde, hande, nıvıšte, birie, ogordinie, eğande, petoşe, pekarde, se, doy.

4. Տրված նախադասությունների ժամանակաձևերը վերափոխել վաղակատար ներկայի՝ կատարելով համապատասխան փոփոխություններ.

1. Məryəm bəy okardədə iyən yolə otağədə ıstə hovəy vindedə.
2. Az kitobi bardedəm iyən çımı kifədə noydəm.
3. Çımı dust ıstı nomi bə Rabili votedə.
4. Məryəm iyən İğbal ə kitobi bə çımı hırdən doydən.

ԴԱՍ 16

Քերականություն

16.1. Հրամայական եղանակ

Գործողության կատարման հրաման, հարկադրանք, կոչ, խնդրանք արտահայտող հրամայական եղանակը թալիշերենում ունի միայն ներկա ժամանակաձև և միայն եզակի ու հոգնակի թվերի երկրորդ դեմք: Եզակի թվի երկրորդ դեմքի համար այն կազմվում է *bi-* նախամասնիկից և միահիմք բայերի ընդհանուր կամ երկհիմք բայերի ներկայի հիմքից և ունի զրո վերջավորություն, իսկ հոգնակի թվի երկրորդ դեմքը կազմվում է *-ən* դիմային վերջավորությունը ավելացնելով, ինչպես՝

<i>Bivot!</i> – <i>ասսի՛</i>	<i>bivotən!</i> – <i>ասե՛ք</i>
<i>Bipat!</i> – <i>եփի՛ր</i>	<i>bipatən!</i> – <i>եփե՛ք</i>
<i>Bipam!</i> – <i>չափի՛ր</i>	<i>bipamən!</i> – <i>չափե՛ք</i>
<i>Bivit!</i> – <i>վազի՛ր</i>	<i>bivitən!</i> – <i>վազե՛ք</i>

Նախդրավոր և բարդ բաղադրյալ բայերի հրամայական եղանակի կազմության ժամանակ *bi-* նախամասնիկը չի կիրառվում, օրինակ՝

<i>Ogard!</i> – <i>վերադարձի՛ր</i>	<i>ogardən!</i> – <i>վերադարձե՛ք</i>
<i>Pešom!</i> – <i>խմի՛ր</i>	<i>pešomən!</i> – <i>խմե՛ք</i>
<i>Ehašt!</i> – <i>կախի՛ր</i>	<i>ehaštən!</i> – <i>կախե՛ք</i>
<i>Pəydokə!</i> – <i>գտի՛ր</i>	<i>pəydokən!</i> – <i>գտե՛ք</i>

Ինչպես ձայնավորով, այնպես էլ բաղաձայնով սկսվող որոշ բայերի հրամայական եղանակը կազմելիս *bi-* նախամասնիկը ենթարկվում է հնչյունափոխության, օրինակ՝

<i>Boy!</i> (<i>bi+o</i>) – <i>արի՛</i>	<i>boən!</i> – <i>եկե՛ք</i>
<i>Bəhvət!</i> (<i>bi+həvat</i>) – <i>զնի՛ր</i>	<i>bəhvətən!</i> – <i>զնե՛ք</i>
<i>Bəšt!</i> (<i>bi+əšt</i>) – <i>վե՛ր կաց</i>	<i>bəštən!</i> – <i>վե՛ր կացեք</i>

Հրամայական եղանակի արգելականը կազմվում է *mə-* նախամասնիկի օգնությամբ, որը դրվում է *bi* նախամասնիկի փոխարեն՝ *məgət* մի՛ վերցրու, *məjənən* մի՛ խփեք, *mədə* մի՛ տուր և այլն: Բաղադրյալ բայերի

հրամայական եղանակի արգելականը կազմելիս մթ- նախամասնիկը դրվում է բայից առաջ՝ *ko mækə մի՛ աշխատիր*, *yod mədən մի՛ սովորեցրեք*, *pəydo mækə մի՛ գտիր* և այլն:

16.2. Ներկայի դերբայ

Ներկայի կամ ենթակայական դերբայը թալիշերենում կազմվում է թ- նախամասնիկի օգնությամբ՝ երկհիմք բայերի ներկայի հիմքից կամ միահիմք բայերի ընդհանուր հիմքից՝ *əkə անող*, *ədə սովող*, *əsən վերցնող*, *əzin իմացող* և այլն: A և ə ձայնավորներով սկսվող բայերի ներկայի դերբայի կազմության ժամանակ թ- նախամասնիկը սղվում է, այսպիսով ներկայի դերբայը ձևով նույնանում է բայահիմքի հետ, օրինակ՝ *arışt կոտրող*, *aspard հանձնող*, *əšt վեր կացող* և այլն: Ome *qaw* բայի ներկայի դերբայ կազմելիս թ- նախամասնիկի և o բայահիմքի միջև ավելանում է v բաղաձայնը՝ *əvo եկող*: O, e, pe, be, da նախդիրներ ունեցող բաղադրյալ բայերի ներկայի դերբայի կազմության ժամանակ թ- նախամասնիկը դրվում է նախդիրի ու բայահիմքի միջև, օրինակ՝ *oəgard վերադարձող*, *eəgün ընկնող*, *peəsom խնող*, *beəkə դուրս հանող*, *dəəvə անցնող* և այլն:

Ներկայի դերբայի օգնությամբ կազմվում են մի շարք բարդ բառեր՝ ածականներ և գոյականներ, օրինակ՝ *vəsəkə քավարար*, *koəkə աշխատակից*, *koməgəkə օգնական*, *moyəgət ձկնորս*, *nunəhvat հացավաճառ* և այլն:

Be *lhinel* բայի *əbi* ներկայի դերբայը հազվադեպ է կիրառվում, դրա փոխարեն ավելի հաճախ օգտագործվում է *bə* անցյալի դերբայը, որը պարունակում է նաև ներկա ժամանակի իմաստաբանական լիցք, օրինակ՝ *conibə անբաժանելի*, *zinonibə անիմանալի* և այլն:

Ներկայի դերբայը կիրառվում է նաև սահմանական եղանակի ապառ- նի ժամանակաձևի ժխտականի (տե՛ս §18.2) և անցյալ անկատար II-ի (տե՛ս §23.2) կազմության ժամանակ:

16.3. Բայի սեռը

Թալիշերենում բային հատուկ է նաև սեռի քերականական կարգը: Բայի սեռը ցույց է տալիս բայի արտահայտած գործողության և դրա մաս- նակիցների փոխհարաբերությունները, այլ կերպ ասած՝ բայի սեռի քերա-

կանական կարգը ցույց է տալիս քերականական ենթակայի ու խնդրի, տրամաբանական սուբյեկտի ու օբյեկտի փոխհարաբերությունները, որոնք դրսևորվում են բայաձևի մեջ: Ըստ այդմ, թալիշերենում բայն ունի երեք սեռ՝ ներգործական, կրավորական և չեզոք:

Ներգործական սեռի բայերը ցույց են տալիս գործողություն, որի ժամանակ ենթակայի գործողությունը կատարելու համար պահանջվում է ուղիղ խնդիր լրացում, ինչպես յօյ *խիէլ*, *harde ուտել*, *vinde տեսնել*, *կիշտ սպանել*, *doy տալ*, *noy դնել* և այլն:

Յն **xorəki** de ləzzəti hardədə.

Նա կերակուրը հաճույքով է ուտում:

Pələngi **kıtış** siftə bə pələngə baləş oxşəş doy.

Վագրը սկզբում կատվին վագրի ձագի նմանեցրեց:

Suki berdəm gıləy **mirvarış** vinde.

Աքաղաղը հանկարծ մի մարգարիտ տեսավ:

Կրավորական սեռն իր արտահայտած իմաստով հակադրվում է ներգործական սեռին: Կրավորական սեռի բայերը ցույց են տալիս գործողություն, որը տրամաբանական օբյեկտից անցնում է տրամաբանական սուբյեկտին: Իրենց կազմությամբ էլ կրավորական սեռի բայերը անմիջականորեն կապված են ներգործական սեռի բայերի հետ: Կրավորական սեռը կազմվում է ներգործական սեռի բայի անցյալի դերբայի (տե՛ս §14.1) և *լինել*, *դառնալ* բայի օգնությամբ, օրինակ՝ *կիշտ be սպանվել*, *soxtə be կառուցվել*, *həvatə be վաճառվել* և այլն: Այս դեպքում համապատասխան ժամանակաձևերով խոնարհվում է *be* բայը, իսկ կրավորական կառուցվածքի նախադասության տրամաբանական սուբյեկտը կարող է արտահայտվել *tərəfo*, *tərəfiku կողմից*, *de... vositəy միջոցով*, *օգնությամբ* և մի շարք այլ կապերով՝

Zinə çı diy ro bastə be.

Երեկ գյուղի ճանապարհը փակվել էր:

Յն polisi tərəfo nəvə bedə.

Նա փնտրվում է ոստիկանության կողմից:

Im xəbə de rujnomə vositə pevilə kardə bəbe.

Այս լուրը թերթի միջոցով է տարածվելու:

Չեզոք սեռի բայերը երգործական սեռի բայերի պես ցույց են տալիս այնպիսի գործողություն, որը կատարում է ենթական՝ տրամաբանական սուբյեկտը, բայց, ի տարբերություն ներգործական սեռի բայերի, չեզոք սեռի բայերը ուղիղ խնդիր չեն պահանջում, օրինակ՝ *թե գնալ, օմե գալ, ուժե նստել, հիտե քնել, սիրե ծիծաղել, եօմե լացել* և այլն՝

Hirdən şəviruj bəmedə.
 Vəzir ome podşo toniku.
 İ gılə merd bə hamsiyə şedə.

*Երեխան օրուգիշեր լալիս է:
 Վեզիրը թագավորի մոտ եկավ:
 Մի տղամարդ հարևանի մոտ է
 գնում:*

Բառապաշար

pame	չափել	conibə	անբաժանելի
ehaşte	կախել	zinemibə	անիմանալի
yod doy	սովորեցնել	pələng	վագր
asparde, asbarde	հանձնել, հանձնարարել	siftə	նախ, սկզբում
vəsəkə	բավարար	balə	ձագ, երեխա
koəkə	աշխատակից	suk	աքաղաղ
koməgəkə	օգնական	berdəm	հանկարծ
nunəhvət	հացավաճառ	mirvari	մարգարիտ
soxtə	սարքել, ստեղծել	həx	իրավունք, ճշմարտություն
vositə	միջոց	ogətə	զսպել
polis	նստիկան	xirtə	կոկորդ
pevilo karde	տարածել	surfə	սփռոց
şəviruj	օրուգիշեր	inson	մարդ
vəzir	նախարար, վեզիր	şərəfin	պատվարժան, հարգարժան
şey	իր, առարկա	axməx	հիմար
yodo/yodiku	մոռանալ	duəvoj	ստախոս
bekarde			
və	դիմաց, առաջ	pəxıl	նախանձ
cəhd karde	փորձել	fitnəkor	խառնակիչ

midrikəti	իմաստնություն	si be	կշտանալ
əlomət	նշան	voş	անձրև
tovə	մինչև	elm	գիտություն
oxo	վերջ	ğələ	ամրոց, բերդ
təmom be	վերջանալ, ավարտվել	dışmen	թշնամի
eje	կառուցել	bə ... gorə	պատճառով
xanəti	խանություն	lap	շատ, հենց, ամենա
çəyo	հետո, ապա	ələğə	կապ, հարաբերություն
bəzi, kali	որոշ	həniyən	էլ ավելի
sənətkoəti	արհեստ	ticorət	առևտուր
inkişof karde	զարգանալ	əncəx	միայն
dəvət karde	հրավիրել	məruz mande	ենթարկվել
şəhər	քաղաք	həmon	հենց այդ, հենց նույն
vırə	տեղ	mihoribə	կոնֆլիկտ, պատերազմ
ğoşun	բանակ, զորք	dayəğ	պաշտպանություն
məntəğə	տարածք, շրջան	dıjd	մեծ, խոշոր
ğəlb	սիրտ		

Տեքստ 1

Շո ցիլə şey ıstə yodiku beməkə: həxə koədə ıstə ğəlbi ogəte, surfə səpe ıstə xırtə ogəte, co kəsi kədə ıstə çəşon ogəte, xəlği dilədə ıstə zıvoni ogəte. İmon insoni şərəfin kardedən.

De ço kəsi dustiyəti məkə: de axməxi, de duəvoji, de pəxili, de fitnəkori.

Շո ցիլə şey ço ցիլə şeyku si bedəni: zəmin voşiku, çəş diyə kardeyku, pəvəndi çı pəvəndiku, alim elmiku.

Bəşti və beşə har ko həll karde cəhd məkə! İm çı midrikəti iminə əloməte. Cəhdı karde, əy tovə oxoy bə vırə bırosın! İmən çı midrikəti dıminə əloməte.

Տեքստ 2

Լանկոնի ցղա

Լանկոնի ցղա բինո 1726-նə sorədə noə bə. Թմմա 1727-նə sorədə չəy eje təmom bə. Իմ ցղա չի միշմենիկու միտոփիյə be gorə eješone. Թոլիշի xanəti mərəkəz lap sifտə Ostorəədə bə. Peşo əv չի Ostoroku bə Լանկոն bardə bə. Չəyօ de Իրոնի, Միյօնə Ասիյə, Ինդիստոնի իյən Րուսիյə չəy əլօցօն հəնիյən zumand bə. Տəհəրədə bəzi sənətkօəti, ticօրəti օնկիօփիշ kardə. Թնքəx տəհəրədə յիəկəսօն rə-rə bə co məholi hucumօն məruz mandedəbin. Bə չիմի gorə Թոլիշի xani չի օնցիլիսə իյən ֆրանսիյə sənətkօօնիշ dəvət karde, bəvօն ցղա duteş asparde. Իստ Լանկոնədə “Ծղա” votə vırə հəմօնə ցղա միլədə բինօ bə.

Լանկոնի ցղա օնիմնə urusi-օրօնի միտօրիծədə չի Իրոնի ցօշօնի əն միտօմօ ժայցə մəնտəցə bə. Լանկոնի ցղա bəսə Boku ցղəսəն միջօ.

Վարժություններ

1. Կարդալ, թարգմանել և պատմել տեքստերը:

2. Թարգմանել թայիշերեն.

1. Այս գեղեցիկ ամբողջը կառուցվել է 18-րդ դարի սկզբին և եղել է թայիշական խանության կենտրոնը: 2. Երբեք հիմար մարդու հետ ընկերություն մի՛ արա, միշտ քեզնից խելացի մարդկանց ընտրիր ընկեր: 3. Մեր գրասենյակի աշխատակիցները երեկ վերադարձել են գործուղումից, բայց այսօր աշխատանքի չեն եկել: 4. Ըստ որոշ գիտնականների՝ այս քաղաքը հիմնադրվել է մեր թվարկությունից առաջ 7-րդ դարում: 5. Խնդրում եմ՝ ինձ մի բաժակ սառը ջո՛ւր տուր, երկար ճանապարհից շատ եմ հոգնել: 6. Երկրաշարժի պատճառով ավերվել է քաղաքի մեծ մասը, քանդվել են բազմաթիվ շենքեր: 7. Անջատի՛ր վառարանը, բացի՛ր սենյակի պատուհանը, օդն այստեղ շատ ծանր է: 8. Հայրը տեսնում է, որ որդին անգործ ման է գալիս, ասում է. «Տղա՛ս, գնա՛ մայրաքաղաք, մի գո՛րծ գտիր, փո՛ղ վաստակիր»: 9. Իմաստուն բժիշկը ծառաներին ասաց. «Այն կովին բերե՛ք, նրա ոտքերը կապե՛ք և ինձ մի սուր դանակ տվեք»: 10. Նրա հայրը անցյալ տարի պատերազմի ժամանակ է սպանվել, իսկ եղբայրը գերեվարվել է թշնամու կողմից:

3. Տեքստը թարգմանել թալիշերեն.

Մի աղքատ մարդ իր հարուստ հարևանից խնդրում է իրեն օգնության ձեռք մեկնել: Հարուստը աղքատին ասում է՝

- Գնա՛, Աստծո՛ւ ց օգնություն խնդրիր:

- Աստծուց օգնություն խնդրել եմ, նա էլ քեզ է ցույց տվել:

4. Տեքստ 1-ից դուրս գրել բոլոր բայերը, կազմել նախադասություններ դրանց հրամայական եղանակի հաստատական ու ժխտական ձևերով:

Քերականություն

17.1. Ուղեկցող գործողության և ձևի պարագա դերբայական դարձվածի արտահայտումը թալիշերենում

Անորոշ դերբայի մասին խոսելիս արդեն նշեցինք, որ թեև այն արտահայտում է գործողության, ընթացքի իմաստ, սակայն իր իմաստային հատկանիշներով մոտ է նաև գոյական անվանը և կարող է գործածվել նաև գոյականաբար՝ նախադասության մեջ հանդես գալով շարահյուսական տարբեր պաշտոններով: Թալիշերենում անորոշ դերբայը մասնակցում է նաև ուղեկցող գործողության արտահայտմանը՝ կազմելով դերբայական դարձվածներ: Անորոշ դերբայով դերբայական դարձվածները կազմվում են երկու եղանակով՝

- անորոշ դերբայի կրկնությամբ, օրինակ՝

Dışmeniku tile-tile əvon bə çəmə şəhəri rəsin.	<i>Թշնամուց փախչելով՝ նրանք մեր քաղաք հասան:</i>
Həvuşi bəme-bəme ıstə roş gəte, şe.	<i>Նապաստակը լացելով ճանապարհ ընկավ, գնաց:</i>
Əy sire-sire bəmi votışe: “Zərfəti kardedəm”.	<i>Նա ծիծաղելով ինձ ասաց. «Կատակում եմ»:</i>

- անորոշ դերբայի և գործիական հոլովի իմաստ արտահայտող ədə հետադրության միջոցով՝

Çı koku oğardeədə vindime ki, Əli kədə ni.	<i>Աշխատանքից վերադառնալով՝ տեսա, որ Ալին տանը չէ:</i>
Çımı moə aş pateədə deştə hovə gəp jəydəbe.	<i>Մայրս, ապուր եփելով, իր քրոջ հետ էր խոսում:</i>
Ə jeni vindeədə vey şo biş.	<i>Այն կնոջը տեսնելով՝ շատ ուրախացար:</i>

Այս դեպքում երբեմն հատկապես հին շրջանի տեքստերում անորոշ դերբայի -e վերջավորությունը հնչյունափոխվում է, դառնում է -i, օրինակ՝

Məmməd ogardiyədə əy Kımıği gətə -*Մամմադը վերադառնալով (երբ վերադարձել է), Քըմըդը նրան բռնել է:*

17.2. Տեղի մակբայներ

Թալիշերենում որպես տեղի մակբայ կիրառվում են մի շարք բառեր, որոնք ուղեկցվում են զանազան նախադրություններով ու հետադրություններով: Այդ հիմնական բառերն են՝ *vırə, co տեղ, ji ներքև, pe վերև, ton կողմ, nav, və առաջ, peş հետ, dum պոչ* և այլն: Տեղի մակբայներ կազմելու համար այս բառերի հետ հիմնականում կիրառվում են՝

- *o* հետադրությունը՝ *tono կողքին, կողքից, dumo ետևից, ետևում, dumo tono ետևի կողմից, pio վրան, վրայից, վերևից, jio ներքևից, տակ* և այլն:
- *ədə* հետադրությունը՝ *jiədə ներքևում, տակը, vədə, navədə առջևում, դիմացը, diyərədə հեռվից, հեռվում:*
- *bə* նախադրությունը՝ *bə pe վերև, bə və, bənav առաջ, դեմ հանդիման:*
- *sə* նախադրությունը՝ *sə pe վերև, վրան, sə rost ուղիղ* և այլն:

Բառապաշար

həvus	նապաստակ	peroxnie	ազատել, փրկել
ro gəte	ճանապարհ ընկնել	livə	տերև
zərfəti karde	կատակել	niyo be	թաքնվել
šo be	ուրախանալ	niyo karde	թաքցնել
məral	եղնիկ	live	շարժվել
ovçi	որսորդ	gullə	գնդակ, փամփուշտ
con	հոգի	gullə ğande	կրակել
zu	ուժ	yarəjə	վիրավոր
yarə	վերք	nəfsi ogəte	դիմանալ, ինքնատիրապետել
gələvon	հովիվ	zikkə jəy	գոռալ, ճչալ
neçi	գայլ	tadi-tadi	շտապ, արագ
pəs	ոչխար	hucum karde	հարձակվել

çovnie	արածեցնել	լիշե	լիզել
divoj	գյուղացի	angištə	մատ
bə dast dəğande	ծաղրել	kisə	պարկ
ləzzət barde	հաճույք ստանալ	tang	նեղ
aptek	ղեղատուն	maçə karde	համբուրել
vəomə, omə	առաջիկա	mihofizə karde	պահպանել
səçın	ընտրություն	məsofə	հեռավորություն
vağe be	կայանալ	ru be, dəvarde	հոսել
səhv karde	սխալվել	hədəf, məğsəd	նպատակ

Տեքստ 1

Մəral iyən ovçiyon

İglə mərali ištə coniş çı ovçiyonku de zuş peroxnie, çı do livon jio niyo be. Ovçiyon lap çəy toniku dəvardin, əncəx əvişon nıvinde. Əvon şe bəpeştə mərali binoş karde doon livon harde. Ovçiyon sədo məseədə bə dumo diyə kardışone. Bə livə livon dilə i gulləşon ğande. Məral yarəjə be, əncəx nılive. Ovçiyon bə di ogardin.

Mərali bəştə yarə diyə kardeədə ištən bəştə votışe: “Im livon mınışon niyo karde, bə dışmenon nişo nıdoşone. Əmma mı ištə nəfsim ogəte nızne”.

Տեքստ 2

Գələvon iyən neçi

İglə gələvon ha ruj ištə pəson çovniero bə di neziədə bə bandon bardedəbe. Im gələvon divojon bə dast dəğandeku ləzzət bardedəbe. Bimi səbəb bə bandi rəseədə gələvon zikkə jəydəbe. “Neçi ome, neçi ome”! Divojon tadi-tadi bə koməg rəsədəbin. Əmma neçi nıbe iyən əvon sərəsedəbin ki, gələvoni du votəşe. Gələvoni im zərfətiş çand kərə tıkror karde. İ ruj həğigətən neçi hucumış karde bə pəson. Gələvoni imi vindeədə de barzə sədo zikkə jəşe: “Neçi ome, neçi ome”! Əmma bı kərə hiç kəs bə çəy koməgi nome, bə çəy gorə ki, divojon ğumonışon karde ki, gələvon ijən du votedə. Neçi həmməy pəson hardeədə bə vişə ogarde.

Վարժություններ

1. Կարդալ, թարգմանել և պատմել տեքստերը:

2. Թարգմանել թալիշերեն.

1. Տատիկս շատ լավ էր պատրաստում, և մենք, նրա եփած կերակուրները ուտելով, լպատում էինք մեր մատները: 2. Տնից դուրս գալով՝ տեսավ, որ դռան դիմացի ծառի տակ մի մեծ պարկ կա: 3. Այդ լայն պողոտան անցնելով՝ մի նեղ փողոց մտանք, որտեղ ո՛չ խանութ կար, ո՛չ էլ դեղատուն: 4. Երեխան ծիծաղելով մայրիկի մոտ վազեց, համբուրեց նրան, և նրանք միասին տուն մտան: 5. Շատ թալիշներ, հայրենիքից հեռու բնակվելով, պահպանում են իրենց լեզուն, տանը միայն թալիշերեն են խոսում: 6. Իմանալով, որ մայրը վերադարձել է՝ Ռաբիլը գրասենյակից արագորեն դուրս է գալիս և տուն գնում: 7. Երկրի նախագահը, խոսելով առաջիկա ընտրությունների մասին, ասաց, որ դրանք կկայանան երկու ամիս հետո: 8. Ասթարայից 7 կիլոմետր հեռավորության վրա Արչիվան անունով թալիշական գյուղ կա, որտեղով նույնանուն գետ է հոսում: 9. Դու սխալվում ես, ես իմ առջև երբեք նման նպատակ չեմ դրել: 10. Աղջիկը առաջին սենյակը մտավ, տեսավ՝ սեղանի վրա երեք ապուրաման կա:

3. Տրված բայերով կազմել դերբայական դարձվածով նախադասություններ.

zine, vinde, mæse, beşe, bekarde, fikir karde, okarde, varde, ogordınie, pame.

ԴԱՍ 18

Վերականուրթուն

18.1. Մահմանական եղանակի ապառնի ժամանակաձևեր

Խոսելու պահից սկսած՝ մի որևէ ապագա ժամանակահատվածում ստույգ կերպով կատարելի գործողությունն արտահայտող ապառնի ժամանակաձևեր թալիշերենում կազմվում է եթ- նախամասնիկից, միահիմք բայերի միասնական հիմքից կամ երկհիմք բայերի անցյալի հիմքից և հետևյալ դիմային վերջավորություններից.

	Եզակի թիվ	Հոգնակի թիվ
1-ին դեմք	-em/-m	-emon/-mon
2-րդ դեմք	-eş/-ş	-eyon
3-րդ դեմք	-e/-ı	-en/-n

օրինակ՝ *bəkardem անելու եմ*, *bəşəş գնալու ես*, *bəvinde տեսնելու է*, *bəməsemon լսելու ենք*, *bəşışteyon լվանալու եք*, *bəvarden բերելու են* և այլն:

Չայնավորով սկսվող բայահիմքերից առաջ եթ- նախամասնիկի զ ձայնավորը սղվում է, օրինակ՝ *bomemom գալու ենք*, *başmardem հաշվելու եմ* և այլն:

Երբ բայի հիմքը վերջանում է ձայնավորով, դիմային վերջավորության e ձայնավորը հիմնականում ընկնում է, օրինակ՝ *bədoş տալու ես*, *bənon դնելու են* և այլն:

Նախդրավոր և բաղադրյալ բայերի դեպքում եթ- նախամասնիկը կցվում է բայական մասին, օրինակ՝ *obəgardem վերադառնալու եմ*, *pebəşomes խմելու ես*, *bebəşemom դուրս ենք գնալու*, *pəydo bəkarden գտնելու են* և այլն:

Karde անել, *harde ուտել*, *varde բերել*, *barde տանել* բայերի ապառնի ժամանակաձև կազմելիս ի հայտ է գալիս երկձևություն. այս բայերի դեպքում տվյալ ժամանակաձևեր կազմվում է նաև *ka*, *ha*, *va* և *ba* հիմքերից՝ *bəkam անելու եմ*, *bəhamon ուտելու ենք*, *bəvaş բերելու ես*, *bəban տանելու են* և այլն:

18.2. Ապառնի ժամանակաձևի ժխտական ձևերի կազմությունը

Թալիշերենում կա ապառնի ժամանակաձևի ժխտականի կազմության երկու եղանակ՝ *ni-* նախամասնիկի օգնությամբ և ներկայի դերբայով ու բայ-հանգույցի համապատասխան ժխտական ձևերով:

Առաջին դեպքում *ni-* ժխտական նախամասնիկը դրվում է անմիջականորեն *bə-* նախամասնիկից առաջ, օրինակ՝ *nibəşem չեմ գնալու*, *nibomes չես գալու*, *onibəgarde չի վերադառնալու*, *penibəsoxtemon չենք հորինելու*, *dəonibəşeyon չեք մտնելու*, *niyo nibəkan չեն թաքցնելու* և այլն:

Երկրորդ եղանակի դեպքում բայ-հանգույցի ժխտական ձևերը (*nim*, *niş*, *ni*, *nimon*, *niyon*, *nin*, տե՛ս §2.2) դրվում են *ə-* նախամասնիկով և ներկայի կամ ընդհանուր բայահիմքով կազմված ներկայի դերբայից (տե՛ս §16.2) հետո, օրինակ՝ *əvotnim չեմ ասելու*, *əvoniş չես գալու*, *ədəni չի տալու*, *əhitnimon չենք քնելու*, *ko əkəniyon չեք աշխատելու*, *oəgardnin չեն վերադառնալու* և այլն:

Ապառնի ժամանակաձևի ժխտականի այս երկու կազմությունները հավասարապես տարածված են, և դրանց միջև իմաստային որևէ տարբերություն չկա:

18.3. Պատճառական բայեր

Թալիշերենում պատճառական բայերը, որոնք ցույց են տալիս այնպիսի գործողություն, որը ենթական ոչ թե ինքն է կատարում, այլ ուրիշ մեկի կամ մի բանի կողմից այդ գործողության կատարման պատճառ է դառնում, կազմվում են *-ovnie* և *-nie* վերջավորությունների միջոցով, որոնք ավելանում են միահիմք բայերի ընդհանուր հիմքին կամ երկհիմք բայերի անցյալի հիմքին, օրինակ՝ *karde անել* - *kardovnie ստիպել անել*, *harde ուտել* - *hardovnie կերակրել, ուտեցնել*, *tile փախչել* - *tilovnie վռնդել, վանել, ստիպել փախչել*, *hite քնել* - *hitovnie քնեցնել* և այլն:

-Nie վերջավորությամբ կազմված պատճառական բայերում հաճախ տեղի է ունենում հնչյունափոխություն. բայահիմքի *ə*, *a* ձայնավորները դառնում են *o*, օրինակ՝ *rəse հասնել* - *rosnie հասցնել*, *rəxe ազատվել, փրկվել* - *roxnie վայր գցել, ձեռքից բաց թողնել*, *pəre թոչել* - *pornie թոցնել*,

ստիպել թռչել, վախեցնել (թռչունին), ogarde շրջվել, վերադառնալ - ogordinie շրջել, վերադարձնել և այլն: Որոշ բայերի դեպքում -nie վերջավորության հավելման ժամանակ բայահիմքը չի հնչունափոխվում, ինչպես, օրինակ՝ kirie քարշ գալ - kɨrnie քարշ տալ, տանել, birie կտրել, կտրատել, հատել - bɨrnie կտրել, ստիպել կտրել և այլն:

Բառապաշար

şışte	լվանալ	dışambə	երկուշաբթի
pesoxte	հորինել	seşambə	երեքշաբթի
kardovnie	ստիպել անել	çəşambə	չորեքշաբթի
hardovnie	ուտեցնել	pencşambə	հինգշաբթի
tilovnie	վոնդել	cımə, əynə	ուրբաթ
hitovnie	քնեցնել	şambə	շաբաթ
roxnie	վայր զցել	işambə	կիրակի
rosnie	հասցնել	təbrik karde	շնորհավորել
pornie	թոցնել	id	տոն
kirie	քարշ գալ	rost be	բարձրանալ, աճել
kɨrnie	քարշ տալ, կրել	dizəbın	երիցուկ
maşki	վաղը	gino	մեղք
dast-dimi	լվացվել	çınie	քաղել, պոկել
şışte		baxşe	ներել
xahiş karde	խնդրել	edyəse	նայել, աչք ածել
nəfo	նախաճաշ	muzangıl	ճպուռ
epo	հատակ	şırhaşır	քչքչոց
gezi	ավել	məhol	երկիր, երկրամաս
rite	ավլել	bebəfo	անհավատարիմ
peçoştə	կեսօրից հետո	xıdovand	աստված
televiziyə	հեռուստատեսություն	perosnie	աճեցնել
təmşo karde	նայել, դիտել	divo	աղոթք
zizə	ծաղիկ, բողբոջ	zino	ծունկ
ocon ome	վերածնվել, վերակենդանանալ	laylay jəy	օրօր/նանիկ ասել
təbiyə	բնություն		

ov be	հավվել	siyo	սև
vənəşə	մանուշակ	zəmonə	ժամանակ
məst karde	արբեցնել	şukr karde	շնորհակալություն հայտնել, փառաբանել
ətrə bu	անուշահոտություն	səğ	կենդանի, առողջ
sıxan doy	խոստանալ	sorbəsor	տարեցտարի
dodo	քույր	heyve be	բազմանալ
həmməyəvo	բոլորով, բոլորը միասին	səlom	ողջույն
aid be	առնչվել	ğəssəm	երդում
dim, sıfət	դեմք	lovə karde	աղաչել
hafttir	ատրճանակ	səhv karde	սխալվել
hukmən,	անպայման	məğlub	պարտության
həzohəlbət		karde	մատնել
xodim	ծառա	mol, həyvon	անասուն
torsinie	վախեցնել	nısyə	ապառիկ
nağd	կանխիկ	dard	վիշտ, դարդ
pul	գումար	zindon	բանտ
tospinie	տաքացնել	xəş	առողջ
ezım, izım	ցախ	xətəyn,	վտանգավոր
		xətomand	
gıle	եռալ	taspe	տաքանալ
pandome	ուռչել, փքվել	dəvişkie	սեղավորվել

Տեքստ 1

Maşki işambəye iyən az bə universitet nibəşem, kədə bəmandem. Tosə saat həşti bəhıtem, peşo bəştem, ıstə dast-dimi bəşıştem iyən çımı oləton tan bəkam. Çımı moə xahiş kardəşe kə koonədə koməg karde iyən nəfo bədigə əmə otağon təmiz bəkardemon. Az həmməy otağon epo de gezi bəritem, moə aş bəpate. Çımı bəpeştə çımı pıə-moə iyən az bəşemon bə park bo nəve. Peşo az bə kitobxonə bəşem iyən tolışə nəğilon kitobi bəsem. Peçoştə çımı əzizə dust Adil

ԲՅ ՇՄՅ ԿՅ ԲՕՄԵ, ՅՄՅ ՏՃՃՄՕՏ ԽՆՆԿ ԲՅԿՄՕՆ. ԻՄՏՃՃՂՅ ՏԵԼԵՎԻԶԻՅՅԸ ԳԼՅՅ ՎԵՅ ՄՅՂՃԻՆՅ ՖԻԼՄ ՆԻՏՂ ԸՕՅՂ ԲՅԲԵ ԻՅՆ ԱԶ ԲՅՅ ԽՄՏՂ ԲՅԿԱՐԸՄ.

ՏԵՐՄԱՆ 2

ՏԻՆՅ ԸՕԸՕՄ! ՅՎՅՕՐ ՕՄՅ ԻՅՆ, ԸՕՆ ԲՅ ԶԻՅՆ, ՕՇՕՆ ՕՄԸԸՂ ԽՅԻՅՅՏ. ՎՕՅ ՕՎ ԲԸԸՂ ԲՃՕՆՅԸԸ. ՎԻԼ-ՎՆՆՅՅՂ ՕԿԱՐԸԸԸ. ՕԸՃՄԻ ՄՅՏՏ ԿԱՐԸԸԸՂ ՅՏՐՅ ԲՄ!

ՏԻՆՅ ԸՕԸՕ, ԽՂ ՏՐ ՏԻՅՃՂ ԸՕՅԸՃՄ ԲՅ ԽԻ ԿԻ, ԲՕՄԵՄ ԻՏԻ ԽՕՆՂ ՅՎՅՕՐԻ ԻՄԻՆՅ ՐՄԻ. ԲՕՄԵՄ ԽՅՐԻԿ ԲՅԿԱՐԸՄ ԻՏԻ ԻԸԸ. ՇՅՂՅՕՆ ՐՕՏ ԲՅԲԵՄ ԲՅ ՇՄՅ ԲՃՕՆ, ԳԻՐԸՂ ԲՅԿՄ ԲՕ ԽԻ ՎՆՆՅՅՂ. ԲՅ ԿՕԸԸ, ԲՅ ՄԻ ԽԵՂՂ ՎՕԸԸԸԲԻՏ ԿԻ, ԸԻԶՅԲԻՆ ՐՕՏ ԲԸԸՂ ՎՕՅ ԻՅԸԸՂ, ԳԻՆՂԵՅ ՅՅ ՇԻՆԻԸ? ՇԻՄԻ ԿՕԸԸՃՄՆ ԻՏԻ ԲՅ ՄԻ ՎՕԸՂ ՏԻՅՃՂՆՕՆ ԽՄՄՄՅՅ, ՏԻՆՅ ՄՕ!

ՏԻՆՅ ԸՕԸՕ, ԲԻԲՃՏ ՄԻՆԻ, ՕՄԵ ԶԻՆԸՃՄՆԻՄ ԻՏԻ ԽՕՆՂ, ԸՂՅՕՅՂ ԲԵՏԸԸՃՄ ԽՂ ՏՐ. ՇԻՇ ԲՅԲԵ, Ի ԿՅՐՅ ԲԻՏԻ ԲՅ ԸՃՏ, ԸԸՅՅՅ ԲՅ ՇՄՅ ԲՃՕՆ, ԲԻՆԻ ՕՄԸԸՂ ՇԻ ԽՕԼԻՏՅՂ ԲՃՕՆ ՅՏՐՅ ԲՄ ՇՄՅ ՏՕՂ? ԽԻՇ ՄՅԶՃՂԼԻ ՏՅԸՂ ՕՄԸԸՂ? ԸՃՏԻ ԲՅ ՇՄՅ ԲՕՂ, ԲԻՆԻ ԶԻԶՂ ԿԱՐԸՃՅԸ ԽՄՏԻԼԻՅՂ ԸՕՅ? ԲԻՆԻ ՎՕՅ ՕՎ ԲԸԸՂ ԲՃՕՆՕՂ ՏՅԸՂ? ԲԻՄՅՅ ՇՄՅ ՐՄՅՕՆ ՏԻՐՃՃՐՅՐՅ ՏՅԸՂ, ՃՅԲՅ ԲԻԸՂ ԲՅ ՄԻ ՇՄՅ ՄՅՂՕԼԻԿՂ – ՇՄՅ ՏԻՆՅ-ՏՅԿՅՂ ՎՅՏՆԻԿՂ – ԽՕԼԻՏԻԿՂ!

ՕՄԵ ՆԻԶՆԻՄԵ ԻՏԻ ԽՕՆՂ ԻՄՏՐՅՆ, ԲԵԲՅՂՂ ԲԵՏԻՄ, ՏԻՆՅ ՄՕ! ԽԻԸՕՎՃՂԸ Ի ՐՄԶ ԲՕՄԵՄ ԻՏԻ ԽՕՆՂ. ԲՅՆԻՏՏԵՄՕՆ ԲՅԻՎԻՐՅ ՆՆՆՂ-ԲՃՂ, ՏԻՅՃՂ ԲՅԿՄՕՆ ՏԻՆ-ՏԻՆԻ, ԲՅՃՄ ԻՏԻ ՔԵՐՕՆԻՅ ԸՕՆ ՄԻՎՕՆՅԸԸ, ԲՅԿՄ ԲՅՏԻ ՇՕՆԻ ԸՕՆՂ. ԳՅՔ ԲՅԵՂՏ ԻՅՆ ԲՅ ՄԻ ՇՄՅ ՎՅՏՆԻԿՂ, ԽՕԼԻՏՅՂ ԲՃՕՆԿՂ, ԸՅՎԱՐԸՕՆԿՂ, ՎՅՕՄՅՕՆԿՂ, ՇՄՅ ԿՕԼՕՆԿՂ, ՏԻՆ-ՏԻՆԻ ԳՅՔ ԲՅԵՂՏ. ԱԶՆ ԻՅՆ ՅՂԼ ԲՅԲԵՄ, ԿՕՐՔՂ ԲՅԲԵՄ, ԲՅՆՕՄ ԻՏՂՅ ՏՅՅ ԻՏԻ ԶԻՆՕՆՏՅՂ, ՏԻՆ-ՏԻՆԻ ԼՅԼԼՅ ԲՅԵՂՏ ԻՅՆ ԲՅ ՄԻ.

ՏԻՅՂ ԲԻԲՅ ԶՅՄՕՆՅ ԸԸՄ, ՏԻՆՅ ՄՕ! ԸԻՅՅՐՂՂ ԵԳԻՆԻՅՄՕՆ ԻՅՃՂԸԿՂ – ՆՆՆՂ ԲՃՂԿՂ, ԽՕՎՅ ԲՅՂԿՂ, ԲՃՂ ՔԻՂԿՂ. ՕԶՕԸ ՆԻ ՇՄՅ ՎՅՏՆ. ՕՄԵ ԶԻՆԸՃՄՆԻՄՕՆ ԲՅ ԽՕԼԻՏՅՂ. ՅՎԵ, ՏՅՂԿՂ ԿԱՐԸԸՃՄ ԲՅ ԽԻԸՂ ԿԻ, ՇՕՆՄՕՆ ՏՅՂԵ, ՃՅՏԻՄՕՆ. ՏՐԲՅՕՐ ԽԵՅՎԸ ԲԸՃՄՕՆ, ՎԵՅ ԲԸՃՄՕՆ. ԽԻԸՕՎՃՂԸ, ՕԶՕԸ ԲՅԲԵ ՇՄՅ ՎՅՏՆ, ԲՕՄԵՄՕՆ, ԽՄՄՄՅՅՂՅՕՎՂ ԲՕՄԵՄՕՆ ԲՅՏԻ ՏՅԼՕՄ, ԲՅՏՂՅ ԻՆՕՆ ՏՅԼՕՄ, ՏԻՆՅ ԸՕԸՕ!

ՎԻՍՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. ԿԱՐՂՂՅՂ, ՔՅԱՐՂՂՅՂՆԵՂ, ՄՂՄՄՂՂԸՂ ՍԽՔՅՍԽԵՐՐ:

2. ԹՅԱՐՂՂՅՂՆԵՂ ՔՅՂԻՂՅԵՐԵՆՂ.

1. ԱՅՂ ՔԵՆՅՃՂՆ ՄԵՐ ԱՅՅՕՐՎՂ ՂԵԼԿՂՅՂՅՂՆՐ ՂԻ ԱՆՂՅՎՂՄ, ՆՂՍՄԻ ԱՅՂ ՄՂՄՂԻՆ ՂԵՆՔ ԽՕՆՆԵԼՂ: 2. ԸՍՄ ՍՄԱՐՃՅՎՂԸ ԼՂՐԵՐԻՒՂ ԵՐԿՐԻ ԽՂՅՂՆԻ ՂԵՆՔԵՐԻՂՅ ՄԵԼԿՂ

իր ատրճանակով ինքն իրեն վիրավորել է, գյուղի բնակիչներն էլ նրան արագ հիվանդանոց են հասցրել: 3. Հիմա, որ այդ ճանապարհով արդեն գնացել եմ, երբեք հետ չեմ դառնալու, անպայման հասնելու եմ նպատակիս: 4. Հասանը ծառաներին վախեցնում է, թե թագավորին ամեն ինչ ասելու է, նրանք էլ վախից երդում են ուտում, որ ոչ ոքի չեն ասելու: 5. Կինը սկսեց աղաչել. «Մխավել եմ, մեկ էլ նման սխալ չեմ անի: Ների՛ր ինձ»: 6. Թալիշական գորքերը հարձակվեցին թշնամու վրա, պարտության մատնեցին և ստիպեցին փախչել: 7. Խոջա Նասիրը անասուններին ապառիկով չի տալիս, ասում է. «Այն մարդուն եմ վաճառելու, ով կանխիկ գումար կտա: 8. Հայտնի թալիշ բանաստեղծն իր գործերից մեկում գրում է. «Մեր ազգի դարդն է ինձ սպանելու, բանտը ինձ չի սպանելու»: 9. Դեռ աշուն է, բայց եղանակը շատ սառն է. տունը տաքացնելու համար նրանք ցախ են հավաքելու: 10. Նախկինում հոտն արածեցնելու համար հովիվները անցնում էին այդ վատ ու վտանգավոր ճանապարհով:

3. Կազմել դրված բայերի պատճառական ձևերը և դրանք կիրառել նախադասություններում. vite, hite, gile, mase, pandome, perase, peraxe, taspe, garde, davişkie:

4. Բայերը դնել համապատասխան ժամանակով.

1. Vəomə mangədə əmə bo dinci sero bə Fransə ... (şe).
2. Nəvuz ponə sori ha haftə de Rabili ... (vindemon karde).
3. Mı zinə ıstı miəllim çı məktəbi soədə ... (vinde) iyən əmə ... (gəp jəy).
4. Bə çəmə şəhəri ome bənav çəvon xıyzon penc sor Vargədizədə ... (jimon karde).
5. Məryəmi 2 sor bənav Lankonış ... (tərg karde), əv ıset Moskvədə ... (jie) iyən ... (ko karde).
6. Az hiçvaxt ıstı koməgi ... (yodo bekarde).
7. Məmməd bo tını vindero bə çəmə kəy ... (ome), boçi ıstı otağiku ... (beşe).
8. Həmməy zinedən ki, şımə çımı maşinon ... (hırie).

ԴԱՍ 19

Քերականություն

19.1. Անորոշ դերբայի կիրառության առանձնահատկությունները

Խոսելով թալիշերենում անորոշ դերբայի առանձնահատկությունների մասին՝ արդեն նշեցինք, որ այն կարող է նաև գոյականաբար գործածվել և հանդես գալ շարահյուսական տարբեր պաշտոններով: Բացի այդ՝ անորոշ դերբայը լայնորեն կիրառվում է եղանակավորող բայերի, նախադրությունների և հետադրությունների հետ, ինչպես նաև դրա միջոցով կարող է արտահայտվել նպատակ, մտադրություն:

Այսպես, նպատակի և մտադրության արտահայտման համար անորոշ դերբայը կարող է կիրառվել թե՛ bo նախադրության հետ, թե՛ առանց դրա, օրինակ՝ bədom giləy yələ çəxu varde - *կիրամայեմ մի մեծ դանակ բերել*, şin bo ezım hirie - *գնացին ցախ գնելու*, oməmə mol həvate - *եկել եմ ապրանք վաճառելու* և այլն:

Անորոշ դերբայը ուղիղ ձևով հաճախ կիրառվում է նաև zine *իմանալ*, կարողանալ, dəmande, bino karde *սկսել* եղանակավորող բայերի և əbini *հնարավոր չէ, չի կարելի* անդամ եղանակավորող բայաձևի հետ, օրինակ՝

Çəyo çı məlo jen dəmande
bəme.

Ապա մոլլայի կինը սկսեց լացել:

Çand ruje dilədəm giləy şer
heste,

*Քանի որ է՝ սրտումս մի
բանաստեղծություն կա,*

Nivote zındənim, vote
zındənim.

Չասել չեմ կարող, ասել չեմ կարող:

Jəgo giləy odəm pəydo karde
əbini.

Անհնար է այդպիսի մի մարդու գտնել:

Անորոշ դերբայների հետ թալիշերենի հետադրություններից հատկապես հաճախ է կիրառվում ro հետադրությունը՝ կրկին արտահայտելով գործողության կատարման նպատակ, օրինակ՝

Çımı rəə ko karderə bə xaric
şə.

*Հայրս աշխատելու համար արտասահման է
գնացել:*

Oməmə şıməni vinderə.

Ձեզ տեսնելու համար եմ եկել:

19.2. Որոշյալ դերանուններ

Որոշյալ դերանունները մատնացույց են անում առարկաների կամ անձերի հայտնի, որոշյալ ամբողջություն՝ միասնաբար կամ առանձին-առանձին վերցրած, առանց դրանք անվանելու: Թալիշերենի հիմնական որոշյալ դերանուններն են՝ *har/ha ամեն, յուրաքանչյուր, հոփմոյ բոլոր* և *gird բոլոր, ողջ, ամբողջ*:

Ha դերանունը իր արտահայտած իմաստով ածականական է, արտահայտում է հատկանշային իմաստ, այն երբեք չի գործածվում առանձին և միշտ հանդես է գալիս որոշչի շարահյուսական պաշտոնով, օրինակ՝

Har toliş bimi dilisoxt bovə
kardedə.

*Ամեն թալիշ սրան անկեղծորեն
հավատում է:*

Həlbəttə Xido bə ha odəmi ağıliş
doə.

*Անշուշտ, Աստված յուրաքանչյուր
մարդու խելք է տվել:*

Rusiyədə har şəhəri giləy knyaziş
hestbe.

*Ռուսաստանում ամեն քաղաք մի
իշխան ուներ:*

Har դերանվան օգնությամբ կազմվում են նաև որոշյալ դերանունների իմաստ արտահայտող բարդ բառեր՝ *har gilə ցանկացած, ամեն, ամեն տեսակի*, *har vıxədə ամեն տեղ, ամենուր*, *har kəs ամեն մեկը* և այլն:

Ի տարբերություն *har* դերանվան՝ *həmməy* և *gird* դերանունները կարող են արտահայտել և՛ առարկայական, և՛ հատկանշային իմաստ, այսինքն՝ գործածվում են ինչպես այլ բառերի հետ, այնպես էլ առանձին, ուստի հանդես են գալիս ածականների և գոյականների հատուկ շարահյուսական պաշտոններով՝ կիրառելով նաև տարբեր նախադրությունների և հետադրությունների հետ, օրինակ՝

Əvon həmməy de mı bə çəmə kə omin.

*Նրանք բոլորը ինձ հետ մեր տուն
եկան:*

Çımı dust gird zinedə.

Ընկերս ամեն ինչ գիտի:

Bə həmməy gilə-gilə səlom doşə.

Բոլորին մեկ առ մեկ բարևեց:

19.3. Ձևի մակբայներ

Թալիշերենում գործողության կատարման ձևը արտահայտելու համար առավել հաճախ մակբայաբար գործածվում են որակական ածականները՝ *ֆոկ լավ, barz բարձր, ուզմ ցածր, սուվկ, hoston հեշտ, ֆատին դժվար, Ժուրոզ երկար* և այլն: Ձևի մակբայներ կազմվում են նաև որակական ածականների կրկնությամբ՝ *ցած-ցած կամաց-կամաց, աստիճանաբար* (բառացի՝ փոքր փոքր), *ցոյմ-ցոյմի ամուր, շատ ուժգին, hoston-hostoni դանդաղորեն, կամաց-կամաց* և այլն: Կան նաև փոքր քանակությամբ բուն մակբայներ, օրինակ՝ *յցո այսպես, յցո այնպես, բա արագ, արագորեն, շուտ, Ժուրոզ, Ժուրոզ, Ժուրոզ, Ժուրոզ* և այլն: Մակբայների կազմության համար գործածվում է նաև *բա նախդիրը, օրինակ՝ բա rohati հեշտորեն, հեշտությամբ, բա ֆատինի դժվարությամբ* և այլն:

Օրինակ՝

Işti dust toliši ֆոկ ցաբ յայծա.

Քո ընկերը թալիշերեն լավ է

խոսում:

Tı rohət bə ֆոնոն օտաğ ԺաշեԺաշ.

Ղու հանգիստ նրանց սենյակ էս

մտնում:

Az hejo yali bə noxəşxonə ֆեԺեմ.

Ես միշտ մենակ եմ հիվանդանոց

գնում:

Բառապաշար

ֆախու	դանակ	սուվկ	հեշտ, թեթև
mol	ապրանք	hoston	հեշտ
zine	կարողանալ	ֆատին	դժվար
ֆոնոն	հնարավոր չէ	ցոյմ	ուժեղ, ամուր
dilisoxt	սրտանց, ի սրտե	յցո	այսպես
həlbəttə	անշուշտ	յցո	այնպես
səlom doy	բարևել	yali	մենակ
ուզմ	ցածր	hırıəkəs	գնորդ
dukondor	խանութպան	ցոյմət	գին, արժեք
kutisə	վրա, վրան	ֆոնոն	հոպոպ
vəyu	հարս	həsuyə	սկեսրայր, աներ
kəybə	տան դուր	həsi	սկեսուր,

obe	բացվել	xəcolət	զոքանչ
ğəfil	հանկարծ	lovə karde	ամոթ
pegordinie	վերածել, դարձնել	ejəne	աղաչել,
şonə	սանր	ğəzo	պաղատել
tənxo, sərvət	հարստություն	baxş, baxşə	մտցնել, խրել
kurs	դասընթաց	mışoiyət karde	վթար
səlavat, divo	աղոթք	hi	պարզև
morə	մուկ	əzbər	ուղեկցել
			արտ
			անզիր

Տեքստ 1

Giləy jen bə vijor şedə olət hıriero. Dəşedə bə dukon, dəmandədə hosə-hosə nəve iyən de dıgğəti həmməy molon diyə karde. Hırəkəs oləton səpe çəvon ğiyməti nıvindeədə votedə bə dukondori:

- Boçi moli ğiymət ni çəy kutisə?

Dukondor cəvob doydə:

- Az norozi nim ıstə yodiku. Əzbər zinedəm həmməy molon ğiyməti.

Տեքստ 2

Տոնախոս

İ ruj giləy vəyu şıstədəbə kədə ıstə səy. Kəybə ğəfil obedə, çə vəyu həsuyə dəşedə bə kə, vəyu oje sə vindedə. Vəyu xəcolətiku dəmandədə bəme, lovə kardədə bə Xıdo:

- Ha Xıdo, həni əbını diyə karde bə çımı həsuyə dimi. Tı boy mını pegordın bə giləy pərəndə, bıpərim-bışim.

Xıdo çı vəyu sıxani məsedə, bə şonəpəru pegordınıədə əy, pərədə-şedə, şonə çəy sədə.

İsət şonəpəru həmonə vəyuyə ki, pegardə bə pərəndə, sədəşən şonəy, sə şıstədədə ejənəşe bəştə sə, jəgoən mandə.

Վարժություններ

1. Կարդալ, թարգմանել, պատմել տեքստերը:

2. Թարգմանել թալիշերեն.

1. Բոլորը սկսեցին հասկանալ, որ չի կարելի դրա մասին ամեն տեղ խոսել: 2. Ասում են, որ մարդու ծննդյան օրը ժամանակից շուտ շնորհավորել չի կարելի: 3. Անցյալ տարվա վթարից հետո այդ կինը դժվարությամբ է շարժում ձեռքներն ու ոտքերը, այժմ էլ սկսել է վատ տեսնել: 4. Երկար ժամանակ էր, ինչ Շիրզադ Ալիգոդան գործազուրկ էր, ոչ մի տեղ չէր կարողանում աշխատանք գտնել: 5. Լեզուն յուրաքանչյուր ազգի ամենամեծ հարստությունն է, Աստծո՝ ժողովրդին տված ամենամեծ պարգևն է: 6. Յուրաքանչյուր ոք իր կարողության չափով օգնեց ինձ, և ես բոլորից շնորհակալ եմ: 7. Ընկերս ամեն տարի Ֆրանսիա է մեկնում՝ մասնակցելու ֆրանսերենի դասընթացների, և այժմ շատ լավ է խոսում ֆրանսերեն: 8. Այդ ծեր կինը երբեք տանից մենակ դուրս չի գալիս, նրան միշտ ուղեկցում է իր թոռներից մեկը: 9. Երբ հասկացա, որ ուշանում եմ, սկսեցի ավելի արագ քայլել և 15 րոպեից արդեն համալսարանում էի: 10. Աղոթքով խոզին արտից վռնդել հնարավոր չէ (ասացվածք):

3. Կազմել տեքստ՝ կիրառելով ձևի մակրայներ ու որոշյալ դերանուններ:

4. Ընդգծված բառերը փոխարինել հոմանիշներով.

1. Ha rəbədə əstedəm iyən bə çımı hovə səlom doydəm.
2. İberdəmə bə obe, gıləy reçinə kinə bə kə dəşe.
3. Zışango çəmə hamsiyə pişigi kuçədə morəş gəte.
4. Im məşhurə şair Tolışistonədə bə dınyo omə, əmma Rusiyədə bə rəhmət şə.
5. Vəomə cımə rujədə Adil de Babəki bəştə vətən bəşe.

Քերականություն

20.1. Անանցողական բայերի անցյալ վաղակատար ժամանակաձևը

Սահմանական եղանակի վաղակատար անցյալ ժամանակը, որ ցույց է տալիս վաղ անցյալում կատարված, ավարտված այնպիսի գործողություն, որին խոսողը ակնհաստես չի եղել, և հնարավոր է, որ այդ գործողության հետևանքը կամ արդյունքը տևել է մինչև այդ անցյալ ժամանակակետը, թալիշերենում անանցողական բայերի համար կազմվում է անցյալի դերբայից և *be շինել* բայի անցյալի խոնարհված ձևերից՝ *bim էի, biş էիր, be էր, bimon էինք, biyon էիք, bin էին՝ az oməbim էս եկել էի, Կ տի ֆəbiş դու գնացել էիր, əv rəsəbe նա հասել էր, əmə tləbimon մենք փախել էինք, ֆimə bəməbiyon դուք լացել էիք, əvon sərəbin նրանք ծիծաղել էին:*

Դրություն, վիճակ ցույց տվող մի շարք չեզոք բառերի դեպքում այս կառույցը կարող է արտահայտել նաև հայերենի, այսպես կոչված, հարակատար անցյալ ժամանակաձևը, օրինակ՝ *az hitəbim էս քնել էի* կամ *էս քնած էի*, Կ *nişəbiş դու նստել էիր* կամ *դու նստած էիր*, əv *egniəbe նա ընկել էր* կամ *նա ընկած էր*, əmə *ogniəbimon մենք հոգնել էինք* կամ *մենք հոգնած էինք*, ֆimə *olixartəbiyon դուք պառկել էիք* կամ *դուք պառկած էիք*, əvon *pemandəbin նրանք կանգնել էին* կամ *նրանք կանգնած էին:*

Վաղակատար անցյալ ժամանակաձևի ժխտականը կազմվում է ունախամասնիկի օգնությամբ, որը կցվում է *be* օժանդակ բայի խոնարհված ձևերին, օրինակ՝ *az oməniəbim էս չէի եկել*, Կ *hardəniəbiş դու չէիր կերել*, əv *pegordniəniəbe նա չէր թարգմանել* և այլն:

20.2. Անորոշ դերանուններ

Անորոշ դերանունները ցույց են տալիս անորոշ անձ կամ առարկա կամ անձի ու առարկայի անորոշ քանակ կամ հատկություն՝ առանց դրանք անվանելու: Թալիշերենի հիմնական անորոշ դերանուններն են՝ *kəsi, i kəs, xonəxo ինչ-որ մեկը, ոմն, çiqsə, jiciy ինչ-որ բան, gələy, iglə ինչ-որ, co, co gələ այլ, ուրիշ, kali որոշ, çand, çandi, çan, çand gələ, çan gələ մի քանի,*

filon այսինչը, այնինչը, ուն, filonkəs ուն մեկը և այլն: Այս դերանունների մի մասը առարկայական, որոշ մասն էլ հատկանշային իմաստ են արտահայտում՝ հանդես գալով համապատասխանաբար գոյականին և ածականին հատուկ շարահյուսական պաշտոններով, օրինակ՝

- ենթակա՝

İ kəsi iştə çəsməkiş iyo yodo
bekardə.

*Ինչ-որ մեկը իր ակնոցն այստեղ է
մոռացել:*

- ստորոգյալի մաս՝

Im di şikilon arədə bə
fərgon çand gılə?

*Այս երկու նկարների միջև տարբերությունները
քանի՞ սն են:*

- որոշիչ՝

Kali rəson əncəx çəmə səhərədə bemedən.

*Որոշ բույսեր միայն մեր
քաղաքում են աճում:*

Բառապաշար

olixarte	պանկել	aeroport	օդակայան
pegordinie	թարգմանել	epəre	վայրէջք կատարել
xonəxo	ինչ-որ մեկը	miğdor	թիվ, քանակ
şikil	նկար	məntər	խցանում
arədə	միջև	ruk	փոքր (քույր, եղբայր)
rəsə	բույս	nəhoyət	վերջապես
beme	աճել	dəgiş be	փոխվել
tətil	արձակուրդ	civon	երիտասարդ
Nəvuz	Նովրուզ	xoştəbiyət	ուրախ
mısilmon	մուսուլման	məzəyn	սրամիտ
ğ	կարգուկանոն	bolışnə	բարձ
hələ	դեռ, դեռևս	eşande	թափ տալ, թափահարել
fik doy	ուշադրություն դարձնել	tədoruk	պատրաստություն

andue	ամբածեփել	cəmat	մարդիկ
ğab-ğəcəğ	ամանեղեն	kanə	հին
lef	վերմակ	kul	տարվա վերջին չորեքշաբթի օրը
mavlə	սափոր, ջրաման	kag	հավ
kınc	անկյուն	moğnə	ձու
peşande	ցողել, շաղ տալ	nənə	տատիկ
bəd	վատ	soxte	սարքել, պատրաստել
aşti be	հաշտվել	bılınd	բարձր
vi	փակ	xıçə	ճյուղ
məcbur be	ստիպված լինել	baharaməd	գարունը եկավ (պարսկերեն)
koy otağ	աշխատասենյակ	subədəli	առավոտյան
bə xoş ome	հավանել	bəsə	դեպի (գետ, լիճ)
ehtimolən	հավանաբար	ovə çol	ջրհոր
çəşkarde zal	սպասարահ	holəşge	ճոճանակ

Տեքստ 1

Dəvardə mangədə çımı ən çokə dustonədə giləyni, Hilal, çı Avropəku bə Lankon bo tovistoni tətilon oməbe. Da sorisə vey be ki, əv ıstə əzizə vətənədə bənıbe. Vaxtı ki az bə aeroportı rəsim, oşko be ki, vey di bəbim. İştənəpər bə zəmin epərəbe, çımı dustən de taksi bə çəmə kə şəbe. Azən ogardim. Oxonə soronədə Lankonədə maşınon mığdor xəyli ziyod bə iyən çı şəhəri roonədə məntəron rə-rə bedən. Bə kəy ki dəşim, vindime ki, Hilal kədəən ni. Əv de çımı rukə boə şəbe bo şəhəri nəve. İ-dı saat bədigə əvon ogardin iyən əmə nəhoyət vindemonımon karde. Hilal hiç dəgiş bənıbe, çımı həmonə cıvonə, xoştəbiyətə iyən məzəynə dust be. Həyf ki, çəy jen Məryəm de əy omə nıbe.

Տեքստ 2

Նօվուզօ ԻԴ

Նօվուզօ ԻԴ զի միսլմոնօն վեյ օզիզօ ԻԴԵ. Իձօ ԲՅ Նօվուզօ ԻԴԻ ԽՅԼԻ ՄԱՆԴՅՈՒ ՕԴՅՄՈՆ ԲՅ ՏՅԼԵՂՅՈՒ ՏՅԻՄՈՆԻ ՖԻԿ ԴՈՅԴՅՈՒ: ԿՅ ԱՆԴՅԵԴՅՈՒ, ԳՅԱԲ-ԳՅՅՅՅՅԻ ԴՅՄԻԶ ԿԱՐԵԴՅՈՒ, ԼԵՖ-ԲՈԼԻՏՅՈՒ ԵՏՅԱՆԵԴՅՈՒ, ԻԱ ԿՅՏ ԲՅՏՅՏՅՈՒ ԵՂԻԼՈՒ ՄՈՅՅՈՒ ՕԼՅՏԻ ԴՅԴՈՐՍԿԻ ԳՅԵԴՅՈՒ. ՇՅՄԱԴ ԲՅ ԿԱՆՅ ՏՈՐԻ ՕՅՈՆՅ ՇՅՏՅԱՄԲՅ ՏՅՎԻ ԻձԵ Ի ԻԱԲԴՅՈՒ ՄԱՆԴՅՈՒ ԲՅ ԿՅԼՅ ՎԻՅՈՐ ՏՅԵԴՅՈՒ, ԻՄ ԻԴԻ ԻԱՐՇԻ ՏԵԴՅՈՒ. ԴՈԼԻՏՅՈՒ ԿՅԼՅ ՏՅՎԻ ԲԵ ՄՈՅՅ, ԻԴՅ ՏՅՎԻ ԲԵ ԿԱԳԻ ԴՅՎՈՆԻԵ ԶԻՆԵԴՅՈՒՆ.

Իձօ ԲՅ Նօվուզօ ԻԴԻ ԽՅԼԻ ՄԱՆԴՅՈՒ ԵՂԻԼՈՒ ՄՈՂՅՈՒ ԵՅՅ ԲԻՆՈ ԿԱՐԵԴՅՈՒ, ԿՅ-ԿՅ ՆՅՎԵԴՅՈՒ, ՔԻՅՅԵՆՅ ՆՅՈՆՈՆԿՅ ՏՈՅԴՅՈՒ ՄՈՂՅՈՒ ԴՅԼՅԲ ԿԱՐԵԴՅՈՒ, ԴՈՆ ԲԻԼԻՆԴՅՈՒ ԽԻՇՈՆՅԴՅՈՒ ԻՅԼՅՏՅԵ ԵԻԱՏՅԵԴՅՈՒ, ՏՅԱՆԳՈՎՅՅՅՅՅ ԿՅՅԲՅ-ԿՅՅԲՅ ՆՅՎԵԴՅՈՒ, “ԲԱԻԱՐԱՄԵԴ” ՎՈՒԵԴՅՈՒ.

ԿՅԼՅ ՐՍԵԻ ՏՅԲԵԴՅՈՒ ՕԴՅՄՈՆ ԻՅՄՄՅՅՅ ԲՅՏՅՈՒ, ԲՅՏՅՈՒ ՇՈԼԻ, ԲՅՏՅՈՒ ԻՅՈՆԻ, ԲՅՏՅՈՒ ԴԻՅՈՒ ԴԵ ՄԱՎԵ ԲՈ ՄՈՅՅ ՕՎԻ ՏՅԵԴՅՈՒ. ՕՎ ՎԱՐԵԴՅՈՒ, ԲՅ ԿՅ ՇՈ ԿԻՆԿԻ ՔԵՏՅԱՆԵԴՅՈՒ.

Նօվուզօ ԻԴՅԴՅՈՒ ԴԵ ԻՅՅՈՒՆԻ ԲԵԴ ԲՅ ԿՅՏՈՆ ԱՏԻ ԲԵԴՅՈՒ.

ՎԻՍՏԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. ԿԱՐԴՅԱԼ, ՔԱՐԳԱՆՆԵԼ, ՎՅԱՄՎԵԼ ՄԵՔԱՄԵՐՐ:

2. ԹԱՐԳԱՆՆԵԼ ՔԱՅԻՅԵՐԵՆՅՈՒ:

1. ԵՐԵԿ ԸՆԿԵՐԱ ԻՆՃ ՄԵՏՆԵԼԻՄ ԻԱՄԱՐ ՄԵՐ ԳՐԱՏԵՆՅԱԿ ԵՐ ԵԿԵԼ, ԱՅՆ ՎԻԱԿ ԵՐ ԵՂԵԼ: 2. ՄԱՐԻԱՄԸ ԶԱՄ ԶՈՒՄ ԵՐ ԻԱՄԱՎԱՐԱՆ ԻԱՏԵԼ ԼԻ ՍՈՒՎՎԱԾ ԵՐ ԵՂԵԼ ԴՐԱՄՎ ԱՎԱՏԵԼ ԻՐ ԸՆԿԵՐՆԵՐԻՆ: 3. ԱՅՂ ՄԱՏԻՆ ԼՍԵԼՈՎ՝ ՈՍՈՒԿԱՆՆԵՐԸ ԾԻԾԱՂԵԼ ԵՒՆ ԼԻ ՍԵՆՅԱԿԻԳ ԴՈՒՐԱ ԵԿԵԼ: 4. ՄԻ ՔԱՆԻ ՕՐ ԱՈՒԱԶ ԵՐԿՐԻ ԻՆԱԽԱԳԱԻՐ ՄԵԿՆԵԼ ԵՐ ՄՈՍԿՎԱ՝ ԻԱՆՂԻՎԵԼԻՄ ՈՒՍԱՏԱՆԳԻ ԻՐ ՎԱԶՄՈՒՆԱԿԳԻՆ: 5. ԻՆՅ-ՈՐ ՄԵԿՆ ԻՐ ԴՐԱՄԱՎԱՆԱԿՐ ՄՈՌԱԳԵԼ Է ԻՄ ՄԵՔԵՆԱՅՈՒՄ: 6. ՏՆՈՐԵՆՐ ԱՐԱԳ ՆԵՐԱ ՄՈՒՎ ԱԶԽԱՏԱՏԵՆՅԱԿ, ԻՐ ՄԵԾ ՎԱՅՈՒՍԱԿԻԳ ԻՆՅ-ՈՐ ՔԱՆ ԻԱՆԵԳ, ԴՐԵԳ ՍԵՂԱՆԻՆ ԼԻ ԿՐԿԻՆ ԴՈՒՐԱ ԳՆԱԳ: 7. ՄԱՅՐԱ ԻՆՃ ԱՏԱԳ, ՈՐ ԱՅԻՆՅԻ ՄՈՂԱՆ ԵՐ ԵԿԵԼ ՄԵՐ ՄՈՒՆ, ՔԱՅԳ ՄԻՆՅՆ ԻՄ ՎԵՐԱՊԱՐԴՐ ԱՐՂԵՆ ԳՆԱԳԵԼ ԵՐ: 8. ՆԱԽԿԻՆՈՒՄ ՄԵՆՔ ԱՅՂ ՔԱՂԱՔՈՒՄ ԵՐԵՔ ՂԵԻՆՔ ԵՂԵԼ, ՔԱՅԳ ԱՅՆՔԱՆ ԻԱՎԱՆԵԳԻՆՔ ԱՅՆ, ՈՐ ԻԱՎԱՆԱՐԱՐ ԵԿՈՂ ՄԱՐԻ ԷԼ ԿՄԵԿՆԵՆՔ ԱՅՆՄԵՂ ԻԱՆԳԱՏԱՆԱԼՈՒ: 9. ԵՐՔ ՄԵՆՔ ՃԵՐ ՄՈՒՆ ԵԿԱՆՔ, ԴՈՒ ԱՐՂԵՆ ՔՆԱԾ ԷՒՐ, ԶԱՄ ԷՒՆՔ ՈՒԶԱԳԵԼ: 10. ԵՐՔ ԴՈՒՔ ՕՂԱԿԱՅԱՆ ԻԱՏԱՔ, ՃԵՐ ԻՅՈՒՐԵՐԸ ԱՎԱՏԱՐԱԻԳ ԴՈՒՐԱ ՂԵԻՆ ԵԿԵԼ, ԼՈՒՅՆԻՍԿ ԻՆՔՆԱՔԻՈՐ ԴԵՈ ՎԱՅՐԷՉՔ ՂԵՐ ԿԱՏԱՐԵԼ:

3. Տրված անորոշ դերանուններով և բայերով կազմել նախադասություններ՝ ստորոգյալը դնելով վաղակատար անցյալ ժամանակաձևով.

1. Ի կəs – ուշտե	6. Շand գլə - eginie
2. Filonkəs - hite	7. Ի xonəxo - bəme
3. Gıləy – peme	8. Kəsi – marde
4. Co գլə - şe	9. Çiçsə - beşe
5. Kali – ome	10. Filon – sire

4. Գտնել նախադասություններում առկա սխալները և ուղղել.

1. Zinə subədəli az ıstı dust Şirzadi vıjorədə vındıme.
2. Pənə sori ha cımə mı de Məryəm de avtobusi bə məktəb şedəbim.
3. Bə çəy gorə ki, az xəyli di bə universitet rəsəbiş, çımı dusti bə kə ogardəbin.
4. Vəomə işambə ruji Əbosi iyən Zafəri bəşen bə gol bo moy gəteku.
5. Penc sore ki, çımı miəllim Ermənstonədə niye, əv ıset Fransədəy jimon kardedə.

ԴԱՍ 21

Քերականություն

21.1. Անցողական բայերի վաղակատար անցյալ ժամանակաձևը

Մի անցյալ ժամանակակետից առաջ կատարված, ավարտված գործողություն մատնանշող վաղակատար անցյալ ժամանակաձևը անցողական բայերի դեպքում թալիշերենում կազմվում է դարձյալ անցյալի դերբայից, սակայն գործողության սուբյեկտի դեմքն ու թիվն արտահայտվում են կցական-անձնական դերանունների՝ ձայնավորահանգ բառերից հետո դրվող ձևերով՝ -m, -i, -s, -mon, -on, -son, ապա բոլոր թվերի և դեմքերի համար դրվում է be լինել բայի եզակի թվի երրորդ դեմքի անցյալ կատարյալի ձևը՝ be, օրինակ՝ kardəmbə *արել էի*, kişəşəbe *սպանել էր*, vindəmonbe *տեսել էինք*, ekardəyonbe *լցրել էիք*, məsəşonbe *լսել էին* և այլն: Եզակի թվի երկրորդ դեմքի դեպքում կրկին կցական-անձնական դերանունը կցվում է ոչ թե ստորոգյալին, այլ նախադասության մեկ այլ անդամի, օրինակ՝

Vaxti ki tini vindime, giləy reşinə oləti *Երբ քեզ տեսա, մի գեղեցիկ զգեստ*
tan kardəbe. *էիր հագել:*

Ti çımı kitobı bə Əli doəbe? *Դո՞ւ էիր գիրքս Ալիին տվել:*

Անցողական բայերի անցյալ վաղակատարի ժխտական խոնարհումը կազմվում է ու- նախամասնիկի օգնությամբ, որը կցվում է be օժանդակ բային, օրինակ՝ bardəmonbe *չէի տարել*, torsınıəonbe *չէիր վախեցրել*, hardəşnibe *չէր կերել* և այլն:

21.2. Բաշխական թվականներ

Բաշխական թվականները ցույց են տալիս առարկաների բաշխումը որոշակի թվային քանակով: Թալիշերենում բաշխական թվականները կազմվում են քանակական թվականների կրկնությամբ, օրինակ՝ di-di *երկու-երկու*, երկուական, penc-penc *հինգ-հինգ*, հնգական, həzo-həzo *հազար-հազար*, *հազարական* և այլն: Շատ հաճախ բաշխական թվական-

ների կազմության համար քանակական թվականի հետ կրկնվում է նաև ցլօ դասանիշը, օրինակ՝ da ցլօ - da ցլօ *տասական*, sa ցլօ - sa ցլօ *հարյուրական* և այլն:

21.3. Ժխտական դերանուններ

Ժխտական դերանունները մատնացույց են անում ամբողջությամբ ժխտվող առարկաներ կամ անձեր՝ առանց դրանք անվանելու: Թալիշերենում կիրառվող ժխտական դերանուններն են՝ *hiç nş vfi*, *hiç kəs*, *hiçki nş nş*, *hiç ցլօ nş մեկը*, *hiççi nşինչ*: Սրանք իրենց իմաստով փաստորեն ժխտում են որոշյալ դերանունների իմաստը և դրանց հետ հականշային գույգեր կազմում՝ *har – hiç*, *har kəs – hiç kəs*, *har ցլօ – hiç ցլօ*, *harçi – hiççi*: Այսպիսով, ժխտական դերանունները որոշյալ ու անորոշ դերանունների նման արտահայտում են հատկանշային (*hiç*, *hiç ցլօ*) կամ առարկայական (*hiç kəs*, *hiççi*) հատկանիշ և հանդես գալիս համապատասխանաբար ածականին և գոյականին հատուկ շարահյուսական պաշտոններով՝

- որոշիչ՝
Hiç ցլօ astovə osmonədə vində bedəni. *Երկնքում ոչ մի աստղ չի երևում:*
- ենթակա՝
Hiç kəs iyo mini zinedəni. *Ինձ այստեղ ոչ ոք չի ճանաչում:*
- Անջատման անուղղակի խնդիր՝
Tı hiççiku tarsədəniş. *Պու ոչնչից չես վախենում:*
- Հանգման անուղղակի խնդիր՝
Bə hiç kəsi işti xıyoli həxədə məvot! *Ոչ ոքի քո երազանքի մասին մի՛ սաս:*

Պետք է նկատել, որ թալիշերենի միակ բուն ժխտական դերանունը *hiç*-ն է, որն ածականական իմաստ է արտահայտում, իսկ *kəs*, *çi*, *ցլօ* բառերի օգնությամբ դրանից կազմվում են ժխտական դերանունների իմաստ արտահայտող բարդ բառեր:

Բառապաշար

tan karde	հազնել	osmon	երկինք
tarse	վախենալ	xıyol	երազանք
hiç	ոչ մի	jəji	ոզնի
ğoti	տուփ	xəbə se, parse	հարցնել
lonə	բույն	kəy həyvon	ընտանի կենդանի
bə dumot şe	մտածել, մտորել	vəşi	սոված
səhv	սխալ	vadoy	արձակել, բաց թողնել
valeh be	հիանալ, հրճվել	jıgo bızın	կարծես, ասես
çie	թվալ	ovi ambo	ջրամբար
hədərə vırədə	իզուր չէ, որ	bə diğğəti	տեսարժան
ni, ki		loyiğ	
rəğəmin	թվային	fotoaparət	տեսախցիկ
fotoşikili kəşe	լուսանկարել	vəş	հրդեհ
ittifoğən,	պատահաբար	həray	ահազանգ
ənəzınə		ğızilin	ոսկյա
xilosəkə,	փրկարար	təxmin kardə	ենթադրյալ
xiloskor		bə	
otırnie, nəve	խուզարկել	doğmə	հարազատ
sıbut,	ապացույց	zıne nızine	անճանաչելիորեն
dastəvuz		dərəcədə	
ğurbət	օտարություն	bətərbiyəti	անդաստիարակություն
xəcolət kəşe	ամաչել	iclos	նիստ
xariciyə koon	արտաքին		
	գործեր		
imtino karde	հրաժարվել		

Stepuun 1

Jəji

Əjdər de əğilon bo futbol hənək karde şəbe. Bə kə ogardeədə əvon roədə gıləy jəji vindəşonbe. Gətəşonbe əv, vardəşonbe bə kə, bə gəti dənoəşonbe. Şangovəsəy Əjdəri pıə bə kə omeədə vindəşbe ki, ıstə zoə de jəji hənək kardədə. Çəyku xəbəş səbe:

- Əjdər, tı ım jəji bə kə boçi vardə?

Əjdəri cəvobış doəbe:

- Dədəli, az bo jəji lonə bədutem, əy kədə obəgətem.

Əjdəri pıə votəşbe:

- Əjdər, jəji kə həyvon ni. Əy kədə ogəte əbını. Tı hiç zinedəş jəji çiç hardədə?

Əjdər bə dumot şəbe, parsəşbe:

- Dədə, jəji çiç hardədə ki?

- Vindəş, çımı zoə, tı hiç zinedəniş jəji çiç hardə, əy çoknə obəgəteş? Əv oxo vəşi bəmarde.

Əjdər ıstə səhvi dərəse, jəji vadoşe bə so.

Stepuun 2

Xanbolan

Xanbolani həxədə vey məsəmbə, əncəx vindəmmıbe. Dəvardə əvəsorədə bə Burcəli gəsəbə, bəştə xalə kə şəbim. İ ruj de ıstə xalə zoə Akifi bə Xanbolani təmşo şimon. Çəy vinde təmom co şeye, odəm valeh bedə. Jıgo bızın kavuyə bandon arədə gıləy ovəynəye, iyən ım ovəynədə ətrofədə bə harçi təmiz çiedə. Az çı dınyo çand gılə kişvəronədə bəbim iyən xəyli golon və ovi amboon vindəmbe, əmma Xanbolan çımı vində həmməysə gəşəngə gol be. Hədərə vırədə ni ki, votedən “Xanbolan çı Lankoni bəmıslə mirvariye”.

Çımı xalə zoə çımı navoni penc-şəş kərə Xanbolanədə bəbe iyən bə dıgğəti loyiğə həmməy vıron vey çok zinedəbe. Akifi ıstə tojə rəğəminə fotoaparətışən vardəbe, iyən əmə vey reçinə fotoşikilon kəşımone.

Əmə əyo beədə, həm çəmə vətəni paytaxt Lankoniku, həməən çı məholi co rəyononku xəyli odəmon bə təmşo oməbin.

Վարժություններ

1. Կարդալ, թարգմանել, պատմել տեքստերը:

2. Թարգմանել թայիշերեն.

1. Երբ մենք հասանք կայարան, այնտեղ արդեն ոչ ոք չկար, բոլորը գնացել էին: 2. Նա փողոցում պատահաբար տեսավ իր հին ընկերոջը, ում հետ նույն համալսարանում էին սովորել: 3. Աքիֆը այդ մասին ոչ ոքի չէր ասել, ճշմարտությունը թաքցրել էր անգամ իր կնոջից ու երեխաներից: 4. Տատիկս ու պապիկս ապրում էին Լենքորանի կենտրոնում, մի գեղեցիկ ու մեծ տան մեջ, որ կառուցվել էր նախորդ դարի երեսնական թվականներին: 5. Հրդեհի մասին ահազանգից հետո փրկարարները աշակերտներին երեք-երեք դուրս էին բերել դպրոցից: 6. Մայրս շատ ուրախ էր, քանի որ գտել էր ոսկյա մատանին, որ մի քանի տարի առաջ էր կորցրել: 7. Ոստիկանությունը խուզարկել էր ենթադրյալ հանցագործի տունը, բայց ոչ մի ապացույց չէր գտել: 8. Շատ ցավալի էր, բայց ես չճանաչեցի հարազատ եղբորս. երկար տարիներ օտարության մեջ ապրելով՝ նա անճանաչելիորեն փոխվել էր: 9. Լավ չէ, որ դու ոչնչից ու ոչ ոքից չես ամաչում, դա անդաստիարակության նշան է: 10. Թեև հայտարարվել էր, որ արտաքին գործերի նախարարը կմասնակցի նիստին, բայց վերջին րոպեին նա հրաժարվել էր և չէր եկել:

3. Կազմել սահմանական եղանակի վաղակատար անցյալով

նախադասություններ հետևյալ բայերով. hitovnie, vote, çimie, hirie, pegordinie, guş doy, darişte, haşte

4. Բաց թողնված տեղերը լրացնել համապատասխան

նախադրություններով և հետադրություններով, բայերը դնել անցյալ վաղակատար ժամանակաձևով.

1. Vaxtı ki Pəri ... ıstə kə rəse, çəy şu kəyku (beşe) həni.
2. Mı zinə Ovşumım vinde, ki çimiku pənc sor ... nav ... əy məktəbədə (ko karde).
3. Mərcon xəyli ğəmin be, çumçiko ıstə pəvəndi doə giyoza vıjor... (gin karde).
4. Şahnoz ıstənəpəri pəremoni... (di be) iyən (məcbur be) ... ğətəri ... Tehron şe.
5. Tı (zine), ki Mina dı mang bənav şəhəri... (şe), əmma ... mı hiççi (vote).

Քերականություն

22.1. Ըղձական և ստորադասական եղանակներ. ներկա-ապառնի

Թալիշերենում ցանկություն, նպատակ, պայման, հնարավորություն և այլ իմաստներ պարունակող և իրականում չկատարվող գործողությունը արտահայտվում է ստորադասական և ըղձական եղանակների ժամականակներով: Այս երկու եղանակային ձևերի համատեղ քննությունը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ նախ՝ լեզվի զարգացման արդի փուլում սույն եղանակները զգալիորեն բաղարկված են և կարող են կիրառվել մեկը մյուսի փոխարեն: Բացի այդ՝ անցյալ ժամանակաձևերի համար դրանք ունեն մեկ ընդհանուր ժամանակաձև:

Ի տարբերություն սահմանական եղանակի ապառնի ժամանակի, որն արտահայտում է ստույգ կատարվող գործողություն, ստորադասական և ըղձական եղանակների ներկա-ապառնին ցույց է տալիս այնպիսի գործողություն, որը կատարելը պարտադիր չէ, բայց հնարավոր է, և արտահայտում է ցանկություն, պայման, նպատակ, հնարավորություն, մտադրություն, ակնկալիք և այլն:

Ստորադասական եղանակի ներկա-ապառնի ժամանակաձևը կազմվում է երկհիմք բայերի ներկայի կամ միահիմք բայերի ընդհանուր հիմքին ավելացնելով bi- նախասմասնիկը և հետևյալ դիմային վերջավորությունները՝

	Եզակի թիվ	Հոգնակի թիվ
1-ին դեմք	-im	-əmon
2-րդ դեմք	-iş	-ion/-yon
3-րդ դեմք	-i	-in

Եթե բայահիմքը վերջանում է ձայնավորով, ապա դիմային վերջավորությունների 1 ձայնավորը սղվում է՝ *bışıştim լվանամ, bیدəm տամ, bihitış pնեսu, bışış qնասu, bимandı մնասu, bikə անի, bivardəmon բերենք, bijimon ապրենք, bikiştion սպանեք, bikuyon հարվածեք, birəsin հասնեն, binən դնեն* և այլն:

Ընդական եղանակի ներկա-ապառնին կազմվում է ճիշտ նույն կերպ և ստորադասականի ներկա-ապառնից տարբերվում է միայն դիմային վերջավորությունների օ ձայնավորով՝

	Եզակի թիվ	Հոգնակի թիվ
1-ին դեմք	-om	-omon
2-րդ դեմք	-o	-oyon
3-րդ դեմք	-o	-on

Չայնավորահանգ բայահիմքերի դեպքում դիմային վերջավորությունների օ ձայնավորը պահպանվում է, փոխարենը սղվում է բայահիմքի ձայնավորը՝ *bışıstom լվանամ, bidom տամ, bihiṣoş քնես, bımando մնամ, biko անի, binon ղնեն* և այլն:

Նախդրավոր բայերի դեպքում ստորադասական և ընդական եղանակների ներկա-ապառնի ժամանակաձևում *bi-* նախամասնիկը ընկնում է (օրինակ՝ *peşomım/peşomom խմել, ogardış/ogardoş վերադառնամ, bevardı/bevardo դուրս հանի* և այլն), սակայն բարդ բաղադրյալ բայերի դեպքում պահպանվում է (*pəydo bıkəmon/bıkomon գտնենք, gəp biṣəmon/biṣəmon խոսեն*):

Ստորադասական եղանակի ներկա-ապառնի ժամանակաձևում *be լինել* և *şe գնալ* բայերը շեղվում են ընդհանուր կանոնից. դիմային վերջավորություններում 1 ձայնավորի փոխարեն կիրառվում է *u* ձայնավորը՝ *bibum լինել, bişum գնամ, bibu լինի, bişu գնա* և այլն:

Ժխտական խոնարհումը կազմվում է *ni-* նախամասնիկի միջոցով, որը դրվում է *bi-* նախամասնիկի փոխարեն՝ *nidəm/nidom չտամ, niḥəvatəmon/niḥəvatomon չվաճառենք, jimon nikən/nikon ապրեն* և այլն:

Ստորադասական և ընդական եղանակների ներկա-ապառնի ժամանակաձևերը, բացի ցանկություն, իղձ, հորդոր արտահայտելուց, բարդ ստորադասական նախադասություններում արտահայտում է նաև իրական պայման՝

Ehanə ti kədə bımandoş, azən bəmandem.	Եթե դու տանը մնամ, ես էլ կմնամ:
Girəm əmə isət həğiğətı niṣotəmon, peşo hiçki bə əmə bovə nibəkarde.	Եթե հիմա մենք ճշմարտությունը չասենք, հետո ոչ ոք մեզ չի հավատա:

22.2. Ըղձական և ստորադասական ներկա-ապառնիի կիրառությունը եղանակավորող բայերի և բառերի հետ

Խոսելով թալիշերենում անորոշ դերբայի մասին՝ արդեն անդրադարձանք դրա կիրառությանը մի շարք եղանակավորող բայերի հետ, ինչպես, օրինակ, *zine կարողանալ, dəmande, bino karde սկսել* և այլն (տե՛ս §19.1): Մի շարք այլ եղանակավորող բայերի ու բառերի հետ անորոշ դերբայի փոխարեն կիրառվում է ըղձական ու ստորադասական ներկա-ապառնիին: Այս ժամանակաձևը գործածվում է հետևյալ բայերի ու բառերի հետ՝ *məcbur be ստիպված լինել, bəpe պետք է, mımkuñe հնարավոր է, գուցե, Xido nıkarde Աստված չանի* և այլն:

Əmə bəpe bızınəmon ki, əvon yolə xəton bo çəmə xəği.	<i>Մենք պետք է իմանանք, որ նրանք մեծ վտանգ են մեր ազգի համար:</i>
Oxoy məcbur bim bıpərim bə Suriyə.	<i>Ի վերջո ստիպված եղա թոշել Սիրիա:</i>
Gəp məjən, Xido nıkarde çımı pıə bıməso.	<i>Մի՛ խոսիր, Աստված չանի հայրս լսի:</i>

Որոշ բայերի հետ կարող է կիրառվել և՛ անորոշ դերբայը, և՛ ստորադասական կամ ըղձական ներկա-ապառնիին, օրինակ՝ *məcbur be ստիպված լինել, bə gəror ome որոշել, hozi be պատրաստ լինել, cəhd karde ձգտել, փորձել, bəbe կարելի է, կլինի* և այլն:

Bə gəror oməm de əy gəp bıjənim.	Bə gəror oməm de əy gəp jəy.	<i>Որոշել եմ նրա հետ խոսել:</i>
Zoon hestin ki, hozın lap imruj bışun bə Fələstin.	Zoon hestin ki, hozın lap imruj bə Fələstin şe.	<i>Կան տղաներ, որ պատրաստ են հենց այսօր Պաղեստին գնալ:</i>

22.3. Իյəndı փոխադարձ դերանունը

Փոխադարձ գործողությամբ իրար հետ կապված առարկաներ ցույց տալու համար թալիշերենում գոյություն ունի միայն մեկ փոխադարձ դերանուն՝ *iyəndı իրար, միմյանց, մեկմեկու՝*

Əvon iyəndışon kışte. *Նրանք իրար սպանեցին:*

Թմօ Բօցձօ ԻյօնԷ ԵւԷմօնօ.

Մենք իրար այգում տեսանք:

ԻյօնԷ փոխադարձ դերանունը իր իմաստաբանական առանձնահատկության պատճառով կարող է գործածվել միայն հոգնակի թվի դերանունների և մեկից ավելի գոյականների հետ, այսինքն՝ այն ունի հոգնակի թվի իմաստ: Բացի այդ՝ այն ինքնին արտահայտում է հայցական հոլովի իմաստ, ուղղական հոլովի իմաստ չունի, հետևաբար չի կարող ստանալ ենթակայի շարահյուսական պաշտոն, բայց նախդիրների և հետադրությունների օգնությամբ կարող է հանդես գալ գոյականին հատուկ շարահյուսական այլ պաշտոններով, օրինակ՝

Թյձօր Իյօն Ակիֆ Է ԻյօնԷ Կօ ԿարԷԷԹ
օյօ.

*Աժդարն ու Աքիֆն այնտեղ իրար
հետ աշխատում են:*

Տիմօ Բօ ԻյօնԷ Եյ Բեճօ Տիխանօնօն
վօթ.

*Պուք իրար շատ վատ բաներ
ասացիք:*

Թմօ ԻյօնԷԿու ԷլԷԷԹմօն.

Մենք իրարից ենք փախչում:

Բառապաշար

kue	խփել, հարվածել	fərosətin	հնարամիտ
girəm, ehanə,	էթէ	ğərəyz	բացի
əgəm			
bovə karde	հավատալ	kosib	աղքատ
mımkun	հնարավոր	ruji ɟı rujon	օրերից մի օր
Xıdo nıkardeş	Աստված չանի	zımıstonı	ձմերուկ
xəto	վտանգ	tımən	թուման
hozı be	պատրաստ լինել	xırcın	խուրջին
bəbe	կարելի է, կլինի	xıdohafız vote	հրաժեշտ տալ
dəro gınie	ճանապարհ ընկնել	hə	ավանակ, էջ
asp	ձի	dərəse	հասնել
kəlımə	խոսք, արտահայտություն	rozi be	համաձայնել
miyon	կենտրոն, մեջտեղ	şək varde	կասկածել
bə sə ome	գլուխ գալ	andom	մարմին
beəloc	անելանելի	damə be	ասել, խոսել

çərxigardon	ճակատագրի անիվ	dəbaste	կապել
tərg	թամբափոկ	ğirmoc	մտրակ
kəno	կողո	əmr karde	հրամայել
de ... ivirədə	միասին, մեկտեղ	məclis	հավաք, ժողով
dave karde	վիճել	fəlokət	աղետ
kitobxonəvon	գրադարանավար	vəy, veyəşmard	բազմաթիվ
əməkdoşəti karde	համագործակցել	tərg karde,	լքել
		şodoy	
dast gəte	աջակցել	tam jəy	լռել
mifəssəl	մանրամասն	elon karde	հայտարարել
bərk	ուժեղ, խիստ	voye	տեղալ, գալ

Տեքստ

Բərosətınə piyəmerd

Gılay hestbe, gılay nıbe, ğərəyz Xıdo dınyo dimisə hiçki nıbe. Gılay piyəmerd hestbe. Əv kosib be. Ruji çı rujon piyəmerdi pegətişə həşt gılə zımıstoni, bardışe bo podşo. Podşo gətışe çəvədə çə gıləş, vığande bo vəziri. Vəzirıən bo har zımıstoni bəy doşe çosa tımən, vığandışe çı podşo toniku. Podşo ıştənən çosa tımənış doy bə piyəmerdi. Piyəmerdi əvonış ekarde bəştə xırcin, bə podşoş xıdohafız vote, xırcinış noy ıştə hə səpe, penışte bə hə, dəro gınie bəştə kə.

Vəzir ome çı podşo toniku, bəyış vote:

- Podşo-aləm səğ bıbu, tı ənə ğızılı bə piyəmerdi boçi doy? Az bəşem bəstem ə ğızılı piyəmerdiku.

Podşoy votışe:

- Tı ə ğızılön de sıxani bıstən. Ehanə de zuy bıstənoş, az ıştı giy bədom je.

Vəzir penışte bəştə aspi, şe dərəse bə piyəmerdi, votışe:

- Piyəmerd, az ıştıku se gılə kəlimə xəbə bəsem. Ehanə cəvob doy nızinoş, ə ğızılön bəstem ıştıku.

Piyəmerd rozi be. Vəziri votışe:

- ıştı mandə vırə çı dınyo kom vırəye?

Piyəmerdi votışe:

- Çımı hə mandə vırə çı dınyo miyone. Ehanə şək vardedəş, bıpam!

Vəziri diyəş karde ki, ım de pamie bə sə omə ko ni. Əve diminə sıvılış doy:

- Piyəmerd, osmonədə çanədə astovə heste?

Piyəmerdi votışe:

- Çımı həy andomədə bə muyon başmard, bəvədə bəzineş ki, osmonədə çanədə astovə heste.

Vəzir beəloc mande, votışe:

- Piyəmerd, i gılə məsələm mande.

Piyəmerd ogarde, votışe:

- Çı jıtono bə pe sıxan əvotnin. Tı evo çı aspisə, penişt bə çımı hə, az peniştım bə ıştı aspi, ıştı ə sıvoli cəvobiyən bıdəm.

Vəzir eme, piyəmerd peniştə bə aspi, votışe:

- Isət çımı xırcini dəbast bə çımı tərği.

Vəziri dəbastışe. Piyəmerdi votışe, ki, tı penişt bə çımı hə. Vəzir peniştə bə hə.

- Isət bıvot bıvindım çiç votedəş.

Vəzir damə be:

- Piyəmerd, çərxigardonədə çiç nıvıştə bə?

Piyəmerdi cəvobış doy:

- Çərxigardonədə nıvıştə bə ki, vəzir bəpe bə piyəmerdi həy peniştə, piyəmerdən bə vəziri aspi peniştə.

Jəşe ğırmoc bə aspi, şe. Podşo kənokı ımonı həmməy seyr kardedəbe. Məsələş jıgo vinde, bə ğoşunış əmr karde ki, vəziri de hə ıvıradə pegətən biyən bə çımı məclis. Vəzirışon varde bə podşo məclis. Podşo votışe:

- Bə tınım nıvotə, məşi? Çı ğızılı dumo şəbiş, aspiyən doy, omış.

Վարժություններ

1. Կարդալ, թարգմանել, պատմել տեքստը:

2. Թարգմանել թայիշերեն.

1. Նա ձգտում էր հաճախ օգնել իր պապիկին, ով ծեր էր ու մենակ էր ապրում: 2. Գուցե նրան վաղը համալսարանում տեսնեմ, և եթե լավ եղանակ լինի, դասերից հետո կգնանք զբոսնելու: 3. Մի ծերունի երեք տղա ուներ, որոնք իրար հետ հաճախ էին վիճում: 4. Նրանք պետք է այդ գրքերն իրենց հետ բերեն և հանձնեն գրադարանավարին: 5. Աղետի

պատճառով բազմաթիվ մարդիկ ստիպված էին լքել ոչ միայն իրենց տները, այլև հայրենի երկիրը: 6. Միասին ապրել չէին կարող, բայց իրարից հեռու մնալ էլ չէր լինում: 7. Եթե ուզում էք հասնել ձեր բոլոր նպատակներին, դուք պետք է նախ և առաջ լուծեք այս մեծ խնդիրը: 8. Կարծում եմ, որ մենք պետք է իրար հետ համագործակցենք ու աջակցենք իրար: 9. Տարիներ շարունակ Սարվինոզը ստիպված է եղել լռել, բայց այս անգամ չկարողացավ զսպել իրեն: 10. Ամեն ինչ մանրամասն քննարկել էին և որոշել էին չմասնակցել այդ հանդիպմանը:

3. Կազմել տեքստ «Թագավորն ու ծերունին» վերնագրով՝ կիրառելով ստորադասական և ըղձական ներկա-ապառնի ժամանակաձևեր և յօժուձի դերանունը:

4.Նախադասությունների անորոշ դերբայը փոխարինել ստորադասական կամ ըղձական ներկա-ապառնիով.

1. Բə ցəror oməbim həni hiçvaxt de əy gəp nijəy.
2. İminə vəzir elonış karde ki, hozıye bəştə milləti hejo xıdmət karde.
3. Xahiş kardedəm, cəhd bıkən çımı gin bə zoə pəydo karde!
4. Çumçiko se ruj be ki, bərkə voə voyedəbe, məcbur bim de ցətəri bə Lankon şe.
5. Çımı moə ıset noxəşine, bəbe de şımə bə teatr ome?

ԴԱՍ 23

Քերականություն

23.1. Pie «սիրել/ցանկանալ» բայը

Թալիշերենի բայական համակարգում *pie սիրել, ցանկանալ* բայը հատուկ տեղ է զբաղեցնում, քանի որ խոնարհման հարացույցով տարբերվում է բոլոր մյուս բայերից. եթե մյուս անցողական բայերն ունեն երգատիվ խոնարհում միայն անցյալ կատարյալ, վաղակատար ներկա և վաղակատար անցյալ ժամանակաձևերում, ապա *pie* բայի դեպքում ողջ հարացույցը երգատիվ կառուցվածք ունի, հետևաբար այն բոլոր նախադասությունները, որոնցում ստորոգյալի դերում հանդես է գալիս *pie* բայը, ունեն երգատիվ կառուցվածք, այսինքն՝ ենթական դրվում է թեք հոլովով, ուղիղ խնդիրը՝ ուղղական հոլովով, իսկ որպես դիմային վերջավորություններ կիրառվում են անձնական-կցական դերանունները (*pie* բայի խոնարհման հարացույցը տե՛ս հավելված 2-ում), օրինակ՝

Հիմու दिलि चयिःश पियेद॑.
Məryəmi ə zoə piedadəşnibe.

Միրտս թեյ է ուզում:
Մարիամն այդ տղային չէր սիրում:

Երբ *pie* բայը *ուզենալ, ցանկանալ* իմաստով կիրառվում է որպես եղանակավորող բայ, դրա հետ առավել հաճախ կիրառվում ստորադական եղանակի ներկա-ապառնին, բայց երբեմն կարող է կիրառվել նաև անորոշ դերբայը՝

Mı piedadəm imruj bə Ostorο bışum.
Votedən ki, əy piəşe intihor bıkə.

Ուզում եմ այսօր Ասթարա գնալ:
Ասում են, որ նա ցանկացել է
ինքնասպան լինել:

Əvon i virədə de iyəndi jie
piedadəşonni.
Çəmə məmləkətədə huğuşiyə
dovlət bərgəror karde piedadəmonə.

Նրանք չեն ցանկանում միասին նույն
տեղում ապրել:
Ցանկանում ենք մեր երկրում
իրավական պետություն հաստատել:

Արդի թալիշերենում նկատվում է երգատիվ համակարգի քայքայման միտում, և հաճախ առօրյա խոսքում երգատիվ ու նոմինատիվ կառույցները բաղարկված են, ուստի երգատիվ նախադասություններում, որտեղ

որպես ստորոգյալ հանդես է գալիս *pie* բայը, ենթական ակնկալվող թեք հոլովի փոխարեն կարող է կիրառվել ուղղականաձև, օրինակ՝

Pidəme az ə kinə, tolişə kinə. *Միրում եմ ես այդ աղջկան, թալիշ աղջկան:*

Ozbəkistoni çı İroni nati hirie *Ուզբեկստանը ցանկանում է Իրանից*
pidəşe. *նավթ գնել:*

Վերոբերյալ օրինակները նաև ցույց են տալիս, որ սահմանական եղանակի ներկա ժամանակաձևում *pie* բայի խոնարհման ժամանակ անորոշ դերբայի *e* վերջավորությունը ընկնում է, և *də* հետադրությունը կցվում է բայահիմքին՝ *pidəme ուզում եմ/սիրում եմ, pidə ուզում ես/սիրում ես, pidəşe ուզում է/սիրում է* և այլն:

23.2. Անցյալ անկատար II

Որևէ անցյալ ժամանակում կատարվող, ընթացքի մեջ գտնվող գործողություն ցույց տալու համար թալիշերենում կիրառվում է սահմանական եղանակի երկու ժամանակաձև, որոնք պայմանականորեն անվանում ենք անցյալ անկատար I և անցյալ անկատար II: Դրանցից առաջինն արդեն քննարկել ենք, այժմ անդրադառնանք երկրորդ ժամանակաձևին: Այն կազմվում է բայահիմքին (երկհիմք բայերի դեպքում՝ ներկայի հիմքին) ավելացնելով *ə-* նախածանցը և հետևյալ դիմային վերջավորությունները՝

	Եզակի թիվ	Հոգնակի թիվ
1-ին դեմք	-im	-imon
2-րդ դեմք	-iş	-iyon
3-րդ դեմք	-i	-in

օրինակ՝ *əvotim ասում էի, əşiş գնում էիր, əhiti քնում էր, əşiştimon լվանում էինք, əlarziyon դողում էիք, əmandin մնում էին* և այլն: Եթե բայահիմքը վերջանում է ձայնավորով, դիմային վերջավորությունների *i* ձայնավորը հնչյունափոխվելով դառնում է *y* կիսաձայն՝ *əkəym անում էի, ədəys տալիս էիր, əkuyn խփում էին* և այլն:

Նախդրավոր բայերի անցյալ անկատար II ժամանակաձևի կազմության ժամանակ զ- նախածանցը դրվում է նախդիրի և բայահիմքի միջև, օրինակ՝ *dəəsim մտնում էի, eəhaštiš կախում էիր, օərəxi վերջանում էր, peəšomimon խումում էին, beəğandiyon վռնդում էիք* և այլն:

Թալիշերենում ձայնավորով սկսվող բայերի մեծ մասը օ և e նախդիրներով կազմված բայերն են, որոնց մասին արդեն խոսվեց: Մյուս ձայնավորներով սկսվող բայերի թիվն անհամեմատ քիչ է, և այդ դեպքում անցյալ անկատար II ժամանակը կազմելիս զ- նախածանցը հիմնականում սղվում է, օրինակ՝ *ašmardimon հաշվում էինք, asbardin հանձնում էին* և այլն:

Ձայնավորով սկսվող բայերի մեջ այս ժամանակաձևի կազմությամբ առանձնանում է օme *գալ* բայը. այս բայի օ ներկայի հիմքը զ- նախածանցից հետո դառնում է vo՝ *əvoym գալիս էի, əvoys գալիս էիր, əvoy գալիս էր, əvoymon գալիս էինք, əvoyon գալիս էիք, əvoyn գալիս էին*: Նույն սկզբունքով է կառուցվում այն նախդրավոր ու բարդ բայերի անցյալ անկատար II-ը, որոնք կազմվում են օme բայից, օրինակ՝ *əvoyn իջնում էին, bəğəror əvoymon որոշում էինք* և այլն:

Անցյալ անկատար II ժամանակաձևի ժխտական խոնարհումը կազմվում է ո՞- ժխտական նախամասնիկի օգնությամբ, որի ձ ձայնավորը և զ- նախածանցը միաձուլվում են, օրինակ՝ *nəəym չէի ուտում, nədəys չէիր տալիս, nəvoti չէր ասում* և այլն:

23.3. Անցյալ անկատար II ժամանակաձևի ստորադասական եղանակախմաստային կիրառությունները

Անցյալ ժամանակում խոսողի կողմից գործողության նկատմամբ դրսևորվող ցանկալիության, ենթադրականության, կարելիության, պայմանականության կամ անհրաժեշտության իմաստային իրողությունները թալիշերենում արտահայտվում են անցյալ անկատար II ժամանակաձևի միջոցով: Այսպիսով, այս ժամանակաձևով արտահայտվում են հայերենի ըղձական անցյալ, պայմանական անցյալ և հարկադրական անցյալ ժամանակաձևերը:

Ըղձական անցյալ և պայմանական անցյալ ժամանակաձևերը հիմնականում կիրառվում են պայմանի պարագա երկրորդականով բարդ ստորադասական նախադասություններում և ցույց են տալիս խոսողի համոզմամբ կամ ենթադրությամբ անցյալում հնարավոր, բայց անհրաժեշտ պայմանի բացակայության պատճառով չկատարված գործողություն կամ եղելություն, օրինակ՝

Ehanə əvon zinə rə əvoyn, həmməy
bə ico bə şımə kə əşimon.

Əgəm tı əy əziniş, jıgo nəvotiş.

Girəm əv oəgardı, bəy çiş əvotiş.

*Եթե նրանք երեկ շուտ գային, բոլորս
միասին ձեր տունն կայցելեինք:*

*Եթե դու նրան ճանաչեիր, այդպես
չէիր ասի:*

*Եթե նա վերադառնար, նրան ի՞նչ
կասեիր:*

Բառապաշար

pie	ուզել, ցանկանալ	yətim	որբ
intihor karde	ինքնասպան լինել	səbin	ի լրումն, բացի
huğuş(ə)	իրավական	bədəvi	բեղովին
bərgəror karde	հաստատել	ərəb	արաբ
nat	նավթ	umjən ginie	միանալ, խառնվել
orəxe	ավարտվել	yol be	մեծանալ
bərdoşt	հարուստ, ունևոր	vev	այրի
xıdmət karde	ծառայել	ticori	առևտրական
kərvon	քարավան	din	կրոն
taniş be	ծանոթանալ	təbliğ karde	քարոզել
peyğombər	մարգարե	igləli	միակ
səcdə karde	երկրպագել, պաշտել	tabe be	ենթարկվել
cang	պատերազմ	tabe karde	ենթարկել
de minvoli	այսպիսով	xılofət	խալիֆայություն
əholi	բնակչություն	bəvədə	այդ ժամանակ
hicrət	գաղթ	həmdin	կրոնակից
hodisə	իրադարձություն	təğvim	օրացույց
daşt	տափաստան,	hisob be	համարվել

	դաշտ		
kuçəkə	վաչկատուն	tərəfdor	կողմնակից
ğəbilə	ցեղ, տոհմ	tobyə	ցեղ
nozil be	ի վերուստ տրվել	cəm karde	հավաքել
miğəddəs	սուրբ	Ğiron	Ղուրամ
nımoj	նամագ, աղոթք	libos	հագուստ
lozim	անհրաժեշտ	cəlb karde,	ներգրավել
		okırnie	
gəpon,	բանակցություն	osə ğande	այցելել
mızokirə			
bumi, bınəyn	բնիկ	nez, nezəro	մտերիմ
məcəllə	օրենսգիրք	dəgiş	փոփոխություն
bəlkəmən	գուցե	luzum	անհրաժեշտություն
vırədə, əvəzi	փոխարեն	zang/telefon	զանգահարել
		karde	
noxəşi	հիվանդություն	məhkəmə	դատարան
şəhodət	վկայություն		

Տեքստ

Məhəmməd vey bərdəştə xıyzonış hestbe, əmma əv rə yətim mande səbin bə bədəvi kuç kardə ərəbon umjən ginie. Yol be bəpeştə əv bə giləy Xədicə nomədə vev mandə bərdəştə jeni xıdmət əkəy, çəy ticoriyə kərvonon bə co-co məmləkəton əromi, əyo de mıxtəlifə dinon tanış əbi. Ruji çı rujon bəy hanədə omedə ki, əv tojə dini – İslami bəpe təbliğ bıkə, çəy Peyğombər bibu.

Məhəmməd ərəb be. Əv əvoti ki, xıdo igləliye, odəmon bəpe əncəx bəy səcdə bıkən, bə çəy votəyon tabe bibun, de bə igləliyə Xıdo bovə nıkardə kəson cang bıkən. Ərəbon vey cang əkəyn, Asiyə, Afrikə, hətto Avropə vey xəlğon bə ıstə tabəşon karde. De jıgo minvoli giləy Xılofət nomədə yolə dovlətışon soxte.

Navko ərəbon bə vey xıdon səcdə əkəyn. Çı Məkkə əholi Məhəmmədi votə igləliyə Xıdo dini dumo şe piedəşnıbe. Bəvədə Peyğombər de ıstə kali həmdinon bə co şəhər - bə Mədinə hicrətış karde. Im hodisə 622-minə sorədə vağə bə. Isət im sor de hicrəti bastə Hicri nomış sə iyən çı mısılmonon təğvimi iminə sor hisob bedə.

Mədinədə islamə din sıftə daşti bədəviyə kuçəkəon arədə pevilo be. Məhəmməd peyğombəri tərəfdoron vey be bəpeştə, əv bə Məkkə şəhəri ogarde. İslami co-co ərəbə gəbilon, tobyon bə i virə cəmiş karde, əvon bə vey zumandə xəlgi pegardin.

Məhəmməd peyğombəri Xıdoku nozil bə sıxanon miğəddəsə kitobədə, Ğironədə nıvıştə bən. Əyo bə mısılmoni aid harçi heste: kəynə iyən çı curə nımoj, divo vote, çıç harde, çı curə liboson tan karde, yəni lozim bə harçi heste.

Վարժություններ

1. Կարդալ, թարգմանել, պատմել տեքստը:

2. Թարգմանել թայիշերեն.

1. Նրանք ցանկանում են բանակցություններում ներգրավել նաև այդ երկրում ապրող մյուս բնիկ ժողովուրդներին: 2. Ամեն ամառ արձակուրդներին մենք միասին Եվրոպա էինք մեկնում, այցելում էինք տարբեր երկրներ ու քաղաքներ: 3. Շատ եմ ուզում քեզ օգնել, բայց, ցավոք, ես այդ մասին ոչինչ չգիտեմ: 4. Երեկ իմ մտերիմ ընկերը մեր տանն էր, եթե չուշանայիք, դուք էլ նրան կհանդիպեիք: 5. Եթե չխոսեիք օրենսգրքի փոփոխությունների անհրաժեշտության մասին, գուցե այսօր այդպիսի լավ արդյունքի չհասնեինք: 6. Կարծում եմ՝ դու չես ցանկանում օգտվել այդ հնարավորությունից, բայց եթե ես քո փոխարեն լինեի, կհանդիպեի նրան: 7. Տատիկս էր զանգահարել: Երեկ ցանկացել է մեր տուն գալ, բայց ուժեղ անձրևի պատճառով որոշել է տանից դուրս չգալ: 8. Նախկինում արաբները տարբեր աստվածների էին երկրպագում, նրանք միակ Աստծու մասին Մուհամեդի խոսքերին չէին հավատում: 9. Ծանր հիվանդությունից հետո Փարին շատ է փոխվել: Եթե ես նրան փողոցում տեսնեի, չէի ճանաչի: 10. Դատարանում Օվշինի վկայությունը գործի համար շատ օգտակար էր: Եթե նա չասեր ճշմարտությունը, Շիրալին գուցե հիմա բանտում լիներ:

3. Տրված բայերով կազմել պայմանի պարագա երկրորդականով բարդ ստորադասական նախադասություններ. hite, elon karde, vilo be, tədgığ karde, həll karde

**4. Նախադասությունների ստորոգյալի անցյալ անկատար I ժամանակաձևը
դարձնել անցյալ անկատար II ն թարգմանել հայերեն.**

1. Vaxtı ki az əğil bim, çımı pıə ha ruj bə kə ogardiyədə bomıro ğənfet vardedəbe.
2. Çımı dədə hejo votedəbe ki, de dıvo xugi hio bekarde əbını.
3. Sərvozon bo podşoro çokə xəbə vardedəbin.
4. Tı ha ruj bə kitobxonə şedəbiş, xəyli kitobon handedəbiş iyən di bə kə omedəbiş.
5. Bo bə ə diy rəsero əvon bə avtobusi peniştəbin.
6. Akif iyən Rabil ha tovıstonədə Lankoniku bə Lik şedəbin, pozədə ogardedəbin.

Քերականություն

24.1. Ապառնի կամ հարկադրական դերբայ

Թալիշերենում ապառնի կամ հարկադրական դերբայը կազմվում է միահիմք բայերի հիմքից կամ երկհիմք բայերի անցյալի հիմքին ավելացնելով -ənin վերջավորությունը, օրինակ՝ *թənin մտադրված, հարկադրված լինել գնալ*, *omənin մտադրված, հարկադրված լինել գալ*, *vindənin մտադրված, հարկադրված լինել տեսնել*, *hitənin մտադրված, հարկադրված լինել քնել* և այլն:

Թալիշերենում այս դերբայը անկախ կիրառություն չունի, մասնակցում է միայն անհրաժեշտական կամ հարկադրական 2-րդ ապառնի ժամանակաձևի կազմությանը:

24.2. Անհրաժեշտական կամ հարկադրական 2-րդ ապառնի ժամանակաձևը

Այս ժամանակաձևը արտահայտում է գործողություն կամ վիճակ, որը հարկադրաբար կամ անհրաժեշտաբար տեղի է ունենալու ապագայում: Բացի այդ՝ այն կարող է արտահայտել նաև գործողության կատարման մտադրություն կամ մեծ ցանկություն, ուստի լայն առումով համապատասխանում է հայերենի հարկադրական ապառնիին, կարող է թարգմանվել նաև որպես *մտադիր լինել, շատ ցանկանալ մի բան* անել: Երկրորդ ապառնի ժամանակաձևը կազմվում է ապառնի կամ հարկադրական դերբայից, որին որպես դիմային վերջավորություններ կցվում են բայ-հանգույցի համապատասխան ձևերը՝ -im, -iṣ, -e, -imon, -iyon, -in, օրինակ՝ *mandəninim պետք է մնամ, մտադիր եմ մնալ*, *patəniṣ պետք է եփես, մտադիր ես եփել*, *koməg kardənine պետք է օգնի, մտադիր է օգնել* և այլն:

Թմə koməg kardəninimon bə iyəndi.

Տիմə bə əholi bepul xidmət
kardəninimon.

Մենք պետք է իրար օգնենք:

*Դուք բնակչությանը պետք է
անվճար ծառայեք:*

Tolışon dusti-dışmeni fərđi zınəninin.

*Թալիշները պետք է ընկերոջ և
թշնամու տարբերությունը իմանան:*

Ժխտական խոնարհման ժամանակ ապառնի դերբայից հետո դրվում են բայ-հանգույցի համապատասխան ժխտական ձևերը՝ -nim, -niş, -ni, -nimon, -niyon, -nin, օրինակ՝ bardəninimon *չպետք է տանենք*, vardənniyyon *չպետք է բերեք*, gəp jəninnoin *չպետք է խոսեն* և այլն:

Bə ti çimi barədə votəninim.

Մտադիր չեմ այդ մասին քեզ ասել:

Bə məktəb şəninniş?

Մտադիր չե՞ս դպրոց գնալ:

Əli ə nomə handəninni.

Ալին չպետք է կարդա այդ նամակը:

24.3. Համադասական շաղկապներ

Ըստ արտահայտած հարաբերության բնույթի շաղկապները բաժանվում են երկու խմբի՝ համադասական և ստորադասական:

Համադասական շաղկապների դերը համադաս անդամների ու նախադասությունների կապակցումն է, դրանք արտահայտում են նախադասության անդամների և բարդ նախադասության կազմի մեջ մտնող նախադասությունների համադասական հարաբերություն:

Թալիշերենի հիմնական համադասական շաղկապներն են՝

İyən, və *և*, *ու*, əmma, vəli, intasi *բայց*, *սակայն*, -ən (կցական) *նաև*, *ևս*, *էլ*, *նույնպես*, *ya*, *yaanki կամ*, həm... həmən *և՛... և՛*, nə... nə, nə... nəən *և՛... և՛*, hətto *նույնիսկ*, yəni *այսինքն*

Noxəşim, əmma bə ko şəninim.

*Հիվանդ եմ, բայց պետք է
աշխատանքի գնամ:*

Rabil iyoye, tınən boy!

Ռաբիլն այստեղ է, դու է՛լ արի:

Nə Vilənoz, nəən İrodə çimi həxədə
zinedənin.

*Ո՛չ Վիլանոզը, ո՛չ էլ Իրոդան այս
մասին չգիտեն:*

Բառապաշար

bepul	անվճար	ğəribə	օտարերկրացի
fərg	տարբերություն	iştəku beşe	ափերից դուրս գալ, կատաղել
çəş dəme	սիրահարվել	bədu	հետևից, հետքով
kumə	տնակ, խրճիթ	iştobən	ասում են, ըստ լուրերի
əno	նուր	yezənə, zomə	փեսա
dilə	մեջ	dəvə	ուղտ
mışt	բուռ	var-dovlət	ունեցվածք
şoyşo karde	ուրախանալ	əhvolot	եղելություն, պատմություն
səhmonin	հարմարավետ	xəbədo be	իմանալ, տեղեկանալ
rik ome	զայրանալ	səray	պալատ, ապարանք
sorəx karde	տեղեկություններ հավաքել	ərbob	հարուստ
vəkil	թագավորի մերձավոր անձ	pəşimon be	զղջալ, մտափոխվել
kaftə	աղավնի	hurmət	հարգանք
am	ուս	exroc be	ստորանալ
vijnie	ընտրել	tale	ճակատագիր, բախտ
votəkəs	ասող, պատմող	əzob/əzyət/k	տանջվել
ğələmsəkəs	զրի առնող	orığ kəşe	
handəkəs	կարդացող	təsvir karde	նկարագրել
əsos	զլխավոր	siyosi	քաղաքական
oko doy	օգտագործել	siyosət	քաղաքականություն
		məslöhət, məşvərət	խորհուրդ
vilo/volo	քանդել	şərt	պայման
karde			
kilsə	եկեղեցի	ğivvə, zu	ուժ
omə ruj	ապագա	etibo, ğurb	հեղինակություն

Kosibə zoə nəğil

Gıləy hestbe, gıləy nıbe, ğərəyz Xıdo hiçki nıbe. Gıləy məmləkətədə gıləy kosibə zoə hestbe. Im zoə çəş dəmedə bə podşo kinə. Podşo kinəən əviş piedə. Əncəx podşo votedə: “Az ıştə kinə bə kosibi ədənim”.

Vey votedən, podşo kam məsedə. Oxoədə kinə bə zoə umjən gıniyə, vitedən, şedən bə co məhol. Im məholədə boştə gıləy kumə dutedən, jiedən iyo.

Ruji zoə şedə bə vıjor. İ kilo əno sedə, vardə bə kə. Jenı-şu niştədən bo əno harde. Kinə gıləy əno poə kardedə, əno dıləku i mışt ğızıl emədə eposə. İmon xəyli şoyşo kardedən. Zoə ğızılın gırdə kardedə, bardədə bə vıjor, həvatedə.

Boştə de ğızılı gıləy çokə, səhmoninə boğ soxtedən.

Kinə pıə, podşo, vey nəvedə bo əvon, pəydo karde nızine bəpeştə rıkiş omedə. Bino kardedə bə sorəx karde ki, çımı kinə pəydo bıkən, az de əy dust bəbem.

Im vaxt çəvon jıə məmləkəti podşo egıniyə mardedə. Vəzir, vəkil gırdə bedən ki, çiç bıkəmon. Votedən, kaftə bıpornəmon çiki amisə nişte, əy podşo bəvijniemon. Rozi bedən. Kaftə vardədən, pornədən. Kaftə pəredə, niştədə çı kosibə zoə amisə. Vəziri bımi rık omedə, votedə:

-Im hisob ni. Im çoknə bəbe kosib, həməən gıləy ğəribə odəm bəbe bo əmə podşo?

Kaftə dımınə kərə vadoydən. İjən əv pəredə, omedə niştədə çı zoə amisə. Vəzir lap ıştəku beşədə. Əmr doydə, zoə gətədən, dənoydən bə zindon. Seminə kərə kaftə pornədən. Ha çəş kardedən, kaftə hiçki amisə niştədən. Xəyli osmonədə garde bəpeştə pəredə. Egıniyədən dumo əy.

Im vaxt ıştobən bo zoə bə zindon nun bardədən. Zindoni kəybə çoknə obedə, kaftə pəredə, dəşədə bə zindon, niştədə ijən zoə amisə. İmi bə vəziri rosnedən. Vəzir məcbur mandedə, çı kosibə zoə podşo mande rozi bedə.

Kinə pıə xəbə gətədə ki, çəy kinə de yeznə im məmləkətədə jiedən, əncəx zınedəni ki, yeznə podşoye. Bəştə vəziri əmr doydə ki, bə da gılə dəvə vardovlət, ğızıl bıjəni, bıbə bo zomoro. Vəzir çəy votəy kardedə. Dəvon de boy bardədə bə zomo bə məmləkət. Zoə xəbə sedə. Votedən bəs əv çəmə podşoye. Vəziri de dəvə boon vardədən çı zoə tonu. Zoə əhvolotiku xəbədo bedə. İştə vardovlətiküən da dəvə bo doydə hozı karde, ogordıniyə bə həsuyə kə.

Vəzir ogardədə de vist dəvə boy bə podşo səray, xəbə doydə ki, ıstı zomo ıstət ıstısən ərbobə podşoye. Podşo bəştə kardə koon pəşimon bedə. İjən baxşə pegətədə, bə podşo loyiğ de hurməti omedə bə zomoy məmləkəti. Bə zomo podşo xəbə doydən ki, ıstı həsuyə omedə. Əvən bo həsuyə exroc nıbero ıstə vəzir-vəkili pegətədə, de hurməti beşədə bə çəy nav. Demiyən əvon dust bedən.

Əve, votedən ki, hiçki oxoy əbini zıne. Imrujnə kosib maştə ən yolə ərbob bəzne be. Həmməkəsi tale Xıdo nıvıştedə.

Osmonədə se gılə sef eginie. Gıləy çı nəğil votəkəsi, gıləy əy bə gələmsəkəsi, gıləyən çəy handəkəsi.

Վարժություններ

1. Կարդալ, թարգմանել, պատմել տեքստը:

2. Թարգմանել թալիշերեն.

1. Իհարկէ, ես դրա մասին Քամոլին չեմ ասի, բայց դու պետք է իմանաս, որ նա այնպես է տանջվում, որ նկարագրելը դժվար է: 2. Գլխավոր պայմաններից մեկն այն է, որ նրանք պետք է շատ լավ թալիշերեն իմանան: 3. Ես ձեզ արդեն ասել եմ, որ մտադիր եմ իմ կարողություններն օգտագործել մեծ քաղաքականությունում: 4. Իմ բարի խորհուրդն այն է, որ դուք չպետք է հրաժարվեք այս աշխատանքից: 5. Մենք չպետք է մոռանանք, որ ամեն ինչի մեղավորը մեր թշնամիներն են: 6. Ասում են, որ նրանք մտադիր չեն քանդել մեր գյուղի եկեղեցին, բայց ես չեմ հավատում: 7. Քաղաքական բոլոր ուժերը պետք է մտածեն մեր երկրի հեղինակության և ապագայի մասին: 8. Դուք պետք է հասկանաք, որ այս հարցի միակ լուծումը պատերազմը չէ: 9. Մենք մտադիր չենք սպասել, թե երբ դուք վերջապես կսկսեք համագործակցել մեզ հետ: 10. Այս երեկո նա պետք է ամեն բան իմանա, որ որոշի, թե ինչ անի:

3. Կազմել 5 նախադասություն համադասական շաղկապներով:

4. Ձևափոխել տրված նախադասությունները՝ ստորոցայլը դնելով հարկադրական 2-րդ ասպանի ժամանակաձևով.

1. Şımə hejo iyəndı koməg kardedəyon.
2. Vəomə mangədə az bo çımı təhsili idomə kadero bə Almaniyə bəşem.
3. İmtohoniku çokə nəticə sero tı bəpe xəyli kitobon bıhando.
4. Boçi bepedəniş, bə məktəb nibəşəş?
5. Ehanə piedəmon çokə kişvərimon be, bəpe xəyli ko bıkəmon.

Քերականություն

25.1. Պայմանական եղանակի անցյալ ժամանակաձևեր

Թալիշերենում պայմանական եղանակի անցյալ ժամանակաձևեր կազմվում է խոնարհվող բայի անցյալի դերբայի և *be լինել* օժանդակ բայի պայմանական հատուկ ձևերի օգնությամբ: Այս ժամանակաձևը համապատասխանում է հայերենի ըղձական անցյալի հարակատար բաղադրյալ երկրորդական ժամանակաձևին և արտահայտում է գործողություն, որն անցյալում չի իրականացել կամ անցյալում չկատարված այնպիսի գործողություն, որի իրագործումով (կամ չիրագործումով) պայմանավորված կլինեի մեկ այլ գործողության կատարումը, օրինակ՝ *երանի գնացած լինեի/եթե գնացած լինեի, երանի եկած չլինեիր/եթե եկած չլինեիր* և այլն:

Թալիշերենում եթե խոնարհվող բայը անանցողական է, ապա կիրառվում են *be* բայի հետևյալ ձևերը՝

	Եզակի թիվ	Հոգնակի թիվ
1-ին դեմք	-bəym	-bəymon
2-րդ դեմք	-bəys	-bəyon
3-րդ դեմք	-bəy	-bəyn

Oməbəym եկած լինեի, ուշտəbəys նստած լինեիր, հիտəbəy քնած լինեի և այլն:

Անցողական բայերի դեպքում պայմանական անցյալ ժամանակաձևեր կազմվում է անցյալի դերբային կցելով անձնական կցական դերանունները (տե՛ս §12.1), ապա բոլոր դեմքերի և թվերի համար դրվում է չփոփոխվող *bəy* ձևը՝ *vindəmbəy տեսած լինեի, kişəmbəy սպանած լինեիր, doəşbəy տված լինեի* և այլն:

Keşkə vindəmbəy çımı vətən.

*Երանի թե տեսած լինեի
հայրենիքս:*

Ehanə oməbəys, Şirzadi əvindiş.

*Եթե եկած լինեիր, Շիրզադին
կտեսնեիր:*

Zinəmonbəy, əşimon.

Իմացած լինեինք՝ կգնայինք:

Այս ժամանակաձևի ժխտական խոնարհումը կազմվում է ութ-
 ժխտական նախամասնիկի օգնությամբ, որը կցվում է օժանդակ բային՝

Keş niviştənəbəy ə kitobı.

Երանի գրած չլինեիր այդ գիրքը:

Əgəm im jigo bənəbəy, az əzinim.

*Եթե այդպես եղած չլիներ, ես
 կիմանայի:*

Çəy məğalə handəşonnəbəy, sərost
 cəvob nədəyn.

*Նրա հողվածը կարդացած չլինեին,
 ճիշտ չէին պատասխանի:*

25.2. Ստորադասական շաղկապներ

Ստորադասական շաղկապներն արտահայտում են նախադասու-
 թյունների ստորադասական հարաբերություններ՝ կապելով ստորադաս
 նախադասությունը գերադասի հետ: Թալիշերենի հիմնական ստորա-
 դասական շաղկապներն են՝ *ki որ, ehanə, girəm, əgər, əgəm, -bu եթե, ...gorə,
 ...gorış, ...bidə որպեսզի, çanə, çanə ki մինչ, քանի դեռ, vaxtı ki երբ, çumçiko,
 zira, bə çəy gorə ki որովհետև, diyə məkə, diyə məkə ki, diyə məkəmon, diyə
 məkəmon ki չնայած և այլն:*

Բառապաշար

keşkə	երանի	bekor	անգործ, պարապ
məğalə	հողված	muyəxol	հյուս, ծամ
sərost	ճիշտ, ուղիղ	bəv	ունք
noxəşin	հիվանդ	bənə	նման, պես
dəje	ցավել	bulul	բյուրեղապակի
luz	փոքր	nəcim	նրբագեղ
sutə	վառված	vini	քիթ
nun	հաց	ovşum	լուսին
kırçənə	չորուկ, այրուք	bolo	հասակ
dəvo	դեղ	nozık	բարակ
bəlo	փորձանք	dəkəşe	տնել
ku	կույր	pəri	փերի
tarif karde	գովել	aşğ be	սիրահարվել
bəs	ուրեմն	miğət be	հոգ տանել
bədbəxt,	դժբախտ	sərhəd, marz	սահման

siyobəxt			
ğəzo	պատահար	du vote, duyə	ստել
bəyji, səğ	կենդանի	gəp jəy	
imtohon	քննություն	sui-ğəsd	դավադրություն
		ğəzəl	գազել

Տեքստ 1

Գլայ noxəşin şedə həkimi paliyo, votedə:

- Luzım dəjedə.

Doktor xəbə sedə:

- Imruj çiči hardə?

Noxəşin votedə:

- Sutə nuni kırçənə.

Həkimi piedəşe dəvo ekə bə noxəşini çəşi. Noxəşin sədo rost kardədə:

- Çımı luz dəjedə, tı boçi dəvo ekardədəş bə çımı çəşi?

Həkim votedə:

- İştı çəşon çok vindəbəy, sutə nuni kırçənə nəhəyş, luzi bə bəlo dənənəyş.

Տեքստ 2

Գլայ kuyə merdi vey ıstəku roziyə gıləy jeniş hestbe. Jen har vırədə əşti-
 օնիշti, ıstəni tarif əkəy. Ruji bekorə vaxti jen ijənən nıştədə, dəmandədə tarifot
 doy bəştə:

- Eh, merdə, merdə! Keşkə vindəşonbəy ıştı çəşon. Tı vindəbəy çımı dırozə
 muyəxolon, siyoyə çəş-bəvon, bənə sipiyə bululi dim, nəcimə vını, bə serujnə
 ovşumi oxşiə bəvon, barzə bolo, nozıkə muyon.

Kuyə merd vindedə ki, vey dıroz dəbəkəşe çı jeni gəp, əve rəyrə damə bedə:

- Bə Xıdo, jenə! Az bovə kardədəm bəştı votə həmməy gəpon. Əncəx bə
 şəkım iglə çiyku: tı ki ənə reçin, ənə cıvon, ցəşəngə pəri biş, az de ıstə kuyəti
 aşığ bim bə tı, bəs oxo ım ənə çəşonışon vində merdon hiç vindəşonnıbe tı?

Վարժություններ

1. Կարդալ, թարգմանել, պատմել տեքստերը:

2. Թարգմանել թալիշերեն.

1. Այդ դժբախտ պատահարի օրը ես նրանց հետ էի: Երանի այդտեղ եղած չլինելի, չտեսնելի նրանց մեծ վիշտը: 2. Եթե գյուղի բնակիչները մեզ օգնության հասած չլինեին, մենք հիմա հաստատ ողջ չէինք լինի: 3. Եթե ուսանողները այդ բոլոր գրքերը կարդացած լինեին, քննությունը լավ կհանձնեին: 4. Երանի դու էլ մեզ հետ Լենքորան եկած լինեիր, մեր հայրենիքի մայրաքաղաքն այնքան գեղեցիկ է: 5. Թեև նա շատ երիտասարդ էր, երկար տարիներ մոր նման հոգաց իմ մասին: 6. Մինչ մենք այստեղ հանգիստ նստած ենք և վայելում ենք թալիշական լեռների գեղեցկությունը, մեր քաջ զինվորները հսկում են հայրենիքի սահմանները: 7. Եթե բժշկի խորհուրդներին հետևած լինեիր, վիճակդ այսքան վատ չէր լինի: 8. Եթե ինձ այդ մասին մայրս ասած չլիներ, երբեք չէի հավատա, որ Ադիլը կարող էր ստել ինձ: 9. Հենց հիմա պալատ գնա ու ամեն ինչ պատմիր թագավորին, որպեսզի նա իմանա այդ դավադրության մասին: 10. Եթե թալիշ մեծ բանաստեղծը տեսած լիներ քո գեղեցկությունը, քո մասին մի գեղեցիկ գազել կգրեր:

3. Կազմել 5 նախադասություն ստորադասական շաղկապներով:

4. Ուղղել նախադասություններում առկա սխալները և թարգմանել հայերեն.

1. ԹգՅմ յՎ չինճ ճճ ճմճ ճմճՅճ, Իճճ ճստի ճՎննիճ.
2. Կճճճ ճ ճտոճ ճճ տի ճճճճճճճմ.
3. Էհանճ տի ճստի-ճստճճճ ճճ մճճճճ ճճճճճճճ, միճլլիմ ճին ճնն.
4. Թ ճոճիճճ ճճճճճ ճնճճճճճճճճ, ճմճճճճ ճճիմոն.
5. Գիրճմ Բաճճ ճճճն Ակիճ օցնիճճճճճ, ճճ Իճճնի ճճիճ ճտճոլ ճճճճ ճճճ.

ԴԱՍ 26

Քերականություն

26.1. Ըղձական 2-րդ ապառնի ժամանակաձևը

Թալիշերենի ըղձական եղանակի 2-րդ ապառնի ժամանակաձևը կազմվում է ապառնի կամ հարկադրական դերբայից և *be լինել* բայի ըղձական ապառնի համապատասխան ձևերից՝ *bibom* (*bibum*), *biboş* (*bibuş*), *bibo* (*bibu*), *bibomon* (*bibumon*), *biboon* (*bibuon*), *bibon* (*bibun*): Այս ժամանակաձևն իր արտահայտած իմաստով մոտ է հայերենի ապակատար դերբայով և *լինել* բայի ըղձական ապառնիով կազմվող երկրորդական բաղադրյալ ժամանակաձևին կամ հայերենում կարող է արտահայտվել նաև *ստիպված լինել մի բան անել* կառույցի համապատասխան դեմքերով և թվերով, օրինակ՝ *şənin bibom qնալու լինես/ստիպված լինես գնալ*, *mandənin biboş մնալու լինես/ստիպված լինես մնալ*, *okardənin bibomon բացելու լինենք/ստիպված լինենք բացել* և այլն:

Bə ha şəhəri şənin bibomon, bəşemon. *Որ քաղաք էլ ստիպված լինենք գնալ, կգնանք:*

Im ko kardənin bibum, cindo bəbem. *Ստիպված լինեմ այս գործն անել, կգժվեմ:*

Ժխտական խոնարհման դեպքում կիրառվում են օժանդակ բայի ըղձական ապառնիի համապատասխան ժխտական ձևերը՝ *nibom*, *niboş*, *nibo*, *nibomon*, *niboon*, *nibon*:

26.2. Անցյալի 2-րդ դերբայը

Թալիշերենում անցյալի 2-րդ դերբայը կազմվում է *bi-* նախամասնիկի օգնությամբ, որը կցվում է երկհիմք բայերի անցյալի հիմքին կամ միահիմք բայերի ընդհանուր հիմքին: Թալիշերենին նվիրված որոշ ուսումնասիրություններում այս դերբայն անվանվում է նաև ընդհանուր (*general*) մակբայ, քանի որ երբեմն ցույց է տալիս նաև ընթացքի մեջ գտնվող գործողություն: Կազմվում է հիմնականում անցողական բայերից՝ *bivot uսսած*, *bikard արած* և այլն:

Այդ դերքայը թալիշերենում լայն կիրառություն չունի, հիմնականում մասնակցում է բարդ բառերի կազմությանը, օրինակ՝ *նօջւմբոտ հեքիաթասաց, քօյ-թօրնոտ իր լավն ու վատը իմացող, տօնոտ նողմախոս* և այլն:

Բառապաշար

cındo be	գժվել, խելագարվել	sıpə	շուն
nəǰılbıvot	հեքիաթասաց	suk	աքաղաղ
səbızın	նողմախոս	baş	կատար, գագաթ
sıpiyə sıvoni	լույսը չբացված	bın	հատակ, տակ
kef	խնջույք, ուրախություն	bınə	ծառի բուն
hətto	նույնիսկ	bınədə	տակը, ներքևում
zurte karde	սևեռել, հառել	noz	նազանք
dəp	դափ, դահիրա	dıkəsi	երկուսով
havz	կանաչ	ityotin be	զգույշ լինել
mihəndis	ինժեներ	sə ǰal be	զուլիսը խառը լինել
ıstəni şodoy	նետվել, հարձակվել	kəfşən	արոտավայր
çol	փոս	anə	այդքան
obod karde	շենացնել, կառուցել	dəǰijie	մոլորություն
tarsoəti	մտավախություն	nımoyəndə	ներկայացուցիչ
təyədəst	ձեռնունայն	ǰır karde	կոտորել
xəbədo/çəşnavi	զգուշացնել	əhand,	երգիչ
karde		handəkəs	
hiç, keynəsə	երբևիցե	pamədor	լուրիկ
sıftəku	նախապես	dırıst karde	ճշտել

Տեքստ

Rivos iyən suk

Di kuçış kardəbe. Gıləy sıpə de suki mandəbe. İmon de iyəndı dust bəbin, ivırədə jiedəbin. Bə şəv suk do başədə, sıpə çəy bınədə hıtedəbe.

Í ruj sipiyə sıvoni suki do başədəş hande. Nezədə bə rıvos bə suki sədo ome. Əv çı do bınədə nişte, ıştə çəşonış bə suki zurtəş karde. Çəyo de noziş vote:

- Sukə boə, ıştı çı ğəşəngə sədo heste. ıştı sədo çı bilbılı sədosə çok bə dil niştedə. Evo bə ji, dust bıbəmon. Az giləy dəp pəydo bıkəm, bıjənım, tınən bıhand! Dıkəsi havzə çımənədə çokə ruj dəvonəmon.

Suki votışe:

- Ne, rıvos dədə, çımı vaxtım ni. Kefi peşo bəkamon. Imruj çımı sə vey ğale.

- Çı ko heste?

- Rıvos dədə, ım kəfşən çımı dədəku bə mı mandə. İyo mı giləy di eje piedəme.

- Bəvədə evo bə ji, iyo bə mınən i gilə kəy co bıdə. Şəvi-ruj bə tı divo bəkam.

Suki votışe:

- Bə ko çımı mihəndis diyə kardedə. Bışı ıştə dardi bəy bıvot. Əv bo tı vırə co bəkarde.

Rıvosi jıgoş zınə ki, çı suki mihəndis giləy kage. Bə çəy gorə xəbəş sə:

- Şımə mihəndis koncoye?

- Do bınədə hitə.

İyoən do bınədə hitə sıpə rıvosış vinde. Rəyrə əşte, ıştənış çı rıvosi səpeş sodoy. Rıvos vite, sıpə vite. Navədə giləy yolə çol hestbe. Rıvos ım çol vindeədə bə dumo ogarde. Çı do bıniku dəvardeədə suki xəbə səşe:

- Rıvos dədə, anə pamuyə vırə bə tı vəs ni? Bıvard!

Rıvosi cəvob doşe:

- Bo ğəp jəyro vaxtım ni. Əncəx ım siyoyə mihəndis ki, heste, bo tı çokə di obod bəka.

Վարժություններ

1. Կարդալ, թարգմանել և պատմել տեքստը:

2. Թարգմանել թալիշերեն.

1. Ես չասացի՞, որ եթե գրադարան գնալու լինես, ասա՝ միասին գնանք:
2. Եթե ճիշտն ասելու լինենք, այդ ամենը մոլորություն է, իմ սիրելի՛ ընկեր: 3. Մտավախություն կա, որ մեր երկրի ներկայացուցիչները ստիպված լինեն ձեռնունայն վերադառնալ: 4. Փախե՛ք այդ երկրից, եթե

մնալու լինեք, թշնամիները կկոտորեն ձեզ: 5. Դրանից հետո երգիչներն ու հեքիաթասացները հաճախ էին մեր տուն գալիս: 6. Աղիլն ինձ զգուշացրել է, որ ինչ էլ տեսնելու լինեմ, լռեմ: 7. Եթե գյուղից գալու լինես, ինձ համար եփած լուրիկներ բեր հետդ: 8. Եթե հանդիպելու լինեք, լավ կլինի՝ նախապես ճշտեք, թե արդյոք այդ ժամը նրանց հարմա՞ր է: 9. Նա այստեղ է, և ես կգտնեմ նրան, եթե նույնիսկ ստիպված լինեմ խուզարկել ողջ տունը: 10. Նա ասաց. «Կաշխատեմ այսուհետ ողջամիտ և զգույշ լինել»:

3. Կազմել տեքստ «Գյուղում» վերնագրով՝ կիրառելով բայեր ըղձական 2-րդ ասպանի ժամանակաձևով:

4. Ընդգծված բառերը փոխարինել հոմանիշներով.

Di kuçış kardəbe. Gıləy sıpə de suki mandəbe. Imon de iyəndı dust bəbin, ivirədə jiedəbin. Bə şəv suk do bəşədə, sıpə çəy bınədə hitedəbe.

İ ruj sipiyə sıvoni suki do bəşədəş hande. Nezədə bə rıvos bə suki sədo ome. Əv çı do bınədə nişte, iştə çəşoniş bə suki zurtəş karde. Çəyo de noziş vote:

- Sukə boə, iştı çı ğəşəngə sədo heste. Iştı sədo çı bilbili sədosə çok bə dıl nişteədə. Evo bə ji, dust bıbəmon. Az gıləy dəp pəydo bıkəm, bıjənim, tınən bıhand! Dıkəsi havzə çimənədə çokə ruj dəvonəmon.

Քերականություն

27.1. Հարկադրական անցյալ ժամանակաձևեր

Որևէ անցյալ ժամանակում անհրաժեշտաբար կամ հարկադրաբար կատարելի գործողության գաղափարը կամ մտադրությունը թալիշերենում արտահայտվում է հարկադրական անցյալ ժամանակաձևի միջոցով, որը կազմվում է ապառնի կամ հարկադրական դերբայից (տե՛ս §24.1) և *be լինել* բայի անցյալ կատարյալի համապատասխան ձևերից՝ bim, biş, be, bimon, biyon, bin՝ vitəninbim *պետք է վազել/մտադիր էի վազել*, vjñəninbiş *պետք է ընտրեիր/մտադիր էիր ընտրել*, bə ǰəror oməninbe *պետք է որոշեր/մտադիր էր որոշել* և այլն:

Kəy təmir karderə pul nibe, əǰilonən
şəninbin bə institut.

Dı gilə rom hestbe: ya se saat çəş
kardəninbim de əy vindemoni, yaanki
bə kə ogardəninbim.

*Տունը վերանորոգելու համար
գումար չկար, երեխաներն էլ
համալսարան պետք է գնային:
Երկու ճանապարհ ունեի. կա՛մ
երեք ժամ պետք է սպասեի նրա
հետ հանդիպմանը, կա՛մ պետք է
տուն վերադառնայի:*

Ժխտական խոնարհման ժամանակ կիրառվում են be բայի անցյալ կատարյալի համապատասխան ժխտական ձևերը՝ nibim, nibiş, nibe, nibimon, nibiyon, nibin՝

Çəmə xıyzone siri bəy votəninribiş.

Dışmeni vədə bəy okardəninribimon.

*Չպետք է նրան ասեիր մեր
ընտանիքի գաղտնիքը:
Թշնամու առաջ դուռը չպետք է
բացեիր:*

27.2. Անցյալի դերբայով որոշիչ դերբայական դարձվածի արտահայտումը թալիշերենում

Թալիշերենում անցյալի դերբայը բավականին լայն կիրառություն ունի որոշիչ դերբայական դարձվածներում: Ընդ որում, հարկ է ընդգծել, որ հենց այս գործառույթով հանդես գալու ժամանակ կարող ենք համոզվել, որ այս դերբայն անցյալի դերբայ է անվանվում միայն պայմանականորեն, քանի որ այն հստակորեն օժտված է նաև ներկա ժամանակ մատնանշող հատկություններով: Այսպես, թալիշերենում անցյալի դերբայի և դրա լրացումների միջոցով արտահայտվում է հայերենի՝ հարակատար և ենթակայական դերբայներով որոշիչ դերբայական դարձվածի իմաստը:

<p>• Հարակատար դերբայով որոշիչ դերբայական դարձված</p> <p>Բə çəmə kə omə mehmonon i mang
iyo bəmanden.</p> <p>Tolışistoniku viğandə bə heyət zinə
bə Erməniston rəsə.</p> | <p><i>Մեր տուն եկած հյուրերը մեկ ամիս
այստեղ են մնալու:</i></p> <p><i>Թալիշստանից ուղարկված
պատվիրակությունը երեկ
Հայաստան է հասել:</i></p> |
|--|---|

<p>• Ենթակայական դերբայով որոշիչ դերբայական դարձված</p> <p>Xaricədə jiə xəyli tolışon nezə
vəomədə bə vətən ogardəninin.</p> | <p><i>Արտասահմանում ապրող շատ
թալիշներ մտադիր են մոտ
ապագայում հայրենիք
վերադառնալ:</i></p> |
|--|---|

<p>Soədə hənək kardə hırdən çı
miəllimi zoəye.</p> | <p><i>Բակում խաղացող երեխան ուսուցչի
որդին է:</i></p> |
|--|---|

Հատկապես լայն կիրառություն ունեն *be լինել* բայի անցյալի դերբայով դարձվածները, որոնցում այն կարող է թարգմանվել *եղած, եղող, լինող, գտնվող*, իսկ անձնական-կցական դերանունների կիրառմամբ՝ նաև *ունեցող, ունեցած՝*

<p>Əyo bə həmməy odəmon çəy sixanon
məsəşone.</p> | <p><i>Այստեղ եղած բոլոր մարդիկ լսել են
նրա խոսքերը:</i></p> |
|---|---|

Co məmləkətonədə bə çımı duston
ımrıj i vırədə gırdə bəben.

Çəmə xəlgı folklor sə-bınış nıbə gıləy
gənce.

*Տարբեր երկրներում գտնվող
ընկերներս այսօր հավաքվելու են
մեկ տեղում:*

*Մեր ժողովրդի բանահյուսությունը
սկիզբ ու վերջ չունեցող մի գանձ է:*

Բառապաշար

təmir karde	վերանորոգել	orzu	երազանք
institut	ինստիտուտ	tələb	պահանջ
saat	ժամ	ifodə karde	արտահայտել
sır	գաղտնիք	sənət	արվեստ, գործ
mehmon	հյուր	nəsil	սերունդ
heyət	պատվիրակություն	əzəliku	հնուց, դարեր ի վեր
folklor	բանահյուսություն	mənəvi	հոգևոր
sə-bin	սկիզբ ու վերջ	hestemon	գոյություն
şifohi	բանավոր	sosial	սոցիալական
ədəbiyot	գրականություն	nəzə	հայացք
ofəyə be	ստեղծվել	rostbemon	զարգացում, աճ
bədii	գեղարվեստական	nımunə	օրինակ, նմուշ
ofəyevonəti	ստեղծագործություն	mışkul	անհնար
məhsul	պտուղ, արդյունք	ifşo be	բացահայտվել
dovr	ժամանակաշրջան	mədəniyət	մշակույթ
məhkum karde	դատապարտել	əmandə	մնացած
zılm	կեղեքում	şıkl	ձև
əsorət	լուծ	unsıyət	շփում, կապ
əvoməti	դյուրահավատություն	unsıyət	շփվել
besəvodəti	անգրագիտություն	dəbaste	
əlifbo	այբուբեն	bə əməl ome	ի հայտ գալ
təbəğə	խավ, շերտ	cur	տեսակ
həmovıj	հարթաբնակ, դաշտեցի	janr	ժանր
		moldo	անասնապահ

bandij	լեռնցի, լեռնաբնակ	moləvon	տավարած
dastko be	զբաղվել	məhrum be	զրկվել
etnografiyə	ազգագրություն	elementar	տարրական
coğrafiyə	աշխարհագրություն	həx, huğuş	իրավունք
ğarxzo	պարտավոր	ruşin	լուսավոր
diktator	բռնապետական	şəhlə	բոց
zevil, zil	մոխիր	duyəvul	ծուխ
dərive	հաշալ	dəgiş karde	փոխել
mığovilə	պայմանագիր	imzo karde	ստորագրել
kəhu, didərgin	փախստական	təsdığ karde	հաստատել
nomin	հայտնի, անվանի		

Տեքստ

Տոլիսի folklor

Folklor yaən şifohiyə ədəbiyot bənə xəlgi ıstəni ğədim iyən ğəncine, yəni tolışə xəlğ ofəyə beku çəy folklorən bino bə. Xəlgi bədiiyə ofəyevonəti məhsule folklor, yəni tolışə xəlgi nəsilən əzəliku tobə ıstətnə avlodon ofəyə kardə ğəpə sənəte folklor. Xəlgi orzu-tələbon ifodəbikə sənəte folklor.

Tolışə xəlgi mənəviyə hestemon çičə? Bə sosialə-tarixiyə hodison çı xəlgi bədiiyə nəzə çoknəyē? Tolışə xəlgi jimoni rostbemonə roon komonin? Jıgo parson cəvob folklorə nımunəonədəyē. Çoknə votedən: “Xəlgi folklori unımutə, çəy tarixi umute - mışkule”. Folklorədə ifşo bedə ğədimiye vaxtonku tosə ıstətnə dovri xəlgi məhkumbikə zılm, əsorət, əvoməti, besəvodəti.

Dınyoədə 6000 xəlğ jimon kardədə, çəvonədə 3000 xəlgi ıstə əlifboş, nıvıştə mədəniyətış heste. Əmandə xəlğon de iyəndı şifohiyə şiklədə unsiyət dəbastedən, çəvon dovlət, dovlətə zıvon, hətto ədəbiyə zıvonışon ni, əmma ğəncinə şifohiyə ədəbiyot hestışone.

Tarixən nıvıştemonışon nıbə xəlğonədə ğıləyni tolışonin, ım səbəbiku tolışə xəlgi folklor vey zumande. Tolışə xəlgi ıstəni təsdığ kardero ıstə həmməy zu bə ğəpə ədəbiyoti doəşe, əve ki, iyo bə əməl omən mıxtəlifə şifohiyə curon iyən janron.

Ki bə tolişə folklori ofəyəbikon? Həlbət ki xəlği həmməy təbəğon: ərbobən, kosibən, merdən, jenən, kinəən, zoən, həmovijən, bandijən, moldoən, moləvonən, gələvonən.

Çı dınyo xəyli nominə alimon: Aleksandr Xodzko, Ilya Berezin, Boris Dorn, Jak de Morgan, Boris Miller, Liya Pireyko iyən co kəson dastko bin de tolişə folklori, zıvoni, ədəbiyoti, etnografiyə, coğrafiyə umute.

Վարժություններ

1. Կարդալ, թարգմանել, պատմել տեքստը:

2. Թարգմանել թալիշերեն.

1. Աշխատակիցները պետք է հասկանային, որ ոչ միայն պարտավոր էին դա անել, այլև ուրախությամբ պետք է անեին: 2. Նրանք ինձ իրենց հետ չտարան, իմ աշխատանքն այնպիսին էր, որ ես պետք է մնայի քաղաքում: 3. «Գուցե չպե՞տք է վերադառնայի», - մտածեց նա, բայց արդեն ուշ էր: 4. Այս բռնապետական երկրում ապրող բնիկ ժողովուրդները զրկված են մարդու տարրական իրավունքներից: 5. Բացի մեզանից՝ այդ մեծ ու լուսավոր սենյակում հավաքված էին նաև հարևան երկրներից եկած բազմաթիվ կարևոր հյուրեր: 6. Հեռվում երևացող բոցն ու ծուխը բոլորին անհանգստացրել էր: 7. Արդեն գիշեր էր, ես դեռ պետք է փոխեի շորերս և գնայի Ադիլի հետ հանդիպելու: 8. Մոխրի մեջ խաղացող երեխաները տեսան, թե ինչպես շները հաշալով վազեցին ձիերը կողմը: 9. Դու չպետք է ասեիր այդ մասին մորաքրոջդ, լավ գիտեիր, որ նա շատ կտառնայի: 10. Եթե երկու երկրների միջև պայմանագիրը ստորագրվեր, պատերազմի պատճառով իրենց տները լքած փախստականները պետք է վերադառնային իրենց հայրենիք:

3. Տրված բայերի անցյալի դերբայով կազմել որոշիչ դերբայական դարձվածով նախադասություններ. ogarde, viğande, vite, kişte, hite, çapo beşe, mande, jimon karde, eginie, hande

4. Տեքստում առկա բոլոր բայերի ժամանակաձևերը փոխել հարկադրական անցյալ ժամանակաձևի, ապա տեքստը թարգմանել հայերեն.

Çımı ən nezə dustonədə giləyni, Pərviz çı İroniku ogardə. Əv çı İroni İslamə Respublikə sərşəhər Tehroni həmməysə çokə universitetədə handedəbe. Imruj əmə giləy parkədə vindemonımon karde iyən əy İronədə ıştə jimoni

barədə nəğil kardişe. İminə dı sorədə Pərviz çı hıtəxonə gıləy gədə otağədə mandə, peşo i sor gıləy ironijə tolişi kədə jiə. Bə Lankon ogarde bənav Pərviz işte duston vindero çı Tehrono de avtobusi bə Şiraz şə, çəyo de iştənəpəri bə Lankon omə. Çəmə vindemoni bədigə Pərviz bəştə kə şe.

ՀԱՃԱԽ ԿԻՐԱՌՎՈՂ ԵՐԿՀԻՄՔ ԲԱՅԵՐԻ ՆԵՐԿԱՅԻ
ՀԻՄՔԵՐԻ ՑԱՆԿ

Բայ	Ներկայի հիմք	Բայ	Ներկայի հիմք
barde	bə	jəy	jən
be	bi, b	karde	kə
bırie	bır	kırnie	kırın
bırnie	bırın	lovnıe	lovin
çınie	çın	marde	mard, mi
çovnie	çovın	noy	nə
dame	vo	pornıe	porın
dəvarde	və	rosnie	rosın
dəvonıe	dəvon	roxnie	roxın
doy	də	səy	sən
eme	vo	sır	sır
gınie	gın	şe	şi
harde	hə	varde	və
hırie	hır	vıške	vışk

ՔԻԵ ՄԻՐԵԼ/ՅԱՆԿԱՆԱԼ ԲԱՅԻ ԽՈՆԱՐՀՄԱՆ

ՀԱՐԱՑՈՒՅՑԸ

Սահմանական եղանակ

Ներկա ժամանակաձև

	Եզակի թիվ	Հոգնակի թիվ
1-ին դեմք	pidəme (pidəme) pidəmnı (pidəmnı)	pidəmonə (pidəmonə) pidəmonnı (pidəmonnı)
2-րդ դեմք	pidə (pidə) pidəni (pidəni)	pidəyone (pidəyone) pidəyonnı (pidəyonnı)
3-րդ դեմք	pidəşe (pidəşe) pidəşni (pidəşni)	pidəşone (pidəşone) pidəşonnı (pidəşonnı)

Անցյալ անկատար I ժամանակաձև

	Եզակի թիվ	Հոգնակի թիվ
1-ին դեմք	pidəmbə (pidəmbə) pidəmnıbə (pidəmnıbə)	pidəmonbə (pidəmonbə) pidəmonnıbə (pidəmonnıbə)
2-րդ դեմք	pidəbə (pidəbə) pidənıbə (pidənıbə)	pidəyonbə (pidəyonbə) pidəyonnıbə (pidəyonnıbə)
3-րդ դեմք	pidəşbə (pidəşbə) pidəşnıbə (pidəşnıbə)	pidəşonbə (pidəşonbə) pidəşonnıbə (pidəşonnıbə)

Անցյալ անկատար II ժամանակաձև

	Եզակի թիվ	Հոգնակի թիվ
1-ին դեմք	əpime nəpime	əpimone nəpimone
2-րդ դեմք	əpi nəpi	əpiyone nəpiyone
3-րդ դեմք	əpişe nəpişe	əpişone nəpişone

Անցյալ կատարյալ ժամանակաձև

	Եզակի թիվ	Հոգնակի թիվ
1-ին դեմք	pime	pimone
	nɪpime	nɪpimon
2-րդ դեմք	pie	piyone
	nɪpie	nɪpiyone
3-րդ դեմք	piʃe	piʃone
	nɪpiʃe	nɪpiʃone

Վաղակատար ներկա ժամանակաձև

	Եզակի թիվ	Հոգնակի թիվ
1-ին դեմք	piəme	piəmone
	piəmni	piəmonni
2-րդ դեմք	piə	piəyone
	piəni	piəyonni
3-րդ դեմք	piəʃe	piəʃone
	piəʃni	piəʃonni

Վաղակատար անցյալ ժամանակաձև

	Եզակի թիվ	Հոգնակի թիվ
1-ին դեմք	piəmbə	piəmonbə
	piəmnɪbə	piəmonnɪbə
2-րդ դեմք	piəbə	piəyonbə
	piənɪbə	piəyonnɪbə
3-րդ դեմք	piəʃbə	piəʃonbə
	piəʃnɪbə	piəʃonnɪbə

Ապառնի ժամանակաձև

	Եզակի թիվ	Հոգնակի թիվ
1-ին դեմք	bəpieme	bəpiemone
	nibəpieme	nibəpiemone
2-րդ դեմք	bəpie	bəpieyone
	nibəpie	nibəpieyone
3-րդ դեմք	bəpieʃe	bəpieʃone
	nibəpieʃe	nibəpieʃone

Հրամայական եղանակ

	Եզակի թիվ	Հոգնակի թիվ
2-րդ դեմք	բլբլ! մթբլ!	բլբլթն! մթբլթն!

Ըղձական եղանակ

Ներկա ապառնի ժամանակաձև

	Եզակի թիվ	Հոգնակի թիվ
1-ին դեմք	բլբլլոմ նլբլլոմ	բլբլլոթմոն նլբլլոթմոն
2-րդ դեմք	բլբլլոս նլբլլոս	բլբլլոթոն նլբլլոթոն
3-րդ դեմք	բլբլլո նլբլլո	բլբլլոն նլբլլոն

Ըղձական 2-րդ ապառնի ժամանակաձև

	Եզակի թիվ	Հոգնակի թիվ
1-ին դեմք	բլթնն իբոմ բլթնն ուբոմ	բլթնն իբոթոն բլթնն ուբոթոն
2-րդ դեմք	բլթնն իբոս բլթնն ուբոս	բլթնն իբոթոն բլթնն ուբոթոն
3-րդ դեմք	բլթնն իբո բլթնն ուբո	բլթնն իբոն բլթնն ուբոն

Ստորադասական եղանակ

ներկա ապառնի ժամանակաձև

	Եզակի թիվ	Հոգնակի թիվ
1-ին դեմք	բլբլլոմ նլբլլոմ	բլբլլոթոմոն նլբլլոթոմոն
2-րդ դեմք	բլբլլոս նլբլլոս	բլբլլոթոոն նլբլլոթոոն
3-րդ դեմք	բլբլլո նլբլլո	բլբլլոն նլբլլոն

Հարկադրական 2-րդ ապառնի ժամանակաձև

	Եզակի թիվ	Հոգնակի թիվ
1-ին դեմք	բիւննիմ	բիւննիմոն
	բիւննիմ	բիւննիմոն
2-րդ դեմք	բիւննիս	բիւննիյոն
	բիւննիս	բիւննիյոն
3-րդ դեմք	բիւննի	բիւննի
	բիւննի	բիւննի

Հարկադրական անցյալ ժամանակաձև

	Եզակի թիվ	Հոգնակի թիվ
1-ին դեմք	բիւննիբիմ	բիւննիբիմոն
	բիւննիբիմ	բիւննիբիմոն
2-րդ դեմք	բիւննիբիս	բիւննիբիյոն
	բիւննիբիս	բիւննիբիյոն
3-րդ դեմք	բիւննիբի	բիւննիբի
	բիւննիբի	բիւննիբի

Պայմանական անցյալ ժամանակաձև

	Եզակի թիվ	Հոգնակի թիվ
1-ին դեմք	բիւննիբայ	բիւննիբայ
	բիւննիբայ	բիւննիբայ
2-րդ դեմք	բիւննիբայ	բիւննիբայ
	բիւննիբայ	բիւննիբայ
3-րդ դեմք	բիւննիբայ	բիւննիբայ
	բիւննիբայ	բիւննիբայ

ԹԱԼԻՇԵՐԵՆ-ՀԱՅԵՐԵՆ ՀԱՄԱՌՈՏ ԲԱՌԱՐԱՆ

Aa

abidə - հուշարձան
adət - ավանդույթ
adətən - սովորաբար
aeroport - օդակայան
Afrikə - Աֆրիկա
ağıl - խելք
ağıl doy – սովորեցնել, խրատել
ağılmand - խելացի
axməx - հիմար
aid be - առնչվել
aləm - աշխարհ
alim - գիտնական
Almaniyə - Գերմանիա
am - ուս
ambo - ամբար
ambu - տանձ
Amerikə - Ամերիկա
andom - մարմին
andue - ամրածեփել
anekdot - անեկդոտ
anə, ənə, anəndə - այնքան,
այդքան
angı - խաղող
angıste - մատանի
angıstə - մատ
ansambl – անսամբլ, խումբ
aptek - դեղատուն
arədə - միջև
arıste - կոտրել
arşie - կոտրվել

asbarde, asparde – հանձնել,
հանձնարարել
Asiyə - Ասիա
asp – ձի
astek - ացտեկ
astovə - աստղ
aş - ապուր
aşboz - խոհարար
aşığ - սիրահար
aşığ be - սիրահարվել
aşmarde - հաշվել
aşti be - հաշտվել
avlod - երեխա; սերունդ
Avropə - Եվրոպա
avtobus - ավտոբուս
az - ես

Bb

baxş, baxşə - պարգև
baxşe – ներել; պարգևել
baxtəvərətiku - բարեբախտաբար
bais - պատճառ
balə - երեխա, ձագ
band - լեռ, սար
bandij - լեռնցի
barde - տանել
barədə - մասին, վերաբերյալ
barz - բարձր
barzəbolo - բարձրահասակ
baste, base - կապել, կապկպել
baş - կատար, գագաթ

be - լինել
 be - առանց
 bebəfo - անհավատարիմ
 bedandon - անատամ
 beəloc - անելանելի
 befoydə - անօգուտ
 beğande - դուրս հանել
 bekarde - հանել; վռնդել, դուրս
 անել
 beko, bekor - գործազուրկ,
 անգործ; պարապ
 beme - աճել
 bemisil - աննման
 bepul - անվճար, ձրի
 berdəm - հանկարծ
 Berlin - Բեռլին
 besəvod - անգրագետ
 besəvodəti - անգրագիտություն
 beşe - դուրս գնալ, ելնել; աճել
 betərbiyəti -
 անդաստիարակություն
 bevarde - դուրս տանել
 bevəc - վատ
 bezu - թույլ, անուժ
 bə - դուռ
 bə digğəti loyiğ - տեսարժան
 bə dınyo ome - ծնվել
 bə dumot şe - մտածել, մտորել
 bə əməl ome - ի հայտ գալ,
 հայտնվել
 bə gorə - ըստ, համաձայն;
 պատճառով
 bə xoş ome - հավանել, դուր գալ
 bə rəhmət şe - մահանալ

bəd - վատ
 bədbəxt - դժբախտ
 bədəvi - բեղովին
 bədigə - հետո
 bədii - գեղարվեստական
 bədu - հետևից, հետքով
 bəfolu - հավատարիմ
 bəivirə - միասին, համատեղ
 bəlkəm - այլև
 bəlo - փորձանք, աղետ
 bəme - լաց լինել, լացել
 bənav - առաջ
 bənə - նման, պես, որպես
 bənovşə - մանուշակ
 bəpe - պետք է
 bəpeştə - հետո
 bərdəşt - հարուստ, ունևոր
 bərgəror karde - հաստատել
 bərk - ուժեղ, խիստ
 bəs - ուրեմն
 bəv - ունք
 bəvədə - այդժամ, այդ ժամանակ
 bəyji - կենդանի
 bəzi - որոշ
 bı - այս
 bıl bıl - տխրակ
 bılınd - բարձր
 bın - հատակ, տակ
 bınə - ծառի բուն
 birie - կտրել
 birnie - կտրել; կտրել տալ
 Biləsvio - Բիլասուվար
 bina - շենք
 bino - սկիզբ

bino karde - սկսել
bo - բեռ
bo - համար, հանուն
boçi - ինչո՞ւ
boə - եղբայր
boğ - այգի
boğəvon - այգեպան
boho - թանկ, թանկարժեք
Boku - Բաքու
bolışnə - բարձ
bolo - հասակ
bovə karde - հավատալ
bu - բույր, հոտ
bulul - բյուրեղապակի
bumi - բնիկ, տեղացի
Burcəli - Բուրջալի

Ը

cang - պատերազմ, կռիվ
cəhd karde - փորձել, ձգտել
cəlb - ներգրավել, գրավել
cəm karde - հավաքել
cəmat - մարդիկ;
 հասարակություն
cəvob - պատասխան
cəvob doy - պատասխանել
cımə - ուրբաթ
cındo - զժվել, իելագարվել
civon - երիտասարդ
cif - գրպան
cigəmand - խիզախ, քաջ
co - այլ, ուրիշ; առանձին
co karde - առանձնացնել,
 բաժանել

coğrafiyə - աշխարհագրություն
con - մարմին, հոգի
conboz - հերոս, հսկա
conibə - անբաժանելի
cur - տեսակ
curbəcür - զանազան, տարբեր,
 տարատեսակ

Շ

çan, çand, çandi - մի քանի
çanə ki - քանի դեռ, մինչ
çapo beşe - տպագրվել
çay - թեյ
çera – ինչո՞ւ
çəğində - ճակնդեղ
çəxu - դանակ
çəmə - մեր
çərxigardon - ճակատագրի անիվ
çəş - աչք
çəş dəme - սիրահարվել (առաջին
 հայացքից); մի բան շատ
 ուզել ուտել
çəş karde - սպասել
çəşmək - ակնոց
çəşnavi - զգուշացում,
 նախազգուշացում
çətin - դժվար, բարդ
çəvon - նրանց
çəy - նրա
çəyo - հետո, այնուհետև
çımı - իմ
çınıe - քաղել, պոկել
çi, çic - ի՞նչ, իր, առարկա
çie - թվալ, երևալ

çimən - մարգագետին
çok - լավ
çoknə - ինչպե՞ս
çol - փոս, հոր
çolıngın - քառասունի
çoşambə - չորեքշաբթի
çovnie - արածեցնել
çumçiko - որովհետև, քանի որ

Dd

dame - ժամանել, գալ, վրա
հասնել
damə be - ասել, խոսել
dard - ցավ, վիշտ
darışte - կոտրել; պարտության
մատնել
dast - ձեռք
dastəvuz - ապացույց
dastko be - զբաղվել
daşt - դաշտ, տափաստան
dave - վեճ, վիճաբանություն
dave karde - վիճել
day - քեռի
dayəğ - պաշտպանություն
de - հետ
del - էզ
derzi - դերձակ
detobə - մինչև
dəbaste - կապել
dədə, dədəli - պապիկ
dəftər - տետր
dəgınie - մի բանի մեջ ընկնել;
դժվարություն քաշել
dəgijie - մոլորություն

dəgiş - փոփոխություն
dəgiş be - փոխվել
dəgiş karde - փոխել
dəğande - մտցնել, ներս մտցնել,
դնել
dəğigə - բուպե
dəje - ցավել
dəkəşe - տևել, ձգվել
dəmande - սկսել
dənoy - մտցնել
dəp - դափ
dərəcə - աստիճան
dərəse - հասնել; հասկանալ
dərive - հաշվա
dəro gınie - ճանապարհ ընկնել
dərs - դաս
dəşe - մոնել
dəvarde - անցնել; հոսել
dəvə - ուղտ
dəvət karde - հրավիրել
dəvişkie - տեղավորվել
dəvo - դել
dəvonie - անցկացնել
diğğət - ուշադրություն
diğğətın - ուշադիր
dijd - մեծ, խոշոր, հսկայական
dikəsi - երկուսով
dil - սիրտ
dilə - մեջ
diləsut - հաճելի
dilisoxt - սրտանց, ի սրտե
dilnam - փափկասիրտ
dinyo - աշխարհ
dirst - ճիշտ, ուղիղ

dirnie - պատռել
dıroz - երկար
dıřambə - երկուշաբթի
dıřmen - թշնամի
dıtəřəfin - երկկողմանի
divo - աղոթք
dıyo - ծով
di - գյուղ
di - ուշ
didərgin - փախստական
diyə karde - նայել, դիտել
diyəro - հեռու, հեռավոր
dictator - բռնապետ
dim - դեմք, երես
din - կրոն
dinci se - հանգստանալ
dini - կրոնական
divo - պատ
divoj - գյուղացի
dizəbin - երիցուկ
do - ծառ
dodo - քույր
doy - տալ
doğmə - հարազատ
doxil - մեջ, ներս
doj - ցավ
doctor - բժիշկ, դոկտոր
dovlət - պետություն
dovr - շրջան, ժամանակաշրջան
du - սուտ
du - ծուխ
du - թան
duəvoj - ստախոս, խաբեբա
dukon - խանութ

dukondor - խանութպան
dum - պոչ
dumo - հետևից
dumot - միտք, մտորում
dust - ընկեր
dustiyəti - ընկերություն
dute - կառուցել, սարքել
duyəvul - ծուխ

Էe

edoy - փակել, ծածկել
edyəse - նայել, աչք ածել
egarde - իջնել, ցած գալ
egəte - փակել; ճզմել
eginie - ընկնել
eğande - գցել, ցած նետել
ehanə - եթե
ehaşte - կախել
ehtimolən - հավանաբար, երևի
exroc be - ստորանալ
eye - կառուցել; տնկել
ejəne - մտցնել, խրել
ekarde - լցնել
elementar - տարրական
elm - գիտություն
elon karde - հայտարարել
eme - իջնել, ցած գալ
epəre - վայրէջք կատարել, իջնել
epo - հատակ
erməni - հայ
Erməniston - Հայաստան
eşande - թափ տալ, թափահարել
etibo - հեղինակություն
etnografıyə - ազգագրություն

eyni vaxtədə - միևնույն ժամանակ
ezim - ցախ

Ձ

Ձ - այն, այդ, դա
ձեռք - հավերժական
ձեռք - հնարավոր չէ, չի լինի
ձեռք - գրական
ձեռք - գրականություն
ձեռք, ձեռք - երեխան
ձեռք - պարուն
ձեռք - երեխա, մանուկ
ձեռք - մանկություն
ձեռք - երգիչ
ձեռք - կարևորություն,
նշանակություն
ձեռք - բնակչություն
ձեռք - եղելություն,
պատմություն
ձեռք - բնակիչ
ձեռք - արագիլ
ձեռք - այբուբեն
ձեռք - կապ, հարաբերություն
ձեռք - նշան
ձեռք - մնացած, այլ
ձեռք - մենք
ձեռք -
համագործակցություն
ձեռք - արարք, գործողություն
ձեռք - բայց, սակայն
ձեռք - հրաման, կարգադրություն
ձեռք - ամենա, ամենից
ձեռք - միայն; ընդամենը
ձեռք, անձ - այնքան, որքան

ձեռք - ավանդական
ձեռք - պատահաբար
ձեռք - գրող
ձեռք - նուր
ձեռք - հարուստ
ձեռք - արար
ձեռք - լուծ; գերություն
ձեռք - գլխավոր, հիմնական
ձեռք - դար
ձեռք - կանգնել, ելնել; արթնանալ
ձեռք bu - անուշահոտություն
ձեռք - բուրավետ, անուշահոտ
ձեռք - շրջակայք
ձեռք - նա
ձեռք - դե, ահա; ուստի
ձեռք - զարուն
ձեռք - փոխարեն, փոխանակ
ձեռք - դյուրահավատություն
ձեռք - նրանք
ձեռք, ձեռք, ձեռք -
առաջին
ձեռք - ուրբաթ
ձեռք - այնտեղ, այդտեղ
ձեռք - անգիր
ձեռք - հնուց, դարերի վեր
ձեռք - սիրելի
ձեռք, ձեռք - տանջանք
ձեռք, ձեռք - տանջվել,
տառապել

Բ

fame - հասկանալ
fəxr karde - հպարտանալ
Fələstin - Պաղեստին

fəlokət - աղետ
 fərg - տարբերություն
 fərosətın - հնարամիտ
 fərzənd - որդի, զավակ
 filon - այսինչը, այնինչը
 filonkəs - ոմն մեկը
 firsət - հնարավորություն
 fitnəkor - խառնակիչ
 fik doy - ուշադրություն դարձնել
 fikir karde - մտածել, կարծել
 film - ֆիլմ
 folklore - Բանահյուսություն
 fotoaparət - տեսախցիկ
 fotoşikili - լուսանկար
 foydəyn - օգտակար
 Fransə - Ֆրանսիա
 fransız - ֆրանսիացի,
 ֆրանսիական
 futbol - ֆուտբոլ

Gg

gam - տաք
 gamo - տաք աղբյուր
 garde - քայլել, շրջել
 gezi - ավել
 gədə, gədəli - փոքր
 gələvon - հովիվ, խաշնարած
 gənc - զանձ
 gəncin - հարուստ
 gəp - խոսք, բառ
 gəp jəy - խոսել
 gəpon - բանակցություն
 gəte - վերցնել, ստանալ
 gəv - բերան

gılə, gıləy, gıle - մի, ինչ-որ
 gımon karde - կարծել, մտածել
 gınie - ընկնել
 gıno - մեղք
 gınokor - մեղավոր
 gırd - ամբողջ, բոլոր; ամենա
 gırdə karde- հավաքել
 gin be - կորել
 gin karde - կորցնել
 girəm - եթե
 gi - վիզ
 giyoza - վզնոց
 go - կով
 gobələk - սունկ
 gol - լիճ
 gorə - համապատասխանություն
 gujd - միս
 gullə - զնդակ, փամփուշտ
 guş - ականջ
 guş doy - լսել

Gğ

gğab-gğəcəğ - ամանեղեն, սպասք
 gğal - զվարճանք
 gğande - զցել, նետել, շարտել
 gğarxə - պարտական,
 պարտավոր
 gğatər - զնացք
 gğəbilə - ցեղ, տոհմ
 gğəbul karde - ընդունել
 gğədim - հին
 gğəfil - հանկարծ, հանկարծակի
 gğəhrəmon - հերոս
 gğəhvə - սուրճ

ğəlb - սիրտ
ğələ - ամրոց
ğələm - գրիչ
ğələmsəkəs - գրի առնող
ğəmin - տխուր
ğənd - շաքար
ğənfet - կոնֆետ
ğərəyz - բացի
ğəribə - օտարական,
օտարերկրացի
ğəror - որոշում
ğəsəbə - բնակավայր
ğəssəm - երդում
ğəşəng - սիրուն, զեղեցիկ
ğəysi - ծիրան
ğəzəbnuk - զայրացած
ğəzəl - գազել
ğəzo - վրար; պատահար
ğıbon - մատաղ
ğır - կոտորել
ğırmoc - մտրակ
Ğıron - Ղուրան
ğırvə - ուժ
ğıymət - զին, արժեք
ğıymətın - թանկագին,
արժեքավոր
ğızıl - ոսկի
ğızılın - ոսկյա
ğonəğ - հյուր
ğonəğdo - հյուրասեր, հյուրընկալ
ğoşun - բանակ, զորք
ğoti - արկղ
ğoym - ամուր, պինդ
ğurb - հեղինակություն

ğurbət - օտարություն

ԷԻԻ

ha, har - ամեն, յուրաքանչյուր
hababa - հանկարծ
haftə - շաբաթ
haftır - ատրճանակ
haliyədə - հիմա, ներկայումս
hamsiyə - հարևան
han - երագ
hande - կարդալ
handəkəs - կարդացող
harçi - ամեն ինչ
harde - ուտել
hardovnie - կերակրել, ուտեցնել
harujnə - ամենօրյա
haşte - թողնել
hatərəfin - բազմակողմանի,
համակողմանի
havz - կանաչ
havzəvot - բանջարեղեն
hejo - միշտ
heste - կա
hestemon - գոյություն
heyət - պատվիրակություն
heyve be - բազմանալ
hə - ավանակ, էշ
hədəf - նպատակ
hədərə - իզուր
həğğət - ճշմարտություն
həğğətən - իսկապես
həx - իրավունք
həxədə - մասին
həkim - բժիշկ

həlbət - անպայման, հաստատ
həlbəttə - անշուշտ, իհարկե
hələ - դեռ, դեռևս
həll karde - լուծել
həm... həməən - և՛ ..., և՛ ...
həmdin - կրոնակից
həmkor - գործընկեր
həmkurs - համակուրսեցի
həmməkəs - բոլորը, ամենքը
həmməy - բոլոր
həmməyəvo - բոլորով, բոլորը
միասին
həmon - հենց այդ, հենց նույն
həmovij - հարթաբնակ, դաշտեցի
həmsinif - համադասարանցի
hənək karde - խաղալ
həni - արդեն; այլևս
həniyən - էլ ավելի
həray - սհազանգ
həsi - սկեսուր; գոթանչ
həsuyə - սկեսրայր; աներ
həsi - արև
hətto - նույնիսկ, անգամ
həvate - վաճառել, ծախել
həvatəkəs - վաճառող
həvo - օդ, եղանակ
həvus - նապաստակ
həyf ki, de həyfi - ավստս
həyvon - կենդանի, անասուն
həzohəlbət - անպայման
hindil - մոշ
Hindiston - Հնդկաստան
hirdən - երեխա

hırhovuj - լայնարձակ,
ընդարձակ
hırie - գնել, առնել
hıriəkəs - գնորդ
hırs - արջ
hırsin - բարկացած
hıte - քնել
hıtəxonə - հանրակացարան
hıtovnie - քնեցնել
hi - արտ
hicrət - գաղթ
hicri - հիշրա
hiç - ոչ մի
hiçi - ոչինչ
hiçki - ոչ ոք
hiçvaxt - երբեք
hikoyə - պատմվածք
hiləgor - խորամանկ
hisob - հաշիվ
hisob be - համարվել
hodisə - դեպք, իրադարձություն
holəşge - ճոճանակ
honi - աղբյուր
hosə - դանդաղ, կամաց
hoston - հեշտ
hovə - քույր
hovuj - լայն
hozi be - պատրաստ լինել
hucum - հարձակում
huşuğ - իրավունք
hukməən - անպայման
hulə - տանձ
hurmət - հարգանք
huştuli - դեղձ

Xx

xahiş karde - խնդրել
 xalə - մորաքույր
 xan - խան
 Xanbolan - Խանբուլան
 xanəti - խանություն
 xanım - տիկին
 xaric - արտասահման
 xarici - արտաքին
 xəbə - լուր, նորություն
 xəbədo be - իմանալ, տեղեկանալ
 xəbədo karde - զգուշացնել;
 տեղեկացնել
 xəcolət - ամոթ
 xəcolət kəşe - ամաչել
 xəlg - ժողովուրդ, ազգ
 xəş - առողջ
 xəşəldon - աղբաման
 xəto - վտանգ
 xətomand, xətoyn - վտանգավոր
 xəy - բարիք
 xəyli - շատ
 xəymand - բարի
 xıçə - ճյուղ
 xıdmət karde - ծառայել
 Xıdo, Xıdovand - Աստված
 xıdohafiz vote - հրաժեշտ տալ
 xılofət - խալիֆայություն
 xılosəkə, xıloskor - փրկարար
 xırcin - խուրջին
 xırtə - կոկորդ
 xışmət - հաճույք
 xıyol - երազանք
 xıyzon - ընտանիք

xıyobon - փողոց, պողոտա
 xodim - ծառա
 xonəxo - ինչ-որ մեկը, ոմն
 xorək - ուտելիք
 xos - լավ, սիրելի
 xoşəbiyət - ուրախ, զվարթ
 xug - խոզ

İi

ım - այս, սա
 ımruj - այսօր
 ımrujnə - այսօրվա, ներկայիս
 ımsor - այս տարի
 ımşango - այս երեկո, այս գիշեր
 isət, isə, isa - հիմա
 ıştə - իր, յուր
 ıştən - ինքը
 ıştənəpər - ինքնաթիռ
 ıştı - քո
 ıştobən - ասում են, ըստ լուրերի

İi

i - մեկ, մի
 iberdəmə - հանկարծ
 iclos - նիստ, ժողով
 ico - միասին
 id - տոն
 idomə karde - շարունակություն
 idorə - գրասենյակ
 ifodə karde - արտահայտել
 ifşo be - բացահայտվել
 ifşo karde - բացահայտել
 iglə - մի, ինչ-որ
 igləli - միակ

ijən - նորից, կրկին
illət - պատճառ
imperiyə - կայսրություն
imtino karde - հրաժարվել
imtohon - քննություն
imzo - ստորագրել
inə - մայր
inə zivon - մայրենի լեզու
ingilisi - անգլերեն
inkişof - զարգացում
inkişof karde - զարգանալ
inson - մարդ
institute - ինստիտուտ
intasi - բայց
intihor - ինքսպասություն
İrəvon - Երևան
İron - Իրան
ironij - իրանցի
islam - իսլամ
işambə - կիրակի
iştirok - մասնակցություն
iştirok karde - մասնակցել
ittifoğən - պատահաբար
ityotin - զգույշ լինել
ivirədə (de...)- միասին, մեկտեղ
iyən - և, ու
iyəndi - իրար, միմյանց
iyo - այստեղ
izim - ցախ
izoh karde - բացատրել

İj

janr - ժանր
jen - կին

jəgo - այնպես, այդպես
jəji - ոգնի
jəy - խփել, հարվածել
jıciy - ինչ-որ բան
jigo - այսպես
ji - ներքև, տակ
jie, jimon karde - ապրել
jimon - կյանք
jio - տակ, տակից
jitonə, jintonə - ներքևից, տակից
jurnalist - լրագրող

Kk

ka - փրփուր
kafe - սրճարան
kafe - աղավնի
kag - հավ
kali - որոշ
kam - քիչ
kanə - հին
karde - անել
kardovnie - ստիպել անել, անել
տալ
Kaspi - Կասպից ծով
kavu - կապույտ
kef - խնջույք, ուրախություն
keş, keşkə - երանի
keynə - ե՞րբ
keynəsə - երբևէ, երբևիցե
kə - տուն
kəfşən - արոտավայր
kəhu - փախստական
kəlimə - խոսք,
արտահայտություն

kəm - կող, կողք, կողմ; ստորոտ
kəno - ափ, եզր; կողք
kəxə - անգամ
kərvon - քարավան
kəs - անձ, մարդ
kəʃe - քաշել
kəybə - դուռ, տան դուռ
kinc - անկյուն
kırçənə - չորուկ, հացակոշտ,
այրուք
kırıe - քարշ գալ
kırnie - քարշ տալ, տանել
kışte - սպանել
kıtı - կատու
ki - ո՞վ
kif - պայուսակ
kijə - թռչուն
kilo - կիլոգրամ
kilsə - եկեղեցի
kinə - աղջիկ, դուստր
kinoteatr - կինոթատրոն
kisə - պարկ
kişvər - երկիր
kitob - գիրք
kitobxonə - գրադարան
kitobxonəvon - գրադարանավար
kiyəxə - խոհանոց
knyaz - կնյազ, իշխան
ko - գործ, աշխատանք
koəxə - աշխատակից; բանվոր
koğəz - թուղթ
kok - գեր
kom - ո՞ր
koməg - օգնություն

koməgəxə - օգնական
konco - որտե՞ղ
konfrans - գիտաժողով
konsert - համերգ
korıg - տանջանք, տառապանք
korpə - երեխա, նորածին
kosib - աղքատ
kovırə - որտե՞ղ
ku - քույր
kuç karde - քույր
kuçə - փողոց
kuçəxə - վաչկատուն, քոչվոր
kue - խփել, հարվածել; ծեծել
kuyəti - կուրություն
kum - տանիք, կտուր
kumə - տնակ, խրճիթ
kurs - դասընթաց
Kusəkon - Քյուսսաքերան
kutisə - վրա, վրան
kuto - կարճ

Լ

Lankon - Լենքորան
lankonıj - լենքորանցի
lap - շատ; հենց; ամենա
laylay jəy - օրոր/նանիկ ասել
lef - վերմակ, ծածկոց
ləzətin - համեղ
ləzzət - հաճույք
libut, lıput - շուրթ
ling - ոտք
lışte - լիզել, լպստել
live - շարժվել
libos - հագուստ

Lik - Լերիք
likij - լերիքցի
livə - տերև
lo - ագռավ
lonə - բույն
lovə karde - աղաչել, պաղատել
lovnie - շարժել
loyiğ - արժանի
lozim - անհրաժեշտ
luz - փոր, որովայն
luzum - անհրաժեշտություն

Mm

maçə - համբույր
maçə karde - համբուրել
mahne - երգ
mamu - հորեղբայր
mande - մնալ
mang - ամիս
marde - մահանալ
marz - սահման
Masallı, Masalon - Մասալլի
maşin - մեքենա
maşki - վաղը
maştə - վաղը; առավոտյան
mavlə - սավոր, ջրաման
may - մայիս
mehmon - հյուր
merd - տղամարդ
məcbur be - ստիպված լինել
məcəllə - օրենսգիրք
məclis - ժողով, մեջլիս
mədəniyət - մշակույթ
Mədinə - Մեդինա

məğalə - հողված
məğlub - պարտություն
məğlub be - պարտվել
məğlub karde - պարտության
մատնել
məğsəd - նպատակ
məhəllə - թաղամաս
məhkəmə - դատարան
məhkum karde - դատապարտել
məhol - երկիր, երկրամաս
məhrum - զրկված
məhrum be - զրկվել
məhrum karde - զրկել
məhsul - պտուղ; արդյունք
Məkkə - Մեքքա
məktəb - դպրոց
məlo - մոլլա
məmləkət - երկիր
mənəvi - հոգևոր
məntəğə - շրջան, տարածաշրջան
məntər - խցանում
mənzil - բնակարան
mərağin - հետաքրքիր
məral - եղնիկ, մարալ
məriz - հիվանդ
mərkəz - կենտրոն
məruz mande (bə) - ենթարկվել
məruzə - զեկույց, զեկուցում
məse - լսել
məsələ - խնդիր
məslohət, məşvərət - խորհուրդ
məsofə - հեռավորություն
məst karde - արբեցնել

məʃhur - հայտնի, անվանի,
հանրահայտ
məʃo - կոշիկ
mətn - տեքստ
məvindək - չտես
məvujı - երևի, գուցե
məzəyn - սրամիտ
midofiyə - պաշտպանություն
midrikəti - իմաստնություն
mifəssəl - մանրամասն
miğdor - չափ, քանակ, թիվ
miğəddəs - սուրբ
miğət be - հոգ տանել
miğovilə - պայմանագիր
mihəndis - ինժեներ
mihofizə karde - պաշտպանել,
պահպանել
mihoribə - պատերազմ, կռիվ
mihum - կարևոր
mihuməti - կարևորություն;
նշանակություն
mixtəlif - տարբեր, զանազան
mimkun - հնարավոր
minosib - հարմար
miosir - ժամանակակից
misılmon - մուսուլման
misobiğə - մրցույթ
mişkul - անհնար
mişoiyət karde - ուղեկցել
mişt - բուռ, բռունցք
miştəri - հաճախորդ
mivzu - թեմա, հարց, խնդիր
mizokirə - բանակցություն;
քննարկում

mizokirə karde - քննարկել
miəllim - ուսուցիչ
miəllimə - ուսուցչուհի
millət - ազգ, ժողովուրդ
mirvari - մարգարիտ
mivə - միրգ
miyon - կենտրոն, մեջտեղ; միջին
miyonə - շրջան, շուրջը
miz - սեղան
moə, mo - մայրիկ
moğnə - ձու
mol - ապրանք; անասուն;
ունեցվածք
moldo - անասնապահ
moləvon - տավարած
morə - մուկ
Moskva - Մոսկվա
moy - ձուկ
moyəgət - ձկնորս
mu - մազ
musiği - երաժշտություն
muyəxol - հյուս, ծամ
muzangil - ճպուռ
muzey - թանգարան

Nn

nağd - կանխիկ
nat - նավթ
nav, na - առաջ, առջև
navko, nako, navoni - առաջ,
նախկինում
ne - ոչ
neçi - գալլ
nez - մոտ, մոտիկ

nezəro - մոտ, մտերիմ
nəcim - նրբագեղ
nəfər - հոգի, անձ
nəfo - նախաճաշ
nəfsi ogəte - դիմանալ,
ինքնաստիքապետել
nəğil - հեքիաթ
nəğil karde - պատմել
nəğilbivot - հեքիաթասաց
nəhojət - վերջապետ
nəinki - ոչ միայն
nənə - տատ, տատիկ
nəsil - սերունդ
nəticə - արդյունք
nəve - փնտրել; խուզարկել;
գրոսնել
nəvə - թոռ
nəvuz - Նովրուզ
nəzə - հայացք
nımoj - նամագ
nımojəndə - ներկայացուցիչ
nımunə - օրինակ, նմուշ
nısyə - ապառիկ
nışte - նստել
ni - արու
nim - կէս
nimçə - ափսե
nişo doy - ցույց տալ, ցուցադրել
nıvişte - գրել
niyo be - թաքնվել
niyo karde - թաքցնել
nızım - ցածր
nodon - տղետ, անգետ
noxəş, noxəşin - հիվանդ

noxəşxonə - հիվանդանոց
noxəşi - հիվանդություն
nom - անուն
nomə - նամակ
noməlum - անծանոթ, անհայտ
nomin - անվանի, հանրահայտ
norohət be - անհանգստանալ
norozı - դժգոհ
noy - դնել
noz - նազանք
nozık - բարակ
nozıl be - ի վերուստ տրվել
numrə - համար
nun - հաց
nundo - առատաձեռն
nunəhvət - հացավաճառ

Օ

obe - բացվել
obod karde - շենացնել, կառուցել
ocon ome - վերածնվել,
վերակենդանանալ
odəm - մարդ
ofəye - ստեղծել; ստեղծագործել
ofəyevonəti - ստեղծագործություն
ogarde - վերադառնալ
ogəte - զսպել; պահել;
պահպանել
oginie - հոգնել
ogordınie - վերադարձնել; շրջել
oxo, oxoy, orəx - վերջ, ավարտ
oxşiye, oxşəş doy - նման լինել,
նմանվել
oj - բաց

okarde - բացել
okirnie - ներգրավել
oko doy - օգտագործել
olət - հազուստ
olixarte - պատկել
omande - դադարել
ome - գալ
orəxe - վերջանալ, ավարտվել
orzu - երազանք
osə ğande - այցելել
osınəğə - դարբին
osınəro - երկաթուղի
osmon - երկինք
Ostoro - Ասթարա
oşko be - պարզվել
oşko karde - պարզել;
բացահայտել
otağ - սենյակ
otirnie - հետախուզել; խուզարկել
ov - ջուր
ovə çol - ջրհոր
ovc - զարգացում
ovçi - որսորդ
ovəynə - հայելի
ovin - ջրիկ, ջրալի; ջրային
ovşum - լուսին
Ozbəkiston - Ուզբեկստան
ozod - ազատ

Բ

paliyo - մոտ
pame, pamie - չափել
pamədor - լուլիկ
pandome - ուռչել, փքվել

parçə - կտոր
Paris - Փարիզ
park - զբոսայգի
parse - հարցնել
pate - եփել, թխել
paytaxt - մայրաքաղաք
pebe - կանգնել, ոտքի ելնել
peçoştə - կեսօրից հետո
pegarde - շրջվել, շուռ գալ;
վերածվել
pegəte - վերցնել, բարձրացնել
pegordınie - վերածել, դարձնել;
թարգմանել
peğande - նետել, վեր նետել
pekarde - արթնացնել
pemande - կանգնել
peme - բարձրանալ; աճել
pencə - պատուհան
pencşambə - հինգշաբթի
penişte - նստել; հեծնել
pensioner - թոշակառու
perəxe - փրկվել, ազատվել
perəse - հասնել, հասունանալ;
զարգանալ
peroxnie - ազատել, փրկել
perosnie - աճեցնել
pesoxte - հորինել, հնարել
peş - հետև, հետ
peşande - ցողել, շաղ տալ
peşe - բարձրանալ, մագլցել
peşo - ապա, հետո
peşome - խմել
peşt - մեջք
peştıpur be - վստահ լինել

petoşe - տաշել, հղկել
pevilo karde - տարածել
peyğombær - մարգարե
pəxıl - նախանձ
pələng - վագր
pəni - պանիր
pəre - թռչել
pəremon - թռիչք
pərəndə - թռչուն
pəri - փերի
pəs - ոչխար
pəşimon be - գոջալ, մտափոխվել
pəvəndi - նշանած, սիրեցյալ
pəydo be - գտնվել, լինել
pəydo karde - գտնել
pəynə - երեկ չէ առաջին օրը
pıə - հայր
pınd - խիտ
pi - ծեր
pie - սիրել; ուզել, ցանկանալ
piyəjen - ծեր կին, պառավ
piyəmerd - ծերունի
pio - վրա, վրայից, վերնից
pişig - կատու, փիսիկ
po - ոտք
podşo - թագավոր, արքա
poeziyə - պոեզիա
poə - մաս, բաժին
poə karde - մասերի բաժանել,
կտրել
pok - մաքուր
polis - ոստիկանություն
ponə - անցյալ տարի
por - փետուր

pornie - թոցնել
poz - աշուն
president - նախագահ
pul - փող, գումար
pulə tumə - դրամապանակ

Rr

raxs karde - պարել
rang - գույն
rast - հանդիպել
reçin - գեղեցիկ, սիրուն
respublikə - հանրապետություն
restoran - ռեստորան
rə - շուտ
rəbədə - առավոտյան, առավոտ
շուտ
rəğəmin - թվային
rəxe - փրկվել, ազատվել
rəse - հասնել
rəyon - շրջան
rəyrə, rə-rə - հաճախ
rik ome, rikin be - զայրանալ,
բարկանալ
rite - ավել
rivos - աղվես
riyoziyot - մաթեմատիկա
ro - ճանապարհ
ro - համար, հանուն
rohət - հանգիստ
roxnie - վայր զցել
rome - վարել
rosnie - հասցնել
rost - ուղիղ; ճիշտ

rostbemon - զարգացում, աճ,

վերելք

rozi - գոհ

ru - զետ

ruj - օր; ցերեկ

rujnomə - թերթ, օրաթերթ

ruk - փոքր

Rusiyə - Ռուսաստան

ruşin - լուսավոր

ruyəni - ճարպոտ

Ss

saat - ժամ

sahil - ափ

sardine - սառը, ցուրտ

sef - խնձոր

serujnə - եռօրյա

seşambə - երեքշաբթի

seyr karde - հիանալ, զմայլվել

sə - գլուխ

sə ğal be - զվարճանալ; գլուխը

խառը լինել, զբաղված լինել

səbəb - պատճառ

səbəso - բնակիչ

səbizin - ողջամիտ

səbin - բացի, ի լրումն

səcdə karde - երկրպագել,

պաշտել

səçin - ընտրություն

sədo - ձայն

səğ - կենդանի, ողջ, առողջ

səhifə - էջ

səhmonin - հարմարավետ

səhv - սխալ

səhv karde - սխալվել

səkişətə - արդյունք

səlavat - աղոթք

səleğə-səhmon - կարգուկանոն

səlom - բարև, ողջուն

sənət - արվեստ, գործ

sənətkoəti - արհեստ

sənətko - արհեստավոր

səpe - վրա

səpo - ոտքի կանգնել

səray - պալատ, ապարանք

sərəse - հասկանալ

sərhəd - սահման

sərost - ճիշտ

sərsəhər - մայրաքաղաք

sərvət - հարստություն

sərvoz - զինվոր

səy - վեցնել

sı - կարմիր

sıbut - ասպացույց

sıfət - դեմք

sıftə - նախ, սկզբում

sıftəku - նախապես

sığ - քար

sığın - քարե

sıxan - խոսք

sıkkə - մետաղադրամ

sıpə - խոսք

sır - զաղտնիք

sıre - ծիծաղել

sıvık - հեշտ, թեթև

sıvol - հարց

sıvoy - բացի

sıyəvil - վարդ

sinif - դասարան
sipi - սպիտակ
sipiyə sivoni - լույսը չբացված
siyo - սև
siyobəxt - դժբախտ
siyosət - քաղաքականություն
siyosi - քաղաքական
so - բակ
soxte - սարքել, կառուցել
sor - տարի
sorbəsor - տարեցտարի
sorəx - տեղեկություն հավաքել
social - սոցիալական
stansiyə - կայարան
subədəli - առավոտյան
sui-ğəsd - դավադրություն
suk - աքաղաղ
surfə - սփռոց
Suriyə - Սիրիա
surpriz - անակնկալ
sute - այրել, վառել; այրվել,
վառվել

ՏՏ

şahmot - շախմատ
şair - բանաստեղծ
şambə - շաբաթ
şango - երեկո; գիշեր
şangovəsəy - երեկոյան
şe - գնալ
şer - բանաստեղծություն
şey - իր, առարկա
şəhər - քաղաք
şəhlə - բոց

şəhodət - վկայություն
şək - կասկած
şəkə - շաքար
şərəfin - պատվարժան,
հարգարժան
şərgəşinosəti - արևելագիտություն
şərt - պայման
şəv - գիշեր
şəviruj - օրուգիշեր, գիշեր-ցերեկ
şimə - դուք
şirhaşir - քչքչոց
şişte - լվալ
şifoht - բանավոր
şikil - նկար
şikl - ձև
şin - քաղցր
şinəxun - քաղցրարյուն
şirə - հյութ
şişə - ապակի
šo - ուրախ
şodoy - լքել, թողնել
şogird - աշակերտ
şokolat - շոկոլադ
şonə - սանր
şonəpəpu - հոպոպ
şoyşo karde - ուրախանալ
şu, şusə - ամուսին
şukr karde- շնորհակալություն
հայտնել; փառաբանել

Մ

təbe be - ենթարկել
təbe karde - ենթարկել
tadi-tadi - շտապ, արագ

taksi - տաքսի
 tale - ճակատագիր, բախտ
 tam jəy - լռել
 tan karde - հագնել
 tang - նեղ
 taniş be - ծանոթանալ
 tarix - պատմություն
 tarixən - պատմականորեն
 tarif karde - գովել
 tarifot - գովասանք
 tarse - վախենալ
 tarsoəti - մտավախություն
 tase - խեղդվել
 taspe - տաքանալ
 tat - տաք
 teatr - թատրոն
 Tehron - Թեհրան
 tel - դառը
 telefon - հեռախոս
 televiziya - հեռուստատեսություն
 təbəğə - խավ, շերտ
 təbiyət - բնություն
 təbliğ karde - քարոզել
 təbrik karde - շնորհավորել
 tədğğ karde - ուսումնասիրել
 tədoruk - պատրաստություն
 təğribən - մոտավորապես
 təğvim - օրացույց
 təhsil - ուսում
 təxmin - ենթադրություն
 tələb - պահանջ
 tələbə - ուսանող
 təm - համ
 təmir karde - նորոգել,
 վերանորոգել
 təmiz - մաքուր
 təmom be - վերջանալ,
 ավարտվել
 təmşo - դիտել, նայել
 tənbəl - ծույլ
 tənxo - հարստություն
 tərcumə - թարգմանություն
 tərcuməəke - թարգմանել
 tərəf - կողմ
 tərəfdor - կողմնակից
 tərəggi - զարգացում
 tərg - թամբափոկ
 tərg karde - լքել, թողնել
 təsdiğ karde - հաստատել
 təsvir karde - նկարագրել
 tətil - արձակուրդ
 təyədəst - ձեռնունայն,
 դատարկաձեռն
 ti - դու
 tile - փախչել
 tilovnie - վռնդել, վանել
 tumən - թուման
 türk - թուրք, ադրբեջանցի
 türş - թթու
 ticorət - առևտուր
 ticori - առևտրական
 tikə - կտոր
 tikror - կրկնել
 to, tobə, tosa, tovə - մինչև
 tobyə - ցեղ
 tojə - նոր
 toliş - թալիշ

Tolişiston - Թալիշստան
tolişşinos - թալիշագետ
ton - կողմ, ուղղություն
tono - մոտ (դեպի)
torsinie - վախեցնել
tospinie - տաքացնել, ջեռուցել
toviston, tovson - ամառ
tumo - սարքել, նորոգել,
պատրաստել

Մ

umjən ginie - միանալ; խառնվել
umute - սովորել; սովորեցնել
universitet - համալսարան
unsiyət - շփում
unsiyət dəbaste - շփվել
urus - ռուս

V

vadoy - արձակել, բաց թողնել
vağe be - կայանալ, տեղի ունենալ
vaxt - ժամանակ
vaxtı ki - երբ, երբ որ
valeh be - հիանալ, հրճվել
vang - ձայն
var dovlət - ունեցվածք
varde - բերել
vev - այրի
vey - շատ
veyaşmard - բազմաթիվ
və - դեմ, դիմաց
və - և, ու
vədə - դիմացը, առաջը, առջևում

vəkil - թագավորի մերձավոր
անձ; փաստաբան
vəli - բայց, սակայն
vənəşə - մանուշակ
vəomə - ապագա, եկող
Vargədiz - Վարգադիզ
vəs - բավարար, բավական
vəsəkə - բավարար, բավարարող
vəş - հրդեհ
vəşi - սոված
vətən - հայրենիք
vəyu - հարս
vəzir - վեզիր; նախարար
viğande - ուղարկել
vijnie - ընտրել
vijor - շուկա
vıl - ծաղիկ
vıldon - ծաղկաման
vilo/volo - քանդել, ավերել,
ոչնչացնել
vini - քիթ
virə - տեղ
vişkie - կարողանալ, ի վիճակի
լինել
vi - ուղի, ուղենի
vi - փակ
vinde - տեսնել
vindemon - հանդիպում
vindemon karde - հանդիպել
viriskəyn - փայլուն
vişə - անտառ
vite - վազել
viz - ընկույզ
vo - քամի

voə - ձյուն
vositə - միջոց
voş - անձրև
vote - ասել
votəkəs - ասող, պատմող
voye - տեղալ, գալ

Vy

ya, yaanki - կամ
yali - մենակ
yaltəğəti - շողոքորթություն
yarə - վերք
yarəjə - վիրավոր
yezno - փեսա
yəni - այսինքն
yətim - որբ
yod - հիշողություն
yod doy - սովորեցնել
yodiku/yodo bekarde - մոռանալ
yodobenişə - անմոռանալի
yol - մեծ
yolon sıxan - ասացվածք
yurd - կալվածք; հայրենիք

Zz

zal - սրահ
zang - զանգ

zang karde - զանգել,
զանգահարել
zevil, zil - մոխիր
zəmin - երկիր, գետին, հող
zəmonə - ժամանակ
zərfəti karde - կատակել
zilm - կեղեքում
zımiston, zımson - ձմեռ
zımistoni - ձմերուկ
zine - իմանալ; ճանաչել;
կարողանալ
zinenibə - անիմանալի
zino - ծունկ
zikkə jəy - գոռալ, ճչալ
zindon - բանտ
zinə - երեկ
zira - որովհետև, քանի որ
zişango - երեկ գիշեր, երեկ
երեկոյան
ziyod - շատ
zizə - ծաղիկ, բողբոջ
zoə - տղա, որդի
zomo - փեսա
zu - ուժ
zumand - ուժեղ
zurtə karde - սևեռել, հառել

ՀԱՅԵՐԵՆ-ԹԱՒԻՇԵՐԵՆ ՀԱՄԱՌՈՏ ԲԱՌԱՐԱՆ

Աա

ազոավ - lo
 ադրբեջանցի - tırk, ozorboyconij,
 ozobiconij
 ազատ - ozod
 ազատել - ozod karde, peroxnie
 ազատվել - ozod be, rəxe, perəxe
 ազգ - millət, xəlğ
 ազգագրություն - etnografiya
 ազնիվ - rost, rostəvoj
 ածել - moğnə noy
 ականջ - guş
 ակնոց - çəsmək
 ահազանգ - həray
 աղաչել - lovə karde
 աղավնի - kafe
 աղբաման
 աղբյուր - xəşəldon
 աղետ - bəlo, fəlokət
 աղոթք - divo, səlavat, nımoj
 աղջիկ - kinə
 աղվես - rıvos
 աղքատ - kosib
 աճ - yol be; ovc, rostbemon
 աճել - beşe, peme, beme, rəse
 աճեցնել - personie
 ամանեղեն - ğab-ğəcəğ
 ամաչել - xəcolət kəşe
 ամառ - toviston, tovson
 ամբար - ambo
 ամբողջ - gırd

ամեն - ha, har
 ամենա - həmməysə, ən
 ամենօրյա - harujnə
 Ամերիկա - Amerikə
 ամիս - mang
 ամոթ - xəcolət, ayb
 ամրածեփել - andue
 ամրոց - ğələ
 ամուսին - şu, şua
 ամուր - ğoym
 այբուբեն - əlifbo
 այգեպան - boğəvon
 այգի - boğ
 այդ - ə
 այդժամ - bəvədə
 այդպես - jəğo
 այդտեղ - əyo, əvirə, əvirədə
 այդքան - anə, ənə
 այլ - co, co gılə
 այլև - bəlkəm
 այլևս - həni
 այն - ə
 այնպես - jəgo
 այնտեղ - əyo, əvirə, əvirədə
 այնուհետև - peşo, çəyo
 այնքան - anə, ənə
 այո - ha, bələ
 այս - im, bı
 այսինքն - yəni
 այսպես - jigo
 այստեղ - iyo

այսօր - imruj
 այսօրվա - imrujnə
 այրել - sute, pekarde
 այրի - vev, vevə jen (այրի կին),
 vevə merd (այրի տղամարդ)
 այրվել - sute, vəşe, vəş gəte
 այրուք - kirçənə
 այցելել - osə ğande
 անակնկալ - surpriz
 անասնապահ - moldo, moləvon,
 govon
 անասուն - mol; mol-mələ,
 həyvnot
 անատամ - bedəndon
 անբաժանելի - comibə
 անգամ - kərə
 անգամ (նույնիսկ) - hətto
 անգետ - nodon
 անգիր - əzbər
 անգլերեն - ingilisi
 անգործ - beko, bekor
 անգրագետ - besəvod
 անգրագիտություն - besəvodəti
 անդաստիարակություն -
 betərbiyəti
 անել - karde
 անելանելի - beəloc
 անեկդոտ - anekdot
 աներ - həsuyə
 անիմանալի - zinenibə
 անիվ - çəx
 անձանթ, անհայտ - noməlum
 անկյուն - kinc
 անհանգստանալ - norohət be

անհավատարիմ - bebəvo
 անհնար - mışkul, beimkon
 անհրաժեշտ - lozim
 անհրաժեշտություն - luzum
 անձ - nəfər, şəxs
 անձրև - voş
 անմոռանալի - yodobenişə
 աննման - bəmisil
 անշուշտ - həlbəttə, hukmən
 անպայման - həlbət, həzohəlbət,
 hukmən
 անսամբլ - ansambl
 անվանի - nomin, məşhur, nomdar
 անվճար - bəpul, miftə
 անտառ - vişə
 անցկացնել - dəvonie
 անցյալ - dəvardə; ponə (անցյալ
 տարի)
 անցնել - dəvarde
 անուժ - bezu
 անուն - nom, ism
 անուշահոտ - ətrin
 անուշահոտություն - ətrə bu
 անօգուտ - befoyde
 աշակերտ - şogird
 աշխատակից - koəkə
 աշխատանք - ko
 աշխարհ - dınyo
 աշխարհագրություն - coğrafiyə
 աշուն - poz
 աչք - çəş
 ապա - peşo, çəyo
 ապագա - vəomə, omə ruj
 ապակի - şişə

ապառիկ - nisyə
 ապարանք - səray
 ապացույց - sɪbut, dastəvuz
 ապրանք - mol
 ապրել - jie, jimon karde, umr
 karde
 ապուր - aş
 առանձին - co
 առանձնացնել - co karde
 առանց - be
 առաջ - navko, nako
 առավոտ - rəbədə, çəsəy
 առավոտյան - rəbədə, maştənə,
 maştəvoni, subədəli
 առաստաձեռն - nundo
 առարկա - şey, çiy, çic
 առնել - hirie
 առնող, գնորդ - hiriekəs
 առնչվել - aid be
 առողջ - xəş, səğ
 առջև - vədə, navədə
 առևտուր - ticorət
 առևտրական - ticori
 ասացվածք - yolon sıxan
 ասել - vote
 Ասթարա - Ostorə
 Ասիա - Asiyə
 ասող - votəkəs
 աստիճան - dərəcə
 աստղ - astovə
 աստված - Xido
 ասում են (ըստ լուրերի) - ıstobən
 ավանակ - hə
 ավանդական - ənənəvi

ավանդույթ - adət, ənənə
 ավարտ - oxo, oxoy, orəx
 ավարտվել - orəxe, bə orəx rəse,
 təmom be
 ավել - gezi
 ավելի - vey, həniyən ve
 ավերել - vilo karde, volo karde,
 xərobə karde
 ավլել - rite
 ավտոբուս - avtobus
 ատրճանակ - hafttir, tapançə
 արաբ - ərəb
 արագ - rəyrə, rə
 արագիլ - əleng
 արածեցնել - çovnie
 արարք - əməl
 արբեցնել - məst karde
 արդեն - həni
 արդյունք - nəticə, səkiştə
 արթնանալ - əşte, pebe
 արթնացնել - pekarde, əştovnie
 արժանի - loyiğ
 արժեք - ğıymət, erj, ərzis
 արժեքավոր - ğıymətin
 արկղ - ğoti
 արհեստ - sənətkoəti, sənət
 արհեստավոր - sənətko, peşəko
 արձակել - vadoy
 արձակուրդ - tətıl
 արոտավայր - kəfşən
 արջ - hırs
 արվեստ - sənət, nəciməsənət
 արտ - hi
 արտահայտություն - kəlīmə

արտահայտել - ifodə karde
արտասահման - xaric
արտաքին - xarici
արու - ni
արքա - podşo, kral
արև - həşi
արևելագիտություն - ֆարգինոսəti
ափ - kəno, sahil, diyokəno
ափսե - nimçə
ափսոս - həyf ki, de həyfi
աքաղաղ - suk
Աֆրիկա - Afrikə

Բ

բազմաթիվ - veyəşmard
բազմակողմանի - hatəəəfin
բազմանալ - heyve be
բաժանել - co karde, baxş karde
բաժին - pəə
բախտ - tale, eğvol, sərnivışt
բակ - so
բայց - əmma, vəli
բանակ - gəşun, ləşğər, ordu
բանակցություն - mizokirə, gəpon
բանահյուսություն - folklor
բանաստեղծ - ֆair
բանաստեղծություն - ֆer
բանավոր - ֆifohi
բանջարեղեն - havzəvot
բանվոր - koəkə
բանտ - zindon, həbsxonə
բառ - sıxan, kəlimə; gəp
բավական - vəs
բարակ - nozik

բարդ - ֆətin
բարեբախտաբար - baxtəvəəətiku
բարի - xəymand, xoşxosyət
բարիք - xəy
բարկանալ - rikin be, rik ome,
hirsin be
բարձ - bolışnə
բարձր - barz, bılınd
բարձրահասակ - barzəbolo
բարձրանալ - peşe, peme, pebe,
rost be
բարձրացնել - pegəte, pekarde,
pedoy
բարև - səlom
բաց - oj, o
բացահայտել - oşko karde; ifşo
karde
բացահայտվել - ifşo be
բացատրել - izoh karde
բացել - okarde, oj karde
բացի - gəəəyz, sıvoy
բացվել - obe
Բարու - Boku
բեղունի - bədəvi
բեռ - bo
Բեռլին - Berlin
բերան - gəv
բերել - varde
բժիշկ - həkim, doktor
Բիլասուվար - Biləsivo
բյուրեղապակի - bulul
բնակավայր - gəsəbə
բնակարան - mənzil
բնակիչ - əji, səbəso, əhl, jikəs

բնակչություն - əholi, məxloğ
բնիկ - bumi, binəyn
բնություն - təbiyət
բուր - həmməy, gırd
բողբոջ - zizə
բոց - şəhlə
բռնապետ - diktator
բռունցք - mıst
բույն - lonə
բույր - bu, buyəvulə
բուն - binə
բուռ - mıst, mangıl
բուրավետ - ətrin

Գ

գագաթ - baş
գագել - ցəzəl
գալ - ome
գաղթ - hicrət
գաղտնիք - sır
գայլ - neçi, vag
գանձ - gənc
գարուն - əvəsor, əvə, bohör
գեղարվեստական - bədi
գեղեցիկ - reçin, ցəşəng
գետ - ru
գետին - zəmin
գեր - kok, sıraf
Գերմանիա - Almaniyə
գերություն - əsorət, əsirəti
գժվել - cındo be, şit be
գին - ցıymət, erj, ərzış
գիշեր - şəv, şango
գիտաժողով - konfrans

գիտենալ - zine
գիտնական - alim
գիտություն - elm
գիրք - kitob
գլխավոր - əsos; yol, sə
գլուխ - sə, kəllə
գյուղ - di
գյուղացի - divoj, diyovoj
գնալ - şe
գնացք - ցətər
գնդակ - ləp; gullə (փամփուշտ)
գնել - hirie, de puli səy
գնորդ - hirəkəs, əhir
գոհ - rozi
գոյություն - hestemon
գոռալ - zikkə jəy; sədo karde, vang
karde
գովասանք - tarifot
գովել - tarif karde
գործ - ko
գործագուրկ - beko
գործընկեր - həmkor, koy həmro,
əməkdos
գործողություն - əməl
գտնել - pəydo karde
գտնվել - pəydo be
գրադարան - kitobxonə
գրադարանավար - kitobxonəvon
գրական - ədəbi
գրականություն - ədəbiyot
գրասենյակ - idorə
գրավել - cəlb karde; gətım karde,
ışğol karde
գրել - nıvışte

գրիչ - ցձաթ
գրող - ճուրիտ
գրպան - cif
զգել - ցցանդ, ցցանդ, րոքնի
զումար - pul
զույն - rang
զուցել - մաւյյի, բալկաթաթ

Ղ

ղա - ճ, ճ
ղաղարել - օմանդ
ղանակ - ճախ, ճախ
ղանղաղ - հօս
ղաշտ - ճաշ
ղաշտեցի - հաթույյի
ղառղ - tel
ղաս - ճաթ
ղասարան - sinif
ղասընթաց - kurs
ղավղաղություն - sui-ցսճ
ղատապարտել - մախկոմ կարդ
ղատարան - մախկաթ
ղատարկաճեռն - տայճաճ
ղար - ճթ
ղարբին - օսոնճց
ղարճնել - քցօրճնի
ղափ - ճթ
ղեղ - ճոս, ճոսոն
ղեղատուն - արթեկ
ղեղճ - հոստուլի
ղեմք - ճիմ, սիփտ
ղեպի - բաթ
ղեպք - հօճիս
ղեռ, ղեռնս - հաթ

ղերճակ - derzi
ղթբախտ - բաճբախտ, սիյօբախտ
ղթգոհ - ոսոզի
ղթղար - ճտին, գոն
ղթղարություն - ճտինի, ճտինաթի
ղինանակ - տօն վարդ, ճրոմ հարդ
ղինաց - վա, վաճ
ղիտել - ճիյա կարդ, տաթո կարդ
ղյուրահավատություն - ճոթաթի
ղնել - ոսյ
ղյարոց - մախտաթ
ղրամապանակ - pulճ տոթ
ղու - տ
ղուռ - բա, կայբա
ղուստր - կինա
ղուր զակ - բա իօս օթ
ղուրս զակ - բեթ
ղուք - իոթա

Ճ

ճար - կաթո
ճթե - ճանա, գիրաթ, ճցաթ, ճցար
ճլնել - բեթ
ճկեղեցի - կիլս
ճղանակ - հաթօ, հաթօտ
ճղբայր - բօա, բիյա
ճղելություն - ճհոլօտ
ճղնիկ - մաթալ
ճնթաղություն - տախմին
ճնթարկել - տաբե կարդ
ճնթարկվել - տաբե բե
ճոթրյա - սերյոնա
ճս - ազ
Ճվրոպա - Անրօթ

երազ - han
երազանք - xıyol, orzu
երաժշտություն - musig'i
երանի - keşke, keş
է՞րբ - keynə, kom vaxti
երբ - vaxtı ki
երբեք - hiçvaxt
երբևէ, երբևիցե - keynəsə
երզ - mahne, tərənə
երզիչ - əhand, xanəndə
երդում - ǧəssəm
երեխա - hırdən, əǧıl, korpə
երեկ - zinə
երեկո - şango
երեկոյան - şangovəsəy, şangovoni
երես - dim, sıfət
երեքշաբթի - seşambə
երիտասարդ - cıvon
երիցուկ - dizəbin, zardətitə
երկաթուղի - osınəro
երկար - dıroz
երկինք - osmon
երկիր - zəmin
երկկողմանի - dıtərəfin
երկրամաս - məhol
երկրապագեղ - səcdə karde
երկուշաբթի - dışambə
երկուսով - dikəsi
երևալ - çie, vində be
Երևան - İrəvon
երևի - məvujı, ehtimolən
եփեղ - pate

Ջ

զայրանալ - rık ome, rıkin be

զանազան - mıxtəlif, cırbəcur
զանգ - zang
զանգահարեղ - zang karde, telefon
karde
զավակ - fərzənd
զարզանալ - inkişof karde, ovc
karde, tərəggi karde, perəse
զարզացում - inkişof, ovc, tərəggi,
rostbemon
զբաղվեղ - mışǧol be, dastko be,
dastbəko karde
զբոսայգի - pare
զբոսնեղ - nəve
զգույշ լինեղ - ityotin be
զգուշացնեղ - xəbədo karde, çəşnavi
karde
զգուշացում - xəbədoəti, çəşnavi
զեկույց, զեկուցում - məruzə
զինվոր - sərvoz, sərbəz, əşǧər
զղջալ - pəşimon be
զմայլվեղ - seyr karde
զորք - ləşǧər, ǧoşun
զոքանչ - həsı
զսպեղ - ogəte
զվարթ - xoştəbiyət
զվարճանք - ǧal
զրկեղ - məhrum karde
զրկված - məhrum
զրկվեղ - məhrum be

Է

էզ - del, moə

էջ - hə

էջ - səhifə

Ը

ընդամենը - əncəx
 ընդարձակ - hırhovuj
 ընդունել - ğəbul karde
 ընկեր - dust
 ընկերություն - dustiyəti
 ընկնել - ğinie, eginie
 ընկույզ - viz
 ընտանիք - xıyzon
 ընտրել - vıjnie, səçın karde
 ընտրություն - səçın, intixob

Թ

թագավոր - podşo
 թալիշ - tolış
 թալիշագետ - tolışşinos
 Թալիշստան - Tolişiston
 թաղամաս - məhəllə
 թամբափոկ - tərg
 թան - du
 թանգարան - muzey
 թանկ - boho, bohoyñ
 թանկարժեք - ğıymətin, bohoyñ
 թատրոն - teatr
 թարգմանել - pegordınie, tərçumə
 karde
 թարգմանիչ - tərçuməxə,
 tərçuməvon, peəğordın
 թարգմանություն - tərçumə,
 pegordınie
 թափահարել - eşande
 թաքնվել - niyo be
 թաքցնել - niyo karde
 թեթև - sıvık

Թեհրան - Tehron
 թեմա - mivzu
 թեյ - çay
 թերթ - rujnomə
 թթու - tırş
 թիվ - rəğəmə, ədəd; mığdor
 թիւել - pate
 թշնամի - dışmen
 թողնել - haşte
 թոշակառու - pensioner
 թոռ - nəvə
 թոխչք - pəremon
 թոչել - pəre
 թոչուն - kijə, pərendə
 թոցնել - pornie
 թվալ - çie
 թվային - rəğəmin
 թուղթ - koğəz
 թուման - tımən
 թույլ - zəif, bezu
 թուրք - tırk

Ժ

ժամ - saat
 ժամանակ - vaxt, zəmon, zəmonə
 ժամանակակից - miosir
 ժամանակաշրջան - dovř
 ժանր - janr
 ժողով - iclos, məclis
 ժողովուրդ - millət, xəlğ; cəmat

Ի

իզուր - hədəərə vırədə
 իհարկե - həlbəttə, şək ni

իմ - çımı
 իմանալ - zine
 իմաստնություն - midrikəti
 ինժեներ - mihəndis
 ի՞նչ - çı, çıç
 ինչպե՞ս - çoknə, çı curə
 ինչո՞ւ - boçi, çera
 ինստիտուտ - institut
 ինքնասպանություն - intihor
 ինքը - iştən
 ինքնաթիռ - iştənapər
 ինքնատիրապետել - nəfsi ogəte
 իշխան - knyaz, hıkmədor
 իջնել - eme, egarde
 իսլամ - islam
 իսկապես - həğigətən
 իր - iştə
 իր - şey, çiy
 իրադարձություն - hodisə
 Իրան - İron
 իրանցի - ironij
 իրավունք - həx, huğuşğ
 իրար - iyəndi

Լ

լայն - hovuj, geş
 լայնարձակ - hirhovuj
 լավ - çok
 լաց - bəme, bəmə sədo
 լացել - bəme
 լեզու - zıvon
 Լենքորան - Lankon
 Լենքորանցի - lankonij
 լեռ - band

Լեռնցի - bandij
 Լերիք - Lik
 Լերիքցի - likij
 լիզել - lişte
 լիճ - gol
 լինել - be
 լուրիկ - pamədor
 լուր - tam jəy, həmuş be
 լսել - məse, guş doy
 լվալ - şışte
 լցնել - ekard
 լուծ - əsorət
 լուծել - həll karde
 լույս - nur, ruşnə
 լուսանկար - fotoşikil
 լուսավոր - ruşin
 լուսին - ovşum, oşim
 լուր - xəbə
 լքել - tərg karde, şodoy

Խ

խաբերա - duəvoj
 խալիֆայություն - xılofət
 խաղ - hənək
 խաղալ - hənək karde
 խաղող - angı
 խան - xan
 խանութ - dukon
 խանություն - xanəti
 խանութպան - dukondor
 խաշնարած - gələvon
 խառնակիչ - fitnəkor
 խառնվել - umjən ginie
 խավ - təbəğə

Խելագարվել - cındo be
 Խելացի - ağılmand, ağılin
 Խելք - ağıl
 Խեղդվել - tase
 Խիզախ - cigəmand
 Խիստ - şiddətın, bərk
 Խիտ - pınd
 Խմել - peşome
 Խնդիր - məsələ; problem, işkil
 Խնդրել - piye; xahiş karde
 Խնձոր - sef
 Խնջույք - kef
 Խոզ - xug
 Խոհանոց - kiyəsə
 Խոհարար - aşıboz
 Խոշոր - dijd
 Խոսել - gəp jəy
 Խոսք - sıxan, kəlimə, gəp
 Խորամանկ - hiləgor
 Խորհուրդ - məslohət, məşvərət
 Խրատել - ağıl doy
 Խրել - ejəne
 Խրճիթ - kumə
 Խցանում - məntər
 Խուզարկել - otırnie, nəve
 Խումբ - grup, dastə; ansambl
 Խուրջին - xırcin
 Խփել - jəy, kue

ՕՃ

ծախել - həvate
 ծածկել - edoy
 ծածկոց - lef
 ծաղիկ - vil, zizə

ծաղկաման - vıldon
 ծամ - muyəxol
 ծանոթանալ - tanış be
 ծառ - do
 ծառա - xodim
 ծառայել - xıdmət karde
 ծեծել - kue
 ծեր - pi
 ծերունի - piyəmerd
 ծիծաղել - sıre
 ծիրան - ցəysi
 ծնվել - bə dınyo ome, moəku be,
 moəo be
 ծով - diyo
 ծուխ - du, duyəvul
 ծուլ - tənbel
 ծունկ - zıno

ԷԿ

կա - heste
 կալվածք - yurd
 կախել - ehaşte
 կամ - ya, yaanki
 կամաց - hosə
 կայանալ - vağe be
 կայարան - stansiyə
 կայսրություն - imperiyə
 կանաչ - havz
 կանգնել - pebe, pemande
 կանխիկ - nağd
 կապ - əloğə, unsiyət
 կապել - baste, base, dəbaste
 կապույտ - kavu
 կառուցել - dute, eje, soxte

կասկած - ֆօկ
Կասպից ծով - Kaspi dıyo
կատակել - zərfəti karde
կատար - baş
կատարել - icro karde, əməl karde,
bə vırə rosnə
կատու - kiti, pişig
կարգադրություն - əmr
կարգուկանոն - səleğə-səhmon
կարդալ - hande
կարևոր - mihum
կարևորություն - əhmiyət,
mihuməti
կարծել - gımon karde, fikir karde
կարճ - kuto
կարմիր - sı
կարողանալ - zıne, vıskie
կեղեքում - zilm
կենդանի - bəyji, səğ
կենդանի - həyvön
կենտրոն - mərkəz, miyonə
կես - nim
կեսօր - çoştə, zohr
կերակրել - hardovnie
կիլոգրամ - kilo
կին - jən, zənən
կինոթատրոն - kinoteatr
կիրակի - işambə
կյանք - jimon
կնյազ - knyaz
կոկորդ - xırtə
կող - kəmə
կողմ - tərəf, ton
կողմնակից - tərəfdor

կողք - kəno
կոնֆետ - ցənfet
կոշիկ - məşo
կով - go
կոտորել - ցır karde
կոտրել - arışte, darışte
կոտրվել - arşie
կորել - gin be
կորցնել - gin karde
կոփ - cang, mihoribə
կտոր - parçə (գործվածք)
կտոր - tikə
կտուր - kum
կտրել - birie
կրկին - ijən, sənibəton
կրկնել - tikror karde
կրոն - din
կրոնական - dini
կրոնակից - həmdin
կուրություն - kuyəti

Հ

հազնել - tan karde
հազուստ - olət, libos
հաճախ - rə-rə, rəyrə
հաճախորդ - miştəri
հաճելի - xoş, xoşomə, diləsut
հաճույք - ləzzət, xışmət
համ - təmə
համագործակցություն -
əməkdoşəti
համադասարանցի - həmsinif
համալսարան - universitet
համակողմանի - hatərəfin

համակուրսեցի - h mkurs
համաձայն - rozi, mivofig, uygun
համապատասխանություն - gora
համատեղ - b ivir 
համար - bo, ro, xoto
համարվել - hisob be
համբույր - ma  
համբուրել - ma   karde
համեղ - l z tin, xo t m
համերգ - konsert
հայ - erm ni
Հայաստան - Erm niston
հայացք - n z 
հայելի - ov yn 
հայտարարել - elon karde
հայտնել - x b  doy, x b  karde
հայտնի - m  hur, nomin, nomdor
հայտնվել - p ydo be, b   m l ome
հայր - pi 
հայրենիք - v t n
հանգիստ - roh t; istiroh t, dinci
հանգստանալ - dince se
հանդիպել - vindemon karde
հանդիպում - vindemon
հանել - bekarde
հանկարծ - iberd m , hababa,
berd m,   fil
հանձնել, հանձնարարել -
asparde, asbarde
հանրակացարան - hit xon 
հանրահայտ - m  hur, nomdor
հանրապետություն - respublik 
հանուն - xoto
հաշիվ - hisob

հաշվել - aşmarde
հաշտվել - a ti be
հաշալ - dərive
հառել - zurt  karde
հասակ - bolo
հասարակություն - c mat
հասկանալ - fame, sərəse, dərəse,
b  s  d  e
հասնել - r se
հաստ -  galin
հաստատ - həlbət
հաստատել - t sdi  karde
հասցնել - rosnie
հասունանալ - perəse
հավ - kag
հավանաբար - ehtimolən
հավանել - b  xo  ome
հավատալ - bov  karde
հավատարիմ - b fomand, bəfolu
հավաքել - girdə karde, c m karde
հավերժական - əbədi
հատակ - epo
հարաբերություն -  lo  
հարազատ - do m 
հարզանք - hurmət
հարթաբնակ - h movij
հարձակում - hucum, hurr c
հարմար - minosib
հարմարավետ - səhmonin
հարս - v yu
հարստություն - t nxo, sərvət
հարվածել - j y
հարց - pars, sıvol
հարցնել - parse

հարուստ - օրբոբ, bərdost; gəncin
հարևան - hamsiyə
հաց - nun
հացավաճառ - nunəhvət
հեծնել - penište
հեղինակություն - etibo, ğurb
հենց - həmon
հեշտ - hoston, sıvık
հեռախոս - telefon
հեռավոր - diyəro
հեռավորություն - məsofə
հեռու - di
հեռուստատեսություն - televiziya
հետ - de
հետախուզել - otirnie
հետաքրքիր - mərağın
հետև - peş
հետո - peşo, çəyo
հերոս - ğəhrəmon, conboz
հեքիաթ - nəğil
հեքիաթասաց - nəğilbivot
հիանալ - seyr karde, valeh be
հիմա - ıset, ısa, ısa, haliyədə
հիմար - axməx
հիմնական - əsos
հին - ğədim, kanə
հինգշաբթի - pəncşambə
հիշողություն - yod
հիջրա - hicri
հիվանդ - noxəşin, noxəş, məriz
հիվանդանոց - noxəşxonə
հիվանդություն - noxəşi
հղկել - petoşe
հյուր - şirə

հյուս - muyəxol
հյուր - mehmon, ğonəğ
հյուրասեր - nundo
հնարամիտ - fərosətin
հնարավոր - mımkun
հնարավորություն - firsət
հնարել - pesoxte
Հնդկաստան - Hindiston
հոգ տանել - miğət be
հոգևոր - mənəvi
հոգի - con, ruf
հոգի - nəfər
հոգնել - oginie
հողված - məğalə
հող - xok, zəmin
հուպուպ - şonəpəpu
հոսել - ru be, dəvarde
հովիվ - ցələvon
հոտ - bu
հոր - ցol
հորեղբայր - mamu
հորինել - pesoxte
հպարտանալ - fəxr karde
հսկա - conboz, pəhlivon
հսկայական - dijd
հրաժարվել - imtino karde
հրաժեշտ տալ - xidohafiz vote
հրաման - əmr, hikm
հրավիրել - dəvət karde
հրդեհ - vəş
հրճվել - valeh be
հուշարձան - abidə

ձագ - balə

ձայն - sədo, vang
ձգվել - dəkəşe
ձգտել - cəhd karde
ձեռնունայն - təyədast
ձեռք - dast, das
ձև - şikl
ձի - asp
ձկնորս - moyəgət
ձմեռ - zımson, zımıston
ձմերուկ - zımıstoni
ձյուն - voə
ձրի - bepul
ձու - moğnə
ձուկ - moy

Ղ

ղեկ - sukon
ղեկավար - rəhbər, yol, səvon
Ղուրան - Ğiron

Ճ

ճակատագիր - tale, eğvol; baxt
ճակնդեղ - çəğinde
ճանաչել - zıne
ճանապարհ - ro
ճարպ - ruyən
ճարպոտ - ruyəni
ճգնվել - egəte
ճիշտ - rost, sərost
ճյուղ - xıçə
ճշմարտություն - həğiğət
ճոճանակ - holəşge
ճչալ - zikkə jəy
ճպուռ - muzangıl

Մ

մազլցել - peşe, petiric
մազ - mu
մաթեմատիկա - riyoziyot
մահ - mag
մահանալ - marde, bə rəhmət şe,
vəfot karde
մայիս - may
մայր - moə, mo, inə
մայրաքաղաք - paytaxt, sərsəhər
մայրենի լեզու - inə zıvon, moə
zıvon
մանկություն - əğiləti
մանրամասն - mifəssəl
մանուկ - hırdən, əğıl, korpə
մանուշակ - vənəşə
մաս - poə, baxş
Մասալլի - Masallı, Masalon
մասին - həxədə, bərədə
մասնակցել - iştirok karde, xanboz
be
մասնակցություն - iştirok
մատ - angıstə
մատաղ - ğıbon
մատանի - angıste
մարգագետին - çımən
մարգարե - peyğombər
մարգարիտ - mirvari
մարդ - odəm, inson, kəs
մարմին - andom, bədən, tan, con
մաքուր - pok, təmiz
մեծ - yol
մեղավոր - ğınokor
մեղք - ğıno

մենակ - yali
մենք - əmə
մեջ - dilədə, -ədə
մեջտեղ - miyon
մեջք - peşt
մետաղադրամ - sikkə
մեր - çəmə
մեքենա - maşin
մի - i, iglə, gələy
միակ - igləli
միայն - əncəx, fəğət
միանալ - umjən ginie
միասին - ico, ivirədə, bəivirə, de
iyəndi
միսյանց - iyəndi
մինչև - tobə, detobə, tobə, toşə,
desə
միշտ - hejo
միջև - arədə
միջին - miyonə
միջոց - vositə
միս - gujd
միտք - fikir, fik
միրզ - mivə
մնալ - mande
մնացած - əmandə
մշակույթ - mədəniyyət
մոլլա - məlo
մոլորություն - dəgijie
մոխիր - zevıl, zil
մոշ - hindil
մոռանալ - yodo bekarde, yodiku
bekarde
Մոսկվա - Moskva

մոտ - nez, nezəro
մոտավորապես - təğribən
մորաքույր - xalə
մտածել - fikir karde, dumor karde;
gımon karde
մտավախություն - tarsoəti
մտավորական - pəşimon be
մտերիմ - nez
մտնել - dəşe, doxil be
մտորել - bə dumot şe
մտորում - dumot
մտրակ - ğirmoc
մտցնել - dənoy, ejəne
մրցույթ - müsəbiğə
մուկ - morə
մուսուլման - müsılmon

Յ

յուր - ıştə
յուրաքանչյուր - ha, har

Ն

նա - əv
նազանք - noz
նախ - sıftə
նախագահ - prezident
նախագգուշացում - çəşnavi
նախաճաշ - nəfo
նախանձ - pəxıl, pıxluz
նախապես - sıftəku
նախարար - vəzir
նամազ - nımoj
նամակ - nomə
նայել - diyə karde

նանիկ ասել - laylay jəy
նապաստակ - həvuj
նավթ - nat
նեղ - tang
նետել - ğande, peğande
ներգրավել - cəlb karde
ներել - baxşe
ներկայացուցիչ - nımoyəndə
ներկայումս - haliyədə
ներքն - ji
նիստ - iclos, məclis
նկար - şikil
նկարագրել - təsvir karde
նման - bənə
նմանվել - oxşəş doy, oxşie
նմուշ - nımunə
նշան - əlomət
նշանած - pəvəndi
նշանակություն - mənə, əhmiyət
Նովրուզ - Nəvuz
նոր - tojə, nu
նորածին - korpə
նորից - ijən, sənibəton
նորոզել - təmir karde, tumo karde
նորություն - xəbə
նպաստակ - məğsəd, hədəf
նստել - nışte
նրա - çəy
նրանց - çəvon
նրանք - əvon
նրբագեղ - nəcim
նույն - eyni, i
նույնիսկ - hətto
նուռ - əno

Շ

շաքար - şambə; haftə (ամբողջ
շաքարը)
շախմատ - şahmot
շաղ տալ - peşande
շատ - xəyli, vey
շարժել - lovnıe
շարժվել - live
շարունակություն - idomə
շաքար - ğənd, şəkə
շենացնել - obod karde
շենք - bina, soxtemon, dutemon
շերտ - lay; təbəğə
շնորհակալություն հայտնել -
şukr karde
շնորհավորել - təbrik karde
շոկոլադ - şokolat
շողոթորթություն - yaltəğəti
շարտել - ğande
շտապ - tadi-tadi
շրջակայք - ətrof
շրջան - dovr; məntəğə, rəyon
շրջել - garde; ogordınie
շրջվել - pegarde
շուկա - vijor
շուռ գալ - pegarde
շուռ - rə
շուրթ - libut, liput
շփում - unsiyət
շփվել - unsiyət dəbaste

Ո

ոգնի - jəji
ողջ - bəyji, səğ

նղջամիտ - səbizin
 նղջույն - səlom
 նմն - filonkəs, i xonəxo
 նսկի - ğızıl, zər
 նսկյա - ğızılın, ğızıl
 նստիկանություն - polis
 նսք - po, ling
 ն^որ - kom, kom ğilə
 նրբ - yətim
 նրդի - fərzənd, zoə
 նրոշ - kali
 նրոշում - ğəror; hikm
 նրովայն - luz
 նրովիտսն - çumçiko, bə çəy gorə
 ki
 նրպես - bənə
 նրս - şikor, neçi
 նրսորդ - ovçi, neçiyəvon
 նրտե^ող - konco, kovirə
 նրքա^ոն - çand, çanədə
 նչ - ne
 նչինչ - hiççi
 նչխար - pəs
 նչնչացնել - vilo karde, volo karde
 նչ նք - hiçki

Չ

չափ - pam, əndozə
 չափել - pame, pamie
 չորեքշաբթի - çoşambə
 չորուկ - kırçənə
 չտես - məvindək

Պայ

պալատ - səray
 պահանջ - tələb
 պահել - ogəte
 պահպանել - mihofizə karde, hifz
 karde
 Պաղեստին - Fələstin
 պայման - şərt
 պայմանագիր - miğovilə
 պայուսակ - kif
 պանիր - pəni
 պաշտել - səcdə karde, pərəstiş
 karde
 պաշտպանել - midofiyə karde
 պաշտպանություն - midofiyə
 պապիկ - dədə
 պարազ - piyəjen
 պարկել - olıxarte, dıroz be
 պատ - divo
 պատահաբար - ittifoğən, ənəzinə
 պատահար - ğəzo
 պատասխան - cəvob
 պատասխանել - cəvob doy
 պատերազմ - cang, mihoribə, dave
 պատճառ - səbəb, bais, illət
 պատմականորեն - tarıxən
 պատմել - nəğıl karde
 պատմվածք - hikoyə
 պատմություն - tarıx
 պատռել - dirnie
 պատվարժան - şərafın
 պատվիրակություն - heyət
 պատրաստ - hozi

պատրաստել - hozi karde; pate,
patpeş karde

պատրաստություն - tədoruk

պատուհան - pencə

պարապ - beko, bekor

պարզև - baxş, baxşə

պարզևել - baxşə

պարել - raxs karde

պարզել - oşko karde

պարզվել - oşko be

պարկ - kisə, tumə

պարոն - əğə

պարտական - ğarzxo

պարտվել - məğlub be

պարտության մատնել - məğlub
karde

պարտություն - məğlub

պէս - bənə

պետություն - dovlət

պետք է - bəpe

պինդ - ğoym

պոեզիա - poeziyə, şer

պոկել - çnie

պողոտա - xiyobon

պոչ - dum

պտուղ - mivə, bəhər; məhsul,
nəticə

Ջ

ջեռուցել - tospinie

ջրալի - ovin

ջրաման - mavlə

ջրային - ovin

ջրհոր - ovi ambo

ջուր - ov

Ռ

ռադիո - rədio

ռեստորան - restoram

ռուս - rus, urus

Ռուսաստան - Rusiyə

Ս

սա - im, b1

սակայն - əmma, vəli

սահման - marz, sərhəd

սանր - şonə

սառը - sardın

սար - band

սարքել - soxte; dute

սափոր - mavlə

սեղան - miz

սենյակ - otağ

սերունդ - nəsil

սիրահար - aşığ

սիրահարվել - aşığ be

սիրել - pie

սիրելի - əziz

սիրեցյալ - pəvəndi

Սիրիա - Suriyə

սիրտ - dil, ğəlb

սիրուն - reçin, ğəşəng

սխալ - səhv, ğələt

սխալվել - səhv karde, ğələt karde

սկեսուր - həsi

սկեսրայր - həsusyə

սկիզբ - sıftə, bino

սկսել - bino karde, dəmande

սոխակ - bilbil
սոված - vəşi
սովորաբար - adətən
սովորել - umute, dərs hande
սովորեցնել - umute
սոցիալական - sosial
սպանել - kişte
սպասել - çəş karde
սպասք - ğab-ğəcəğ
սպիտակ - sipi
ստախոս - duəvoյ
ստանալ - gəte
ստեղծագործել - ofəye
ստեղծագործություն - ofəyevonəti
ստեղծել - ofəye, soxte
ստիպել - məcbur karde
ստիպված լինել - məcbur be
ստորագրել - imzo karde
ստորանալ - exroc be
ստորոտ - kəm
սրահ - zal
սրամիտ - fərosətin, zirək, məzəyn
սրճարան - kafe
սրտանց - dilisoxt
սունկ - gobələk
սուտ - du, divu
սուրբ - miğəddəs
սուրճ - ğəhvə
սփռոց - surfə
սն - siyo
սնեռել - zurtə karde

Վիվ

վագր - pələng

վագել - vite
վախենալ - tarse
վախեցնել - torsinie
վաղը - maşta, maşki
վաճառել - həvate
վաճառող - həvatəkəs, əhvat,
dukondor
վայր - virə, co
վայրելջք - epəre, bə zəmin nişte
վանել - tilovnie
վաչկատուն - kuçəkə
վառել - sute
վառվել - sute
վատ - bevəc
Վարգադիզ - Vargədz
վարդ - siyəvil
վարել - rome
վեզիր - vəzir
վեճ - dave
վերաբերյալ - barədə, həxədə
վերադառնալ - ogarde
վերադարձնել - ogordinie
վերածել - pegordinie
վերածնվել - ocon ome
վերածվել - pegarde
վերակենդանանալ - ocon ome
վերանորոգել - təmir karde
վերելք - rostbemon
վերմակ - lef
վերջ - oxo, oxoy, orəx, sə
վերջանալ - orəxe, sə be, bə orəx
rəse
վերջապես - nəhoyət
վերցնել - gəte, pegəte

վերք - yarə
վերև - pe
վզնոց - giyoza
վթար - ǰəzo
վիզ - giy, gıy
վիճաբանություն - dave
վիճել - dave karde
վիշտ - dard, ǰəm
վիրավոր - yarəjə
վկայություն - ǰəhodət
վոնդել - bekarde, tılovnıe
վստահ - peǰtıpur
վտանգ - xəto
վտանգավոր - xətoyn, xətomand
վրա - səpe, piyo

Sun

տալ - doy
տակ - ji, jiədə
տանել - barde; kırıne
տանիք - kum
տանձ - ambu, hulə
տանջանք - əzyət, əzob, korıǰ
տանջվել - əzyət kəǰe, əzob kəǰe,
rıncıe
տաշել - petoǰe
տավարած - moləvon
տատ - nənə
տարածաշրջան - məntəǰə
տարածել - pevılo karde
տարածք - ərozi
տարատեսակ - mıxtəlif, curbəcür
տարբեր - co-co, mıxtəlif
տարբերություն - fəǰǰ, tafovut

տարեցտարի - sorbəsor
տարի - sor
տարրական - elementar, ibtidoi
տափաստան - kəfǰən, daǰt
տաք - tat, gam
տաքանալ - taspe, tat be, gam be
տաքացնել - tospınie, tat karde,
gam karde
տաքսի - taksi
տզետ - nodon, besəvod
տեղ - vırə, co
տեղալ - voye
տեղավորվել - dəvıǰkie
տեղացի - bumi
տեղեկանալ - xəbədo be
տեղեկացնել - xəbədo karde
տեղի ունենալ - vaǰe be
տեսախցիկ - fotoaparət
տեսակ - cur
տեսարժան - bə dıǰǰətı loyiǰ
տեսնել - vinde
տետր - dəftər
տերև - livə
տևել - dəkəǰe
տեքստ - mətn
տիկլին - xanım
տխուր - ǰəmin, dıltang
տղա - zoə
տղամարդ - merd
տնակ - kumə
տնկել - kəǰte, eje
տոհմ - ǰəbilə
տոն - id
տուն - kə

տպագրվել - çapo beşe

Դ

րոպե - dəğiğə

Յ

ցախ - ezım, izım

ցածր - ուզım

ցանկանալ - pie

ցավ - ուզım

ցավել - dəje

ցեղ - ğəbilə, tobyə

ցերեկ - ruj

ցողել - peşande

ցույց տալ - nişo doy

ցուրտ - sard

Ո

ու - iyən, və

Ուզբեկստան - Ozbəkiston

ուզել - pie

ուժ - ğıvnə, zu

ուժեղ - ğıvnəyn, zumand

ուղարկել - viğande

ուղեկցել - mişoiyət karde

ուղիղ - rost, sərost

ուղղություն - istiğomət

ուղտ - dəvə

ունենալ - ...ım/ı/ış/ımom/on/ıson

heste

ունեցվածք - mol, tənxo

ունք

ունևոր - bəv

ուշ - di

ուշադիր - diğğətin

ուշադրություն - diğğət

ուռենի, ուռի - vi, viyə do

ուռչել - pandome

ուս - am

ուսանող - tələbə

ուստի - əve

ուսում - təhsil

ուսումնասիրել - tədğiğ karde

ուսուցիչ - miəllim

ուսուցչուհի - miəllimə

ուտել - harde

ուտելիք - xorək, hardemon

ուտեցնել - hardovnie

ուրախ - şo, xoştəbiyət, kefin

ուրախանալ - şo be, şoyşo karde

ուրախություն - şoyşo

ուրբաթ - cımə, əynə

ուրեմն - bəs

ուրիշ - co, co gılə

Փ

փախչել - tile, vite

փախստական - kəhu, didərgin

փակ - vi

փակել - edoy, vi karde

փամփուշտ - gull

փայլուն - viriskəyn

փառաբանել - şukr karde

փաստաբան - vəkil

Փարիզ - Paris

փափկասիրտ - dilnam

փեսա - zomo, yeznə

փետուր - por

փերի - pəri
փիսիկ - pişig
փնտրել - nəve
փոխարեն - əvəzi, vırədə
փոխել - dəgiş karde
փոխվել - dəgiş be
փող - pul
փողոց - kuçə, xiyobon
փոս - çol
փոր - luz
փորձանք - bəlo
փորձել - cəhd karde
փոփոխություն - dəgiş
փոքր - gədəli, gədə; ruk
փրկարար - xilosəkə, xiloskor
փրկել - peroxnie
փրկվել - rəxe, perəxe
փրփուր - ka
փքվել - pandome

Ք

քաղաք - şəhər
քաղաքական - siyosi
քաղաքականություն - siyosət
քաղել - çinie
քաղցր - şin
քաղցրարյուն - şinəxun
քամի - vo, vavaz
քայլ - gəm, gədəm
քայլել - piye, gəm şodoy, garde
քանակ - miğdor
քանդել - volo karde, vilo karde,
rijnie
քանի՞ - çand, çand gılə

քաշել - kəşe
քաջ - cigəmand, cigəyn, gəççəğ
քառոտանի - çolıngin
քարավան - kərvon
քար - siğ
քարե - siğin
քարշ գալ - kirie
քարշ տալ - kirnie
քարոզ - təbliğot
քարոզել - təbliğ karde
քեռի - day
քիթ - vıni
քիչ - kam
քնել - hıte
քնեցնել - hıtovnie
քննարկել - mızokirə karde
քննարկում - mızokirə
քննություն - imtohon
քո - ıştı
քոչել - kuç karde
քոչվոր - kuçəkə, kuçəri
քչքչոց - şırhaşır
քույր - hovə, dodo

Օ

օգնական - koməgəkə
օգնել - koməg karde
օգնություն - koməg
օգտագործել - oko doy, istifodə
karde
օգտակար - foydəyn, xəyrin
օդ - həvo
օդակայան - aeroport
օտարական - gəribə

օտարերկրացի - xarici, əcnəbi

օտարություն - ǧurbət

օր - ruj

օրաթերթ - rujnomə

օրացույց - təǧvim

օրենսգիրք - məcəllə

օրինակ - nımunə; misol

օրոր - laylay

օրուգիշեր - ǧəvıruj

Ֆ

ֆակուլտետ - fakultə

ֆիլմ - film

ֆուտբոլ - futbol

Ֆրանսիա - Fransə

ֆրանսիական, ֆրանսիացի -
fransız

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Աբեղյան Մ., Հայոց լեզվի տեսություն, Երևան, 1965, Միտք հրատարակչություն, 699 էջ:
2. Աղայան Է., Լեզվաբանության ներածություն. ձեռնարկ բուհերի հումանիտար ֆակուլտետների համար, Երևան, 2008, Մակմիլան Արմենիա, 256 էջ:
3. Աղայան Է., Ժամանակակից հայերենի հոլովումը և խոնարհումը, Երևան, 1967, Հայկական ՍՍՀ գիտությունների ակադեմիայի հրատարակչություն, 402 էջ:
4. Աղայան Է., Լեզվաբանության հիմունքներ, Երևան, 1987, ԵՊՀ հրատարակչություն, 734 էջ:
5. Աճառյան Հր., Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի: Ներածություն, Երևան, 1955, Հայկական ՍՍՌ ԳԱ հրատարակչություն, 655 էջ:
6. Ասատրյան Մ., Ժամանակակից հայոց լեզու: Ձևաբանություն, Երևան, 1989, Երևանի պետական համալսարանի հրատարակչություն, 482 էջ:
7. Սևակ Գ., Ժամանակակից հայոց լեզվի տեսություն: Դասագիրք բուհերի համար, Երևան, 1939, Մանկավարժական ինստիտուտի հրատարակչություն, 357 էջ:
8. Абосзода, Ф., Русско-тальшский словарь, Muenchen, 2012, 607 стр.
9. Виноградова, С., Тальшский язык // Языки мира. Иранские языки. II. Северо-западные иранские языки, Москва, 1991, Индрик, стр. 89-106.
10. Кавказский календарь на 1894 год, V. Статистические сведения, данные о распределении населения в губерн. Закавказья по народностям, Тифлис, 1893, стр. 214-230.
11. Марджанян, А., Азербайджанская статистика о численности талышей и прочих нацменьшинств // Введение в историю и культуру талышского народа, Ереван, 2011, Кавказский центр иранистики, стр. 29-36.
12. Миллер, Б., Предварительный отчет о поездке в Талыш летом 1925г. // Доклад, читанный на заседании Историко-этнографической секции общества 14-ого сентября 1925 года, Баку, 1926, Издание Об-ва обследования и изучения Азербайджана, 14 стр.
13. Миллер, Б., Талышские тексты, Москва, 1930, Научно-исследовательский институт национальных и этнических культур народов Востока СССР, 261 стр.
14. Миллер, Б., Талышский язык, Москва, 1953, Издательство Академии наук СССР, 267 стр.

15. Оранский, И., Иранские языки в историческом освещении, Москва, 1979, Наука, 238 стр.
16. Оранский, И., Введение в иранскую филологию, 2-е изд., Москва, 1988, Наука, 388 стр.
17. Пирейко Л., Тальшский язык. Диалекты Тати Ирана // Основы иранского языкознания. Новоиранские языки: северо-западная группа I, Москва, 1991, Наука, стр. 91-175.
18. Пирейко, Л., Тальшско-Русский словарь, Москва, 1976, Издательство Русский язык, 352 стр.
19. Соколова, В., Очерки по фонетике иранских языков, вып. 1: белуджский, курдский, тальшский и татский языки, Москва - Ленинград, 1953, Издательство Академии Наук СССР, 150 стр.
20. Умняшкин, А., Иранские языки Кавказа: история изучения тальшского языка // Вестник Челябинского государственного университета, № 14 (229), 2011, стр. 135-142.
21. Aboszoda, F., English-Talyshi Dictionary, Muenchen, 2012, 561 pp.
22. Aboszoda, F., Tərki-toləši luyat, Боку, 2015, 480 pp.
23. Amiriān-Budālālu, R., Guyeš-e tāleši-e Anbarān-e Ardabil (Vilkij), Tehrān, 2005, 170 pp.
24. Asatrian, G., Borjian, H., Talish and the Talishis (the state of research) // Iran & the Caucasus, vol. 9.1, 2005, pp. 43-72.
25. Bazin, M., Le Tālech. Une region ethnique au nord de l'Iran. Tome II, Paris, 1980, editions ADPF, 314 pp.
26. Berésine, E., Recherches sur les dialectes persans, Casan, 1853, imprimerie de l'Université, I - 158pp, II - 79 pp, III - 149 pp.
27. Chodzko, A., Specimens of the Popular Poetry of Persia as found in the Adventures and Improvisations of Kurroglou, the Bandit-minstrel of Northern Persia; and in the Songs of the People inhabiting the Shores of the Caspian Sea. Orally collected and translated, with philological and historical Notes, London, 1842, 592 pp.
28. Clifton, J., Tiessen, C., Deckinga, G., Lucht, L., Sociolinguistic Situation of the Talysh in Azerbaijan, SIL international, 2005, 33 pp.
29. Eichwald, E., Reise auf dem Caspischen Meere und in den Caucasus, vol 1, Stuttgart-Tübingen, 1834, Verlag der J. G. Cotta'schen Buchhandlung, 472 pp.
30. Geiger, W., Kleinere Dialekte und Dialektgruppen // Grundriss der iranischen Philologie, vol. 1. part 2, Strassbourg, 1901, pp. 344-380.

31. Lazard, G., Le dialect Tâleši de Mâsule (Gilân) // *Studia Iranica*, vol. 7.2, 1978, pp. 251-258.
32. Lazard, G., Textes en Tâleši de Mâsule // *Studia Iranica*, vol. 8.1, 1979, pp. 36-66.
33. Lecoq, P., Les dialects caspiens et les dialects du nord-ouest de l'Iran // *Compendium Linguarum Iranicum*, Wiesbaden, 1989, Dr. Ludwig Reichert Verlag, pp. 313-326.
34. Morgan, J., *Mission scientifique en Perse, tome 5: Études linguistiques. Dialectes Kurdes, langues et dialectes du nord de la Perse*, Paris, 1904, Imprimerie Nationale, 326 pp.
35. Nawata, T., The Masal dialect of Talishi // *Acta Iranica*, vol. 22, Leiden, 1982, pp. 93-117.
36. Paul, D., A comparative dialectical description of Iranian Taleshi, a thesis submitted to the University of Manchester for the degree of Phd in the Faculty of Humanity, School of languages, linguistics and cultures, 2011, 466pp.
37. Paul, L., The position of Zazaki among West Iranian languages // *Proceedings of the 3rd European Conference on Iranian Studies (held in Cambridge, 11th to 15th September 1995). Part I, Old and Middle Iranian Studies*, Wiesbaden, 1998, pp. 163-176.
38. Schulze, W., *Northern Talysh*, Muenchen, 2000, 94 pp.
39. Stilo, D., The Tati language group in the sociolinguistic context of Northwestern Iran and Transcaucasia // *Iranian Studies*, vol. XIV, nos. 3-4, Summer-Autumn, 1981, pp. 137-187.
40. Yarshater, E., The Taleshi of Asâlem // *Studia Iranica*, vol. 25.1, 1996, pp. 83-113.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Նախաբան	5
Ներածություն	15
ԴԱՍ 1.....	17
1.1. Գոյական.....	17
1.2. Բայ-հանգույց (3-րդ դ., եզ. թ.)	17
1.3. Ցուցական դերանուններ	18
ԴԱՍ 2.....	21
2.1. Անձնական դերանուններ.....	21
2.2. Բայ-հանգույց [2]	21
ԴԱՍ 3.....	25
3.1. Գոյական անուն. ուղիղ և թեք հոլովներ	25
3.2. Հատկացուցիչ-հատկացյալ կապակցություն.....	25
3.3. De նախադրություն.....	26
ԴԱՍ 4.....	28
4.1. Անորոշ դերբայ	28
4.2. Սահմանական եղանակ: Ներկա ժամանակաձև	28
4.3. Be նախադրություն	29
ԴԱՍ 5.....	33
5.1. Ածական անուն. ածականի կազմությունը.....	33
5.2. Որոշիչ-որոշյալ կապակցություն.....	34
5.3. Թժ հետադրություն	34
ԴԱՍ 6.....	37
6.1. Գոյականի թիվը	37
6.2. Թեք հոլովը և հատկացուցիչ-հատկացյալ կապակցություն (2)	38
6.3. ku հետադրություն	38
ԴԱՍ 7.....	42
7.1. Ուղիղ ինդիքը նոմինատիվ նախադասություններում.....	42
7.2. Անձնական դերանունների թեք ձևերը.....	43
7.3. Անձնական ստացական դերանուններ	44
ԴԱՍ 8.....	47
8.1. Be օժանդակ բայը և դրա անցյալ կատարյալ ժամանակաձևը	47

8.2. Սահմանական եղանակ: Անցյալ-անկատար 1	47
8.3. Եռ նախադրությունը և եռ հետադրությունը	48
ԴԱՍ 9.....	51
9.1. Գոյականի անորոշ և որոշյալ առումները	51
9.2. Թվական անուն, քանակական թվականներ.....	52
9.3. հեստե կա պակասավոր բայը	54
ԴԱՍ 10.....	57
10.1. Տօ հետադրությունը	57
10.2. Ածականի համեմատության աստիճանները.....	57
10.3. Իժտոն անդրադարձ դերանունը	59
ԴԱՍ 11.....	63
11.1. Բայերի կազմությունը. պարզ, նախդրավոր և բաղադրյալ բայեր	63
11.2. Բայահիմքեր: Միահիմք և երկհիմք բայեր	64
11.3. Անանցողական բայերի անցյալ կատարյալ ժամանակաձևը	65
ԴԱՍ 12.....	69
12.1. Անձնական-կցական դերանուններ	69
12.2. Անցողական բայերի անցյալ կատարյալը	69
12.3. Նոմինատիվ և էրգատիվ նախադասություններ	71
ԴԱՍ 13.....	75
13.1. Դասական թվականներ	75
13.2. Ունենալ բայի իմաստի արտահայտումը թալիշերենում	75
13.3. Օ հետադրություն	77
ԴԱՍ 14.....	81
14.1. Անցյալի դերբայ	81
14.2. Անանցողական բայերի ներկա վաղակատարը	82
14.3. Հարցական-հարաբերական դերանուններ	83
ԴԱՍ 15.....	87
15.1. Անցողական բայերի վաղակատար ներկան	87
15.2. Կոտորակային թվականներ.....	88
15.3. Ժամանակի մակբայներ.....	88
ԴԱՍ 16.....	92
16.1. Հրամայական եղանակ.....	92
16.2. Ներկայի դերբայ	93
16.3. Բայի սեռը	93

ԴԱՍ 17.....	99
17.1. Ուղեկցող գործողության և ձևի պարագա դերբայական դարձվածի արտահայտումը թալիշերենում	99
17.2. Տեղի մակբայներ.....	100
ԴԱՍ 18.....	103
18.1. Սահմանական եղանակի ապառնի ժամանակաձևը.....	103
18.2. Ապառնի ժամանակաձևի ժխտական ձևերի կազմությունը	104
18.3. Պատճառական բայեր	104
ԴԱՍ 19.....	109
19.1. Անորոշ դերբայի կիրառության առանձնահատկությունները	109
19.2. Որոշյալ դերանուններ	110
19.3. Ձևի մակբայներ	111
ԴԱՍ 20.....	114
20.1. Անանցողական բայերի անցյալ վաղակատար ժամանակաձևը.	114
20.2. Անորոշ դերանուններ	114
ԴԱՍ 21.....	119
21.1. Անցողական բայերի վաղակատար անցյալ ժամանակաձևը	119
21.2. Բաշխական թվականներ.....	119
21.3. Ժխտական դերանուններ	120
ԴԱՍ 22.....	124
22.1. Ըղձական և ստորադասական եղանակներ. ներկա-ապառնի	124
22.2. Ըղձական և ստորադասական ներկա-ապառնիի կիրառությունը եղանակավորող բայերի և բառերի հետ	126
22.3. İyəndi փոխադարձ դերանունը	126
ԴԱՍ 23.....	131
23.1. Pie «սիրել/ցանկանալ» բայը	131
23.2. Անցյալ անկատար II.....	132
23.3. Անցյալ անկատար II ժամանակաձևի ստորադասական եղանակահիմաստային կիրառությունները	133
ԴԱՍ 24.....	138
24.1. Ապառնի կամ հարկադրական դերբայ	138

24.2. Անհրաժեշտական կամ հարկադրական 2-րդ ապառնի ժամանակաձևը	138
24.3. Համադասական շաղկապներ.....	139
ԴԱՍ 25.....	143
25.1. Պայմանական եղանակի անցյալ ժամանակաձևը.....	143
25.2. Ստորադասական շաղկապներ	144
ԴԱՍ 26.....	147
26.1. Ըղձական 2-րդ ապառնի ժամանակաձևը	147
26.2. Անցյալի 2-րդ դերբայը.....	147
ԴԱՍ 27.....	151
27.1. Հարկադրական անցյալ ժամանակաձևը.....	151
27.2. Անցյալի դերբայով որոշիչ դերբայական դարձվածի արտահայտումը թալիշերենում	152
<i>Հավելված 1</i>	157
Հաճախ կիրառվող երկհիմք բայերի ներկայի հիմքերի ցանկ	157
<i>Հավելված 2</i>	158
<i>Pie սիրել/ցանկանալ</i> բայի խոնարհման հարացույցը.....	158
Թալիշերեն-հայերեն համառոտ բառարան	162
Հայերեն-թալիշերեն համառոտ բառարան	184
Գրականության ցանկ	207

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ՀԱԿՈՒԲ ԱՎՉՅԱՆ
ՎԱՐԴԱՆ ՈՍԿԱՆՅԱՆ

ԹԱԼԻՇԵՐԵՆԻ ԴԱՍԱԳԻՐՔ

Համակարգչային ձևավորումը՝ Կ. Չալաբյանի
Կազմի ձևավորումը՝ Ա. Պատվականյանի
Հրատ. խմբագրումը՝ Ա. Հովակիմյանի

Ստորագրված է տպագրության՝ 29.08.2022:
Չափսը՝ 60x84 ¹/₁₆: Տպ. մամուլը՝ 13.25:
Տպաքանակը՝ 100:

ԵՊՀ հրատարակչություն
ք. Երևան, 0025, Ալեք Մանուկյան 1
www.publishing.yసు.am

NATIONAL LIBRARY OF MEDICINE
1945-2022
publistyle.nlm.nih.gov